KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ:
AFRİKA ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Eylül KABAKÇI GÜNAY

Eskişehir, 2017

KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİLERİ: AFRİKA ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Eylül KABAKÇI GÜNAY

DOKTORA TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Güler GÜNSOY

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül, 2017

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Eylül KABAKÇI GÜNAY'ın "Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkileri: Afrika Ülkeleri Örneği" başlıklı tezi **22 Eylül 2017** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca **İktisat** Anabilim Dalında, **Doktora** tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

		İmza
Üye (Tez Danışmanı)	**: Prof.Dr.Güler GÜNSOY**	.....
Üye	**: Prof.Dr.Gülfidan BARIŞ**	.....
Üye	**: Prof.Dr.Mevlüdiye ŞİMŞEK**	.....
Üye	**: Prof.Dr.İsmail KÜÇÜKAKSOY**	.....
Üye	**: Doç.Dr.Erkan ÖZATA**	.....

Prof.Dr.Emel ŞIKLAR
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: AFRİKA ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Eylül KABAKÇI GÜNAY
İktisat Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül, 2017
Danışman: Prof. Dr. Güler GÜNSOY

Bu çalışma küreselleşmenin Sahraaltı Afrika ülkelerinin ekonomik büyüme oranları üzerinde arttırıcı ya da azaltıcı bir etkisinin olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada Sahraaltı ülkelerinin 1990-2014 yılları veri seti kullanılarak ekonomik büyüme modeli oluşturulmuş ve bu ekonomik büyüme modellerine küreselleşme değişkeni olan KOF küreselleşme endeks değeri, ekonomik küreselleşme endeks değeri, politik küreselleşme endeks değeri ve sosyal küreselleşme endeks değeri değişkeni eklenerek bu değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi sınanmıştır. Dinamik panel veri analizi yöntemi ile yapılan ekonometrik analizde, modellerin tahmininde Arellano–Bover/Blundell–Bond dinamik panel veri tahmincisi kullanılmıştır. Bu tahminci GMM (Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi) tahmincisi olarak da bilinmektedir.

Verilerin 36 Sahraaltı ülkesine ait olduğu çalışmada ekonometrik analize konu olan Afrika ülkeleri tüm Sahraaltı Afrika ülkeleri, düşük gelir seviyesine sahip ülkeler, alt orta gelir seviyesine sahip ülkeler ve üst orta gelir seviyesine sahip ülkeler olarak dörde ayrılmıştır. Tüm Sahraaltı ülkelerinin ve düşük gelirli Sahraaltı ülkelerinin sınandığı modelde küreselleşmenin ekonomik büyümeye bir etkisinin olmadığı, alt orta gelir seviyesine sahip olan Sahraaltı Afrika ülkelerinde politik küreselleşmenin ekonomik büyümeyi arttırıcı yönde bir etkisi olduğu ve üst orta gelir seviyesine sahip olan Sahraaltı Afrika ülkelerinde ise KOF küreselleşme endeksinin ve ekonomik küreselleşmenin ekonomik büyümeyi arttırıcı yönde etkisi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Denilebilir ki ülkelerin gelir seviyeleri yükseldikçe küreselleşme ekonomik büyüme üzerinde etkili olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, KOF Endeksi, Sahraaltı Afrika, GMM Tahmincisi, Dinamik Panel Veri Analizi

ABSTRACT

EFFECT OF GLOBALIZATION ON ECONOMIC GROWTH: EXAMPLE OF AFRICAN COUNTRIES

Eylül KABAKÇI GÜNAY

Department of Economics

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, September, 2017

Supervisor: Prof. Dr. Güler GÜNSOY

This study aims to determine whether globalization has an effect on the economic growth rates of Sub-Saharan African countries. For this purpose, an economic growth model was established by using Sub-Saharan countries' 1990-2014 data set and these economic growth models were added to the change of globalization index KOF globalization index value, economic globalization index value, political globalization index value and social globalization index value, The effect on it has been tested. The Arellano-Bover / Blundell-Bond dynamic panel data estimator is used as the econometric analysis method for the models. This estimator is also known as GMM (Generalized Moments Method) estimator.

In the study of data belonging to 36 sub-Saharan countries, African countries that were subject to econometric analysis were divided into low income countries, low middle income countries and upper middle income countries. There is no economic growth effect of globalization in the model tested by all sub-saharan African countries and low-income sub-Saharan countries. In lower middle income subsaharan Africa countries, political globalization effects economic growth in increasing way. In upper middle income sub-Saharan countries, KOF globalization index and economic globalization index effect growth positively. By the way when income levels increased, globalization has more positive effect on economic growth.

Keywords: Globalization, KOF Index, Sub-Saharan Africa, GMM Estimator, Dynamic Panel Data Analysis

ÖNSÖZ

Çalışmamın başından sonuna kadar ilgisini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve değerli fikirleri ile bana her zaman yol gösteren danışman hocam Pof. Dr. Güler Günsoy' a,

Çalışma süresince çeşitli konularda bilgi ve birikimlerini benimle paylaşan değerli arkadaşım Ümit Yıldız'a

Her zaman yanımda olup beni destekleyen sevgili eşim ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Eylül KABAKÇI GÜNAY

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ÖZET iii
ABSTRACT iv
ÖNSÖZ v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ vii
İÇİNDEKİLER viii
TABLOLAR DİZİNİ ix
ŞEKİLLER DİZİNİ x
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ xii

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI, KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ 6
1.1. Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi 6
1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi 7
1.2.1. Küreselleşmenin gelişim evreleri 12
1.3. Küreselleşmenin Tanımları 20
1.4. Küreselleşme Tartışmaları: Küreselleşmenin Olumlu ve Olumsuz Yönleri 23
1.5. Küreselleşmenin Boyutları 25
1.5.1. Ekonomik küreselleşme 25
1.5.2. Finansal küreselleşme 30
1.5.3. Yatırım ve üretimin küreselleşmesi 32
1.5.3.1. Çok uluslu şirketler 34
1.5.4. İşgücünün küreselleşmesi 37
1.5.5. Siyasi küreselleşme 39
1.5.6. Toplumsal ve kültürel küreselleşme 42
1.5.7. Bilim ve teknolojinin küreselleşmesi 43
1.6. Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar 46
1.6.1. Aşırı küreselleşmeciler 46

1.6.2. Şüpheciler ve küreselleşme karşıtları 48
1.6.3. Dönüşümcüler 51
1.7. Küreselleşmenin Ölçülmesi 52
1.7.1 Kearney/dış politika küreselleşmesi (KFP) 53
1.7.2. CSGR2 küreselleşme endeksi 54
1.7.3. Maastricht küreselleşme endeksi (MGI) 54
1.7.4. Yeni küreselleşme endeksi (NGI) 54
1.7.5. Küreselleşme endeksi (G-Endeks) 55
1.7.6. Heshmati yaklaşımı 55
1.7.7. Dreher (KOF) yaklaşımı 56
1.8. Küreselleşme ve Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi 62
1.9. Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Literatür taraması 65
İKİNCİ BÖLÜM
2. AFRİKA'YI TANIMAK: ÇOK YÖNLÜ BİR AFRİKA DEĞERLENDİRMESİ 72
2.1. Afrika Kıtasının Özellikleri ve Kıtanın Tarihsel Gelişimi 72
2.1.1. Afrika'da sömürgecilik (kolonyalizm) kavramı 81
2.1.2. Bağımsız Afrika devletlerinin kuruluşu 88
2.1.3. Afrika'da yeni sömürgecilik (neokolonyalizm) tehlikesi 91
2.1.3.1. Pan-afrikanizmin yükselişi: birleşik Afrika devleti hayali 92
2.1.4. Afrika ülkelerinin yönetim biçimleri 94
2.2. Afrika'nın Genel Sorunları 96
2.2.1. Aşırı yoksulluğu ve açlığın ortadan kaldırılması 97
2.2.2. Okullaşma oranlarının artırılması 98
2.2.3. Kadının konumunun güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi 100
2.2.4. Çocuk ölümlerinin azaltılması ve anne sağlığının iyileştirilmesi 102
2.2.5. HIV/AIDS, sıtma ve diğer salgın hastalıklarla etkin mücadelenin sağlanması 103
2.2.6. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması 104
2.2.7. İç savaşlar ve isyanlar 106
2.3. Afrika Ekonomisi 107
2.3.1. Afrika'da ekonomik büyüme 110

2.3.2.Sahraaltı Afrika ekonomisinin sektörel büyüklükleri 113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AFRİKA'DA KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ 117

3.1. Veri Seti ve Ekonometrik Model 117

3.2. Ekonometrik Yöntem 124

3.2.1. Panel veri kavramı 124

3.2.2. Tanımlayıcı Testler 126

3.2.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Cross Section Dependence Test) 126

3.2.2.2. Pesaran Birim Kök Testi 130

3.2.1.1. Genelleştirilmiş Momentler Methodu (GMM) 136

3.3. Ekonometrik Bulgular 137

SONUÇ VE ÖNERİLER 145

KAYNAKÇA 148

ÖZGEÇMİŞ 161

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1. Mittelman'a Göre Küreselleşme Dalgaları 18

Tablo 1.2. Dünya İhracat ve İthalat Hacmi (Milyar **$)** 29

Tablo 1.3. Dünyanın En Büyük 25 Çokuluslu Şirketi (Yabancı Varlıklarına Göre) 35

Tablo 1.4. Dünya İnternet Kullanım ve Nüfus İstatistikleri (2017 Ocak) 45

Tablo 1.5. Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması: Üç Eğilim 51

Tablo 1.6. A.T. Kearney Yaklaşımına Göre Küreselleşme Değişkenleri 53

Tablo 1.7. Heshmati Yaklaşımına Göre Küreselleşme Değişkenleri 55

Tablo 1.8. KOF Endeksine Göre Küreselleşme Bileşenleri 57

Tablo 1.9. KOF Endeks Değerleri ve Endeks Değerlerine Göre Ülke Sıralamaları (2017) 59

Tablo 1.10. Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Ölçen Çalışmalar 69

Tablo 2.1. Afrika'nın 5 Bölgesinde Bulunan Ülkeler 76

Tablo 2.2. Afrika'daki Ülkelerin Demografik ve Ekonomik Özellikleri (2015) 77

Tablo 2.3. 1914 Yılı İtibariyle Afrika'nın Sömürgeci Ülkeleri ve Sömürgeleri 87

Tablo 2.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Afrika Ülkelerinin Bağımsızlık Dönemleri 88

Tablo 2.5. Sahraaltı Afrika Ülkelerinin Bağımsızlık Tarihleri 90

Tablo 2.6. Sahraaltı Afrika Ülkelerinin Yönetim Biçimleri 95

Tablo 2.7. Sahraaltı Afrika Toplam İlkokula Kayıtlılık Oranları (%) 99

Tablo 2.8. Sahraaltı Afrika 15 Yaş Üzeri Kadınların İşgücüne Katılım Oranları (1990-2016) 101

Tablo 2.9.Dünya'daki Coğrafi Bölgelerin Karbondioksti Emisyonları (%) 104

Tablo 2.10. Dünyadaki Coğrafi Bölgelerin Temiz İçme Suyuna Erişim Oranları (2012) 105

Tablo 2.11. Sahraaltı Afrika Ekonomisinde Sektörlerin Milli Gelir İçerisindeki Payları 113

Tablo 2.12. Afrika Ülkelerinin Üyeliklerinin Bulunduğu Bölgesel Kuruluşlar 115

Tablo 3.1. Gelir Gruplarına Göre Sahraaltı Ülkelerinin Sınıflandırılması 118

Tablo 3.2. Analize Konu olan Ekonometrik Modellerde Yer Alan Değişkenler 120

Tablo 3.3. KOF Küreselleşme Endeksi Bileşenleri 122

Tablo 3.4. 2000-2005 Yılları Arası Çeşitli Afrika Ülkelerinde Sabit Sermaye Yatırımı (% GSMH) 124

Tablo 3.5. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları (Cross Section Dependence Test) 128

Tablo 3.6. Schwarz Bilgi Kriterlerine (SBK) Göre Uygun Gecikme Uzunlukları 134

Tablo 3.7. Pesaran CADF-CIPS Birim Kök Testi Olasılık (p) Değerleri 135

Tablo 3.8. Tüm Sahraaltı Afrika Ülkeleri İçin Ekonometrik Analiz Sonuçları 138

Tablo 3.9. Düşük Gelirli Sahraaltı Afrika Ülkeleri için Ekonometrik Analiz Sonuçları 140

Tablo 3.10. Alt-Orta Gelirli Sahraaltı Ülkeleri için Analiz Sonuçları 142

Tablo 3.11. Üst Orta Gelirli Sahraaltı Afrika Ülkeleri için Ekonometrik Analiz Sonuçları 143

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Üretim Süreçleri Şeması.....34
Şekil 1.2. Yıllar İtibari İle Dünya Genelinde KOF Küreselleşme Endeksindeki Değişimler.....61
Şekil 2.1. 1914 Yılı İtibariyle Afrika'nın Sömürgeci Ülkeleri Ve Sömürgelerinin Kıta Haritası Üzerinde Gösterimi.....86
Şekil 2.2. Dünyadaki Reel Ekonomik Büyüme Trendi.....111
Şekil 2.3. Doğal Kaynak Gelirlerinin Milli Geliri Karşılama Oranı.....114

SİMGE VE KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırımlar

FAO: Dünya Gıda Örgütü

G-Endeks: Küreselleşme Endeksi

GMM: Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

KFP: Kearney Küreselleşme Endeksi

MDG: Milenyum Kalkınma Hedefleri

MGI: Maastricht Küreselleşme Endeksi

NGI: Yeni Küreselleşme Endeksi

SAÜ: Sahraaltı Afrika Ülkeleri

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNECE: Birlşemiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

USGS: United States Geological Survey

YKB: Yatay Kesit Bağımlılığı

GİRİŞ

Mesafelerin gittikçe kısaldığı, ulaşımın hızlandığı, iletişimin ise engel tanımadığı bir çağda yaşamaktayız. Bugün internet sayesinde erişmek istediğimiz bilgilere çok hızlı bir şekilde erişebilmekte, geliştirilen ulaşım araçlarıyla bir yerden bir yere gitmek atalarımız gibi günlerimizi değil sadece saatlerimizi almakta, finansal işlemlerimizi çevrimiçi bankacılık teknolojileri sayesinde saniyeler içerisinde halledebilmekte ve zevklerimiz, beğenilerimiz, tercihlerimiz tüm dünya insanlarıyla aynı eksene gelmektedir. Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan insanların birbiri hakkında bilgi sahibi olabildiği, farklı kültürlerin birbiri ile daha rahat iletişime geçebildiği, dış ticaret serbestisinin arttığı ve ortak beğenilerin oluştuğu bu sürece verilen ad ise küreselleşmedir. Küreselleşme adını yerküreden almaktadır. "Globe" (Küre) kavramıyla özdeşleştirilen küreselleşme, coğrafi sınırların önemini yitirip, tüm dünya ülkelerinin birbiri ile ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve politik olarak entegre olduğu bir süreci ifade etmektedir.

Dünyanın en büyük 2. kıtası olan Afrika ise Avrupa ve Asya ile birlikte eski dünyayı oluşturan üç kıtadan biridir. Afrika diğer kıtalarla karşılaştırıldığında en eski insanlık tarihine sahip olan kıtadır ve ilk insanın da Afrika'da yaşadığına inanılmaktadır. Afrika kıtası, 30 milyon kilometrekare yüzölçümüne ve 2017 yılı itibariyle de 1,18 milyar nüfusa sahiptir. Bu nüfusun ise 1 milyarı Sahraaltı Afrika'sında yaşamaktadır. Afrika'da bugün 54 bağımsız ülke yer almaktadır.

Bu çalışmada küreselleşen dünyada Afrika'nın yerinin ne olduğu, bugüne kadar adı yoksulluk, iç savaş, yönetim zaafiyetleri gibi bir dizi olumsuzluk ile anılmış olan kıtanın küreselleşmeden nasıl etkilenmiş olabileceği, Afrika kıtasının Sahraaltı bölgesinde bulunan ve geneli az gelişmiş olan ülkelerin ekonomik büyümesinin ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmeden nasıl etkilendiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ancak bunun yanı sıra küreselleşmenin Afrika'nın ekonomik büyümesini arttırıcı yönde bir etkisinin olup olmadığı sorusunun yanıtı aranacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde küreselleşme kavramı, küreselleşmenin boyutları, küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar, küresellemenin ölçüm yöntemleri ve küreselleşmenin farklı gelişmişlik seviyeleri üzerindeki etkilerinin ne olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Afrika kıtasının demografik, tarihi ve sosyo-kültürel özellikleri, global eksende Afrika'nın başa çıkmaya çalıştığı sorunlar ve Afrika ekonomisi üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ampirik analize yer verilecektir. Küreselleşmenin ekonomik büyümeyi arttırıcı ya da azaltıcı bir etkisinin bulunup bulunmadığı 36 Sahraaltı Afrika ülkesi (SAÜ) için öncelikle bir bütün olarak panel veri analizi yapılarak GMM tahmincisi ile test edilecek, sonra ise 36 ülke gelir gruplarına göre düşük gelirli ülkeler, alt orta gelirli ülkeler ve üst orta gelirli ülkeler olarak ayrılacak ve küreselleşmenin ekonomik büyümeyi arttırıcı ya da azaltıcı bir bir etkisinin bulunup bulunmadığı bu ülke grupları için de test edilecektir. Testte küreselleşme değişkeni olarak Dreher'in (2006) oluşturmuş olduğu KOF küreselleşme endeksi ve onun alt bileşenleri olan ekonomik küreselleşme, politik küreselleşme ve sosyal küreselleşme endeksleri kullanılacaktır.

Çalışmanın Adı:

"Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkileri: Afrika Ülkeleri Örneği"

Çalışmanın Amaç ve Önemi:

Çalışmanın amacı, küreselleşmenin az gelişmiş ülkelerin çoğunlukta olduğu Sahraaltı Afrika bölgesi ülkelerinin ekonomik büyümesine etkisi olup olmadığını tespit etmektir. Bunun için Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonunda yer alan emek (işgücüne katılım oranı) ve sermaye (toplam sabit sermaye yatırımı) bağımsız değişkenlerine Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (fdi), mal ve hizmetler dış dengesi (exim), demokrasi endeksi (dem), toplam doğal kaynak gelirleri (natr) değişkenleri de eklenerek her bir gelir grubundaki ülke için ayrı ayrı olmak üzere KOF küreselleşme endeksi, ekonomik küreselleşme endeksi, politik küresellşeme endeksi, sosyal küreselleşme endeksinin bağımlı değişken olan kişi başı gayrisafii milli hasılaya olan etkilerinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın önemi ise SAÜ örneklemini düşük gelirli ülkeler, alt orta gelirli ülkeler ve üst orta gelirli ülkeler olarak gelir grupları dağılımına göre sınıflandırıp her bir gelir seviyesindeki ülke grupları için ayrı ayrı küreselleşme endeksinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini sınamasıdır.

Çalışmanın Sınır ve Sınırlılıkları

Çalışmada ekonometrik analizin anlamlı sonuçlar vermesi amacı ile benzer etnik, kültürel, sosyal, ekonomik ve politik gerçeklere sahip olan Sahraaltı ülkeleri

örneklem olarak seçilmiş olup Arap bölgesi olarak tarif edilen ve Kuzey Afrika ülkeleri olarak da bilinen Fas, Libya, Tunus, Cezayir, Mısır ve Batı Sahra ülkeleri analize dahil edilmemiştir. Bunun yanında eksik verisi olan Sahraaltı Afrika ülkeleri de analizden çıkartılmıştır. Bunun nedeni ise panel veri analizinin eksik veriler ile matris çalıştırmamasıdır. Eksik veri sorununa sahip ve analizden çıkartılan ülkeler ise şunlardır: Cabo Verde, Komorlar, Ekvator Ginesi, Eritre, Etiyopya, Lesotho, Liberya, Sao-Tome, Seyşeller, Somali, Güney Sudan, Cibuti, Zambiya. Böylelikle Sahraaltı Afrikasında yer alan 47 ülkenin hepsi değil, bu bölgede yer alan 36 ülke analize dahil edilmiştir.

Çalışmada 1990-2014 yılı verilerinin seçilmesinin nedeni, küresel hareketlerin soğuk savaş[1] sonrası dönemde dünyada daha hızlı ilerlemesi ve bu dönemin de 1990 ve sonrası olmasıdır. Çalışmanın bittiği yılın 2014 oluşunun nedeni modelde yer alan KOF endeksinin son güncel değerlerinin 2014 yılına ait olmasıdır.

Çalışmanın Hipotezi:

Bu çalışma "küreselleşme ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir" hipotezini test etmektedir. Bu hipotezin ortaya konulmasının temelinde literatürde yer alan geçmiş çalışmalar rol oynamaktadır. Örneğin, Keohane ve Nye (2000) çalışmalarında küreselleşmenin çok boyutlu olduğunu ve taşıdıkları boyutlar açısından şu şekilde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir:

Ekonomik: Aralarında uzak mesafeler olan malların, sermaye ve hizmet akışlarının yanı sıra bilgi ve pazardaki değişimler

Politik: Hükümet politikalarının uluslararası düzeyde yayılması,

Sosyal: Fikirlerin yayılması, bilgi, görseller ve insanların birbirileri ile daha yakın iletişim halinde bulunabilmeleri

Küreselleşmeye bu bağlamda bakıldığında, serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu, klasik iktisatın varsayımlarının geçerliliğini koruduğu, ülkeler arası ticaret ilişkilerinin artan oranlarda gerçekleştiği, ithalat ve ihracat kotalarının olmadığı bir ekonomik düzen akla gelmektedir. Kısacası tarif edilen ekonomik sistem ithal ikamecilikten uzaklaşan bir ekonomik sistem görünümü taşımaktadır. Zaten ülkelerin ekonomik olarak büyümesine katkıda bulunan unsurlardan birisi de dış ticaret olarak

[1] Soğuk Savaş yaklaşık kırk beş sene (1945-1990) boyunca uluslararası ilişkilere damgasını vuran ve SSCB ile ABD arasındaki gergin diplomatik ilişkileri ifade eden bir dönemdir. Dünyanın iki düşman kampa ayrılması; Avrupa'nın ve Özellikle Almanya'nın etki alanlarında kutuplaşması; kapitalizm ve komünizm veya demokrasi ve otoriteryanizm arasında ideolojik bir çekişme anlamı da taşır. Bknz. Kolasi K.(2013)

kabul edilmektedir. Ancak diğer yandan ithal ikamesinin olumsuz tarafları da bulunmaktadır. Bunlar: a. Korumacılıkla birlikte monopolleşmeyi çıkararak düşük kalitede yüksek fiyatlı ürün üretilmesi, b. Ulusal paranın değerlenip ihracatın azalması, c. Sanayileşme ile sektörler arası emek farklılığından dolayı işsizliğin artması, d. Sanayileşme ve kırsaldan kentlere göç sonrası dışsallıkların artmasıdır (Seyidoğlu, 2009, s. 124-126). O halde küreselleşmenin en büyük bileşenlerinden olan serbest dış ticaretin ekonomik büyümeyi arttırıcı bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bu bağlamda küreselleşmenin de ekonomik büyüme üzerine pozitif bir etkisinin olduğu beklenebilir.

Çalışmanın Yöntemi:

Çalışmada küreselleşme ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olup olmadığı Sahraaltı Afrikası'nda yer alan 36 ülke için panel veri analiziyle test edilecektir. Çalışmanın örneklemini oluşturan bu 36 SAÜ, BM tarafından oluşturulan kişibaşına elde edilen gelir sınıflamalarına göre 3 gruba ayrılacak ve bu gruplar düşük gelirli ülkeler, alt orta gelirli ülkeler ve üst orta gelirli ülkeler olacaktır. Bunun yanısıra 36 SAÜ'nün hepsinin bulunduğu bir örneklem de analize dahil edilecektir. Çalışmada çoklu örneklem ve zaman birimi olduğu için panel veri analizi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda küreselleşmenin ve küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik boyutlarının ekonomik büyüme üzerinde etkisini sınayabilmek için 5 ayrı model oluşturulmuştur. Bu modellerin ilki sadece Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonu bir küreselleşme endeksi değişkeni içermemektedir. Model 2 ekonomik büyüme değişkenlerine ek olarak KOF küreselleşme endeksi değişkenini, Model 3 ekonomik büyüme değişkenlerine ek olarak ekonomik küreselleşme alt bileşenini, Model 4 ekonomik büyüme değişkenlerine ek olarak sosyal küreselleşme alt bileşenini, Model 5 ise ekonomik büyüme değişkenlerine ek olarak politik küreselleşme alt bileşeninin içermektedir. Oluşturulan bu her 5 model, her bir gelir grubundaki ülke toplulukları için ayrı ayrı oluşturulmuş ve dinamik panel veri analizi yöntemiyle ekonometrik olarak test edilmiştir. Öncelikle yatay kesit bağımlılığı bulunup bulunmadığının anlaşılması için E-views 9.0 paket programı ile yatay kesit bağımlılığı testi yapılmış, elde edilen sonuca göre korelasyonun varlığı tespit edilmiştir. Böylelikle korelasyonun varlığını dikkate almayan 1. Nesil birim kök testleri değil, korelasyon varlğını dikkate alan 2. Nesil birim kök testi uygulanmıştır. Bu birim kök testi ise Pesaran (2003) birim kök testi olmuştur. Ancak Pesaran birim kök testi yapılmadan önce uygun gecikme değerini bulabilmek için değişkenler Schwarz kriterlerine göre test edilmiş, bu test sonuçlarına göre herbir

değişken için uygun gecikme değeri tespit edilmiştir. Schwarz testinin verdiği uygun gecikme değerlerinde Pesaran testi uygulanmış ve değişkenlerin bazıları düzeyde durağan iken bazılarının düzeyde durağan olmadığı görülmüştür. Bu durumda ise eşbütünleşme sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle eşbütünleşme ilşkisi aramayan dinamik bir panel veri testi tercih edilmiştir. Bu ise Arellano-Bover/Blundell-Bond (1998) Sistem GMM testidir. Sistem GMM olarak adlandırılan bu test ise Stata 14.0 paket programı ile uygulanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI, KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

1.1. Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi

İnsanlık tarihine bakıldığında, birçok medeniyetin kurulduğunu ve bu medeniyetlerin devamlılığının halkın ve yöneticilerin ekonomik, askeri ve siyasi olarak ne kadar güçlü oluşuna bağlı olduğu görülmektedir. İnsanoğlu daha iyi yaşam şartlarına ulaşabilmek ve daha uzun bir ömür sürebilmek için bugüne değin birçok keşif ve buluş gerçekleştirmiştir. Örneğin ateşin bulunması, tekerleğin icadı, tarım topluluğuna geçiş, yazının icadı vb. gibi birçok önemli gelişme ve buluş insanlığın ilerlemesinin yapıtaşlarıdır. Bu keşiflerin üzerinden binlerce yıl geçmiş olsa da o günler yaşanmadan bugünün teknolojik dünyasına adım atabilmenin mümkün olamayacağı rahatlıkla söylenebilir. O halde denilebilir ki insanlık varlığını sürdürebilmek, daha iyiye ve güzele ulaşma arzusundan kaynaklı bilgi birikimi ile bugünlere gelmiş ve medeniyetler kurmuştur. İnsanlığın gelişimi bugün de hâlâ devam etmektedir. Yapılan teknolojik yenilikler, bilimsel buluşlar, hastalıklar için geliştirilen tedavi yöntemleri atalarımızla aynı arzuyu taşıdığımızı bize göstermektedir. Ancak bu gelişim sürecinin bir sonucu ve artık nedeni de diyebileceğimiz bir kavramla karşı karşıyayız. Bu kavramın adı ise küreselleşmedir. Küreselleşme denilen bu kavram günümüzde yaşanan hiçbir gelişmeden ayrı düşünülememektedir. Yaşadığımız çağ için hiç ayak basmadığımız topraklarda üretilen ürünleri kullanabilmek, bir ürünün nasıl üretildiğine ya da çalıştığına fazla önem vermeden sadece ürünü tüketebilmek, değişikliklere karşı sürekli olarak uyumlaşmış halde yaşayabilmek, kavramların tüm insanlık için aşağı yukarı aynı anlamları ifade etmesi, dünyada farklı milliyetlerdeki insanlar ile iletişim halinde olabilmek olağan durumlar halini almıştır. Bu olağanlığın oluşumunda rol oynayan tüm gelişmelerin bir araya gelmesi ise küreselleşme kavramına can vermiş, hayatın her alanında gerçekleşen tüm bu değişiklikler bir yapbozun parçalarının bir araya gelip büyük resmi oluşturması gibi küreselleşme kavramını oluşturmuştur.

Küreselleşme hayatımızın her alanında karşı karşıya geldiğimiz, tecrübe ettiğimiz ve ileride de etkisini görmeye devam edeceğimiz bir kavramdır. Öyle ki modern dünyayı ilgilendiren her yeni gelişme küreselleşme ile birlikte telaffuz edilmekte, küreselleşme dünyada meydana gelen her olayı etkileyen bir unsur olarak

öne sürülmektedir. Artık küreselleşmeden bağımsız hareket edebilmek mümkün değildir denilebilir. Kısacası, tüm dünya ülkelerinin birbirleri ile etkileşimi olarak nitelendirebileceğimiz küreselleşme, kültürler arası entegrasyonun, siyasi kararlarda bir bütün olarak hareket edebilme kabiliyetinin, ticaretin geliştirilmesinin, iletişimin daha hızlı ve etkin olabilmesinin, ulaştırma hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının önü açmıştır ve bu alanlardaki gelişmeler kendini göstermeye devam edecektir.

Küreselleşme hayatlarımızın içine o denli girmiştir ki bu durumun bireyler olarak etkilerini hissedip avantaj ve dezavantajlarını bizzat yaşamaktayız. Örneğin, tüketiciler yapılan ithalat ve ihracat sayesinde bulundukları ülke sınırları içerisindeki satış noktalarından başka ülkelerde üretilmiş olan ürünleri satın alabilmekte ya da internet üzerinden satış yapan kanallar ile direkt yurtdışından sipariş verebilmektedir. Bunun yanı sıra günlük hayatımızın ihtiyaçlarına göre satın aldığımız ürünlerin özellikleri, giyim zevklerimiz, damak tatlarımız dünyanın geri kalanıyla benzerlikler göstermektedir. Günümüzde farklı milletlere ait de olsa topluluklar, aynı marka ürünleri kullanan, aynı popüler kültür öğelerini tanıyan, aynı siyasal olaylardan etkilenen tek bir toplum görünümüne bürünmektedir. Bu entegrasyon sürecini sürükleyen ve sürecin bu kadar hızlı olmasını sağlayan en önemli durum ise iletişim teknolojilerinde görülen ilerlemenin bir sonucu olarak bilgi alışverişinin oldukça hızlı hale gelmesidir. O halde küreselleşmenin hızını artıran ve günümüzün en önemli fenomenlerinden birisi haline gelmesini sağlayan etmenlerden şu şekilde bahsedilebilir;

- Ülkeler arası dış ticaret serbestisinin tanınması
- Kitle iletişim araçlarının işlevsellik kazanması
- Ulaştırma teknolojisindeki gelişmeler
- Enformasyon tabanlı ekonominin gelişmesi
- Çok uluslu şirketlerin varlığını artırarak sürdürmesi ve tüm dünya pazarını hedef almaları
- Finans sisteminin teknoloji sayesinde ulaşılabilirliğinin artmasıdır.

1.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi

Küreselleşme kavramı ilk defa İngiliz İktisatçı W. Foter'in 1833'de yazdığı dünya üzerindeki kaynakların dağılımı ve kullanımı konulu bir makalede kullanılmış, daha sonra 4 Nisan 1959 tarihinde The Economist dergisinde de yer almıştır. Küreselleşme kavramının günümüzdeki etkin kullanılan haline gelmesi ise Garett

Hardin'in 1968 yılında yazmış olduğu kaynakların paylaşımı ve kullanımı konulu çalışmasına dayanır (Karabıçak, 2002, s. 116).

Modern hayatın içinde yeni bir kavram gibi gözükse de aslında küreselleşmenin daha eskilere dayanan bir temeli vardır. İnsanoğlu dünya üzerindeki varlığını yüz binlerce yıldan beridir sürdürmektedir ancak son 7000 yıldan beri küçük gruplar halinde avlanıp, topluluklar oluşturup, tarım yapıp ve yaşamını tehdit edecek diğer insanlardan, vahşi hayvanlardan ve kötü hava şartlarından korunarak bugünlere gelmiştir. Yüzyıllar boyunca kimi yerleşim yerleri daha karmaşık hale gelerek medeniyetlerin kurulduğu yerler olmuştur. Bunun yanı sıra metallerin her alanda kullanıma girmesi, tekerleğin kullanım alanlarının genişlemesi, yazının kullanımı, diğer insan toplulukları ile ticaret ve kendi bölgelerinin keskin sınırlarla ayrılmış oluşunun medeniyetlerin temel özellikleri olduğu görülür (Nester, 2010, s.16).

İlk medeniyetler ise medeniyetlerin beşiği Mezopotamya'da M.Ö 5000 yılında kurulmuş olup sonraki 6500 yıl boyunca büyük medeniyetler burada kurulup burada yükselmiş, kendi kurallarını üretmiş, sonrasında ise bir dizi politik, teknolojik, ekonomik, askeri ve ekolojik nedenlerden ötürü yıkılmıştır. 15. yüzyıl boyunca Hristiyan Avrupa dışında dünyanın geniş bir bölümüne yayılmış olan gelişmiş ve güçlü medeniyetler ise şunlardır:

- Ming Hanedanlığı
- Aztekler
- İnkalar
- Benin Krallığı
- Moğollar
- Ashikaya Şogunluğu
- Osmanlı İmparatorluğu

Bu noktada özellikle Osmanlı imparatorluğundan bahsetmek gerekmektedir. Çünkü özellikle Osmanlı İmparatorluğu o dönemde küresel bir güç olmaya en yakın adaydır. Tüm bu bahsettiğimiz emperyal uluslardan sadece Osmanlı Türkleri direkt olarak Avrupa'yı tehdit etmişlerdir. Osmanlı 1453'te İstanbul'u fethetmiş, sınırları Balkanlara ve Doğu Akdeniz'e uzanan bir imparatorluk kurmuş ve sonraki 300 yıl boyunca Viyana kapılarına 1529 ve 1683 yıllarında iki kez gelerek Avrupa'nın sınırlarını tehdit etmiştir. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı, ekonomik

zenginliğini artırıp daha güçlü hale gelmek isteyen Avrupa devletleri için alternatif ticari yollar aramak için itici güç olmuştur (Nester, 2010, s.17).

Roma imparatorluğunun yıkılması ile birlikte Ortaçağ olarak adlandırılan ve 450-1450 yılları arasındaki bin yıllık dönemi kapsayan bir çağa giren dönemin Feodal Avrupa'sı beş bağımsız sınıf ile düzenlenmiştir. Bunlar; rahipler, soylular, serfler, zanaatkârlar ve tüccarlar sınıfıdır. Bu şekilde sınıflardan oluşan o dönemin Avrupa toplumunda sınıflar arası hareket neredeyse hiç görülmeyen bir durumdur. Bu bağlamda o çağlarda Avrupa'da günümüzdeki anlamıyla bir küreselleşmeden bahsetmek imkânsızdır. Çünkü insanların birbiri ile ilişkisi sınırlanarak sadece belirli bir zümreye ait insanlar birbiri ile iletişim halinde olabilmiş ve bu toplumsal sınıfların katılığı sebebiyle zümreler arası geçiş imkânsız kılınmıştır.

Ortaçağ genel olarak ilerlemelerin çok yavaş olduğu, büyümenin ve şehirlerin genişlemesinin çok yavaş yaşandığı bir dönemdir. Yaşanan veba salgınlarının ve savaşların bir soucu olarak nüfus artışının baskılandığı bir çağ olduğu düşünülürse bu durum anlam kazanacaktır. Ancak Ortaçağ'da matbaanın bulunması, Avrupa'nın Rönesans dönemine geçişini hızlandırıcı, Avrupa milletlerinin birbirini tanıyabilmelerine imkân sunan bir gelişme olmuştur. 1440 yılına değin oldukça yavaş devam eden kitap yazma çalışmaları, 1440 yıllarında değişebilen metal harf kalıplarının icadı ile birlikte tamamen şekil değiştirmiştir. Bu gelişme, birçok çeşitte kitabın basılmasına olanak sağlamış, böylelikle okuryazarlık oranı artmaya başlamış ve bilgi hızla geniş kitlelere yayılabilmiştir. Yapılan araştırmalara göre 1454-1501 yılları arasında yani 50 yıl gibi kısa bir sürede 40.000 farklı çeşitte 20 milyona yakın kitap basılmıştır (Nester, 2010, s.18).

Entelektüel, ticari ve siyasal devrimler arasındaki dinamik etkileşim, dünyayı anlamak için rehber olarak inanç yerine aklın kullanıldığı Rönesans veya yeniden doğuş olarak bilinen döneme de öncülük etmiştir. Bu dönemde dünya ile etkileşime girilmiş, akıl her şeyden üstün tutulmaya başlanmış, Tanrı eksenli ve bireylerin hayat amaçlarının kendilerine Tanrı'ya adamaları olduğunu söyleyen bakış açısının yerini insan merkezli, insanların yaratıcı gücünü beslemeleri gerektiğini öğütleyen bir bakış açısı almıştır. İnsanoğlunun mantığının ve rasyonelliğinin her türlü durumda kullanılacak yegâne karar verici mekanizma olduğu söylenen bu aydınlanma çağında, Avrupa'nın bugün içerisinde bulunduğumuz küreselleşmiş dünyanın baş aktörlerinden biri olmasının da zemini hazırlanmıştır. O halde denilebilir ki gemiciliğin gelişmesi,

coğrafi keşifler ve matbaanın icadı gibi Ortaçağ Avrupa tarihinde görülen gelişmeler, yolu günümüze kadar erişen küreselleşmenin doğuşunda önemli rol üstlenmişlerdir (Nester, 2010, s. 25).

Geçmişin temelleri üzerinde yükselen küreselleşmenin başlangıç noktasının neresi kabul edilebileceği konusunda ise çeşiti görüşler vardır. Küreselleşme kuramı yazarlarından Scholte'ye göre küreselleşme tam bir başlangıç noktasına sahip değildir ve küresel bilinç bundan yaklaşık 500 yıl önce 1500'lü yıllarda başlamıştır. 19. yüzyılın ortalarına doğru daha da görünür hale gelen küreselleşme yüzyıl boyunca yayılmıştır. Küresel ilişkiler temel olarak 1960'lardan sonra çoğalmış ve en yoğun ve geniş halini almıştır (Scholte, 2005, s. 49).

Bununla birlikte Paul Virilio gibi bazı yazarların, Francis Fukuyama'nın tarihin sonunu ilan edişinin çok kaba göründüğünü, ama artık "coğrafyanın sonu" ndan rahatlıkla bahsedilebileceğini ileri sürmesiyle birlikte coğrafi sınırların öneminin tamamen kaybolduğu düşüncesi de kabul görmeye başlamıştır. Coğrafi sınırların varlığını sürdürdüğü fikrini "gerçek dünya"da savunmak giderek güçleşirken, mesafeler artık sorun olmaktan çıkmış bulunmakta, kıtalar ve bir bütün olarak yerküre üzerindeki bölünmelerin, ulaşımın ilkelliği ve seyahat etmenin zorluğu yüzünden bir zamanlar ciddi bir gerçek olan mesafelerin ürünü olduğu şimdi açıkça görülmektedir (Bauman, 2016, s. 20). Hayat ise hâlâ eskisi gibi toprağa bağımlılığını sürdürürken eskiden farklı olarak artık güç ya da sermaye vatansızdır ve ne emekçilere, gençlere, muhtaçlara ne de gelecek nesillere karşı sorumluluk duymaktadır. Bu durum ise küreselleşme hareketinin gerçekler ile ne derece ilintili olarak yeşerip büyüdüğü sorusunu akıllara getirir. Ancak görülmektedir ki küreselleşme kendi gerçekliğini de beraberinde getirmektedir. Çünkü küreselleşme, çağımızın fenomen kavramlarından biri olabilmesini öncelikle sunduğu yeni dünya düzenine ve beraberinde getirdiği değişime borçludur. Küreselleşmenin gücünü aldığı yeni dünya düzeninin, dünyanın doğal gelişiminin neticesinde mi yoksa gelişmiş ülkeler tarafından yönetilen bilinçli hareketin neticesinde mi gerçekleştiği konusunda ise görüş farklılıkları vardır. Birinci görüşe sahip olanlara göre küreselleşme artan bilgi, teknoloji, gelişen ve yaygınlaşan demokrasi gibi insani gelişimi destekleyen değerler ile birlikte ulusal sınırlamaların azalarak, gittikçe yaygınlaşan bir evrensel pazar ve yaşam alanının ortaya çıkma sürecidir. Bu süreç amaçlı bir şekilde kurgulanmamış ve belirli ülkeler tarafından yönetilmeyen bir süreç olup, tamamen doğal olarak gelişmektedir. İkinci görüşe göre ise küreselleşme soğuk savaşın galibi

olan Batılı ülkelerin bu zafer neticesinde ganimet toplama isteğiyle yönettikleri bir süreçtir (Seyrek, 2002, s. 168). Bu durumda, bir grubun görüş ve düşüncesine göre küreselleşme teknolojinin ve insanlığın geldiği gelişmişlik düzeyine göre engellenemeyecek bir süreç iken, ikinci görüşe göre ise gelişmiş ülkelerin lehine ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aleyhine gelişen bir süreçtir.

Bu noktada günümüz küreselleşmesini anlayabilmek için literatürde kullanılan sıvı ve katı metaforundan yararlanılabilir. Ritzer'in (2011) de belirttiği gibi önceleri katı olan yani insanların birbiri ile ilişkisinin daha zor olduğu dünya yerini hafiflemiş ve sıvılaşmış bir dünyaya bırakmıştır. Geçmişte insanlar ya hiçbir yere gitmemiştir ya da doğdukları ve büyüdükleri yerlerin çok uzağına gitmeyi göze alamamışlardır, toplumsal ve ekonomik ilişkileri de yakınlarında olanlarla sınırlı kalmıştır. O dönemlerde bilgi de uzağa gidememiş ve yayılamamıştır. Böylelikle bilgi birikiminin hızlı gerçekleşmesi de mümkün olamamıştır. Dünyanın katı oluşu Ritzer tarafından engellerin var olduğu ve her türlü şeyin hareketinin önlendiği bir durum olarak açıklanır. Ritzer'e göre bu durumu yaratan yegâne olgu ulus devletlerdir. Örneğin, Çin Seddi, İsrail ve Batı Şeria arasındaki duvar ya da geçmişte var olan ve daha sonra yıkılmış olan Berlin duvarı ulus devletlerin yarattığı olgular olmuştur. 21. yüzyılda ise bu durum büyük oranda Sovyetler Birliği ve onun uydu devletleri üzerinden sembolleşmiş, devlet sınırları dış dünyayla iletişimi engelleyici bir amaç taşımış ve bu devletler de her türden şeyin dışarı çıkmasını ve içeriye girmesine yönelik engeller ortaya koymak peşinde olmuşlardır. Zaman geçtikçe Sovyetler Birliğinin dokusu giderek daha da katılaşmıştır. Bu katılığa en iyi örnek ise 1961 yılından itibaren Doğu Berlinlileri içeride ve Batılı etkileri dışarıda tutan Berlin duvarının inşa edilmesi ve bunu sürdürülmesidir. Duvarın inşasından önce Doğu ve Batı Berlin arasında akışkan bir ilişki söz konusu iken duvarın inşasından sonra bu ilişki katılaşmıştır. Bununla birlikte katı yapılar hâlâ mevcudiyetini korumaktadır. Bunlara örnek olarak ulus devlet ve sınırları, gümrük kontrolleri, göçmenlik hakkında getirilen sınırlamalar verilebilir. Göçmenlik özellikle üzerinde durulması gereken bir noktadır. Çağdaş dünyada göçmenlik üzerine hâlâ katılıklar mevcuttur. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, yasadışı Meksikalı ve diğer Latin Amerikalı göçmenlerden duyduğu endişe nedeniyle Amerika-Meksika sınırına bir duvar inşa ettirmeye başlamıştır. Demek ki çağdaş dünyada katılık yok olmanın çok uzağındadır. Ancak yine de günümüz dünyasının en belirgin özelliğinin akışkanlık olduğu özellikle iddia edilebilir ve edilecektir de. Buradaki sıvı metaforundan

kastedilen dünya üzerinde ekonomik, kültürel ve politik etkileşimin akışkanlık kazanmış olmasıdır (Ritzer, 2011, s. 22-23).

1.2.1. Küreselleşmenin gelişim evreleri

Küreselleşmenin nasıl doğup yayıldığı ve hangi etmenlerin bu gelişim süreci içerisinde etkin olduğunu saptamaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır Küreselleşme kavramının bugünkü anlamını taşıyana değin geçirdiği evreler, kavramın gelişim evrelerini oluşturmaktadır. Küreselleşmenin nasıl geliştiği konusundaki yaygın kanı ise küreselleşmenin dalgalar halinde geliştiğidir. Dalgalar halinde gelişmesinin asıl anlamı ise küreselleşmenin hep aynı şekilde gelişmediğidir. Süreç içerisinde küreselleşme gelişmeye ve form değiştirmeye de devam etmektedir

Küreselleşmenin başlangıcının ne zaman olduğu hala tartışılagelmekle birlikte, küreselleşmenin dalgalar halinde gelişmiş olması üzerinde uzlaşmaya varılmıştır. Ancak bu dalgaların başlangıç yılları ve kaç dalga yaşandığı ise üzerinde tartışılan bir konudur. Theborn'e göre art arda meydana gelmiş olan ve her biri kendi başlangıç noktasına sahip olan altı küreselleşme dalgasından söz etmek mümkündür.

- Dinlerin (Hristiyanlık, İslamiyet) küreselleştiği 4.yy-6.yy arasındaki dönem
- Avrupa'nın sömürgecilik hareketleriyle karakterize ettiği 15.yy sonları
- Küreselleşmenin Avrupa ülkelerinin kendi aralarında çeşitli savaşlarla sonuçlandığı 18.yy'ın sonu ve 19.yy'ın başları
- 19.yy'ın ortalarından 1918 yılına kadar geçen Avrupa emperyalizminin zirvede olduğu dönem
- 2. Dünya savaşı sonrası dönem
- Soğuk Savaş sonrası dönem (Therborn, 2000, s. 151-79).

Mittelman'a göre ise küreselleşmenin başlangıcı ve gelişmesi ile ilgili üç dalga vardır;

Birinci dalga, Avrupa'nın mal ticaretinin başka kıtalara yaymak amacıyla başlattığı coğrafi keşiflere dayanmaktadır. Kapitalist üretim ve tüketim tarzının getirmiş olduğu hammadde ihtiyacı, nihai ürünlerin yeni pazarlara satılabilmesi zorunluluğu ve bu sistemin işleyebilmesi için Avrupalı ulus devletlerin denizaşırı imparatorluklar kurma girişimleri de bugün anlaşılan anlamıyla küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir (Wallerstein, 1974, s. 348). Bu durum şehirleşme, iletişim, ekonomik

ilişki ve din hızlandırıcı etki yapmıştır. Bu aynı zamanda küreselleşmenin başlangıcına işaret etmektedir.

İkinci dalga, 16. yüzyılda Batı Avrupa'da kapitalizmin gelişmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre emek ve sermaye arasındaki ilişkilerdeki değişikliklere eşlik eden önemli teknolojik yenilikler, kapitalizmin tüm dünyaya yayılmasını sağlamıştır. Küreselleşme bu evrede gelişmiştir.

Üçüncü dalga, kapitalizmin başlangıcından beri kendi kendini temelde değiştirmesi konusunda 1970'ler önemli bir dönüm noktası olup, 1970'lerin sonunda yeni uluslararası ekonomik düzenin hız kazanmasıyla ile birlikte küreselleşme de hızlanmıştır (Mittleman, 2000, s. 18-19).

Bununla birlikte Nester'a göre küreselleşme Avrupa'da başlamış ve Avrupa küreselleşmesinin iki dalgası olmuştur. Bunlardan ilki "Yelken Çağı" olarak adlandırılan ve 1450-1850 yıllarını içerisine alan dönemdir. İkinci dönem ise "Buhar Çağı" denilen ve 1850 ile 1950 yıllarını içerisine alan dönemdir. Nester'a göre bu dönemler küreselleşmenin öncüsü olan emperyalist dönemler olarak da adlandırılır. İlk aşamada, Avrupa'yı feodalizmden moderniteye dönüştürmeye başlayan kuvvetler aynı zamanda Avrupalılar arasında servet, güç ve keşif için küresel bir arayışa neden olmuştur. Avrupa emperyalizmi için katalizör olan ise Orta doğudaki Osmanlı fethi idi ve bu da güneydoğu Asya baharatlarının Avrupa'ya akışını kesintiye uğrattı. 1450'lerden itibaren Portekizli denizciler Baharat yoluna ulaşacak alternatif deniz yolları aramaya başlamıştır. İkinci küreselleşme evresinde ise buharlı makinelerin yarattığı üstün üretim imkanları sayesinde, İngiltere dış ticarette karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmuştur. Örneğin İngiltere Doğu Hindistan Şirketi 1814 yılında Hindistan'a 1 milyon yard pamuklu kumaş ihraç ediyorken, bu miktar 1870 yılında 995 milyon yard'a fırlamıştır (Nester, 2010, s. 27).

Ocampo ve Martin'in (2003) yaklaşımına göre ise ilk büyük küreselleşme hareketi ise birinci küreselleşme denen, 1870 ila 1914 arasındaki dönem boyunca meydana gelmiştir. İkincisi ise Birinci Dünya Savaşının ardından, üçüncüsü ise 1970-1980'li yılların petrol krizi vesilesiyle meydana gelmiştir. İlk küreselleşmenin yaşandığı döneme bakıldığında bunu literatürde İngiliz Küreselleşmesi olarak da görmemiz mümkündür. İngiltere 19. Yüzyılın başlarında, 17. yüzyıldan itibaren topraklarına kattığı yerlerden mütevellit genişleyen sınırlarında var olan doğal zenginlikler ile birlikte ucuz hammadde kaynaklarına, ucuz işgücüne, ucuz gıda maddelerine kolaylıkla

erişebilen bir ülke görünümü sergilemiştir. Böylelikle yüksek oranlarda sermaye birikiminin sağlayabilen İngiltere, yapılan bilimsel icatların da yardımıyla sanayi devriminin gerçekleştiği ülke olmuştur. O dönemde İngiltere'nin dışa açılmasının en büyük itki kaynağı ise sanayi devriminden sonra gerçekleşen makineleşmenin etkisiyle üretimin çok hızlı ve büyük miktarlarla yapılmaya başlanmasının yaratmış olduğu pazar ihtiyacı sorunudur. Bu sorunun üstesinden gelmek isteyen İngiltere ürettiği malları satabilmek için klasik iktisat politikalarını benimsemiş ve ekonomisinde hızla liberalleşmeye gitmiştir (Martin ve Ocampo, 2003, s. 2-7). O dönemin iktisatçılarından David Ricardo karşılaştırmalı üstünlükler teorisiyle serbest dış ticaretin faydalarını savunmuştur. Yapılan dış ticarette artış, üretim faktörlerinin de hareketliliğini beraberinde getirmiştir.

Yine Dünya Bankası'na göre 1870-1914 yılları arasında birinci küreselleşme dalgası, 1945-1980 arası 2. küreselleşme dalgası ve 1980'den günümüze de 3. küreselleşme dalgası yaşanmaktadır. Dünya Bankası'nın raporunda (2002) belirttiği bu küreselleşme dalgalarının aşama özelliklerine bakıldığında ise şunlar karşımıza çıkmaktadır:

Birinci küreselleşme dalgası; İngiliz-Fransız anlaşması ile öncülük edilen, yelkenlilerden buharlı makinelere geçiş ve tarife engellerinin azalması ile ucuzlayan ulaştırma ile başlamıştır. Ulaşımın ucuzlaması ve insan yapımı engellerin kaldırılması ile yeni coğrafyalara erişimi kolaylaştırarak bol miktarda arazi kullanma imkânı yaratmış, demiryolları gibi yeni teknolojiler, birincil (doğal kaynak yoğun) malların ihracatı için büyük fırsatlar sunmuştur. Ortaya çıkan ticaret şekli ise özellikle toprağa bağlı olarak üretilen işlenmemiş ham ürünlerden oluşan bu birincil malların kolaylıkla ihraç edilebilmesiydi. Böylelikle ihracatın dünya gelirlerinin içerisindeki payı neredeyse %8'e çıkmıştır. Bunun yanısıra birincil malların üretiminde çok sayıda insanlara ihtiyaç duyulmuştur. O dönemde 60 milyon insan Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya ve Avustralya'ya taşınarak yeni topraklar üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Yeni yerleşilen bölgelerde toprak bol olduğu için, gelirler yüksek ve eşit derecede eşitken, Avrupa'dan emek kaçışı hem emek piyasalarını sıkıştırmış hem de işçi ücretlerini mutlak ve ürün başına kullanılan işgücü maliyeti anlamında (topraktan alınan ürüne göre) göreceli olarak yükseltmiştir. Küreselleşmenin bu ilk dalgası boyunca toplam işgücü akışı dünya nüfusunun neredeyse %10'unu oluşturmuştur. O dönemde ihracata konu olacak birincil emtia imalatı için sadece emek değil, büyük miktarda sermaye de

gerekiyordu. 1870'ten itibaren gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermaye stokları sadece gelirlerinin yaklaşık %9'unu oluşturdu. 1914'te gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye stokları gelirlerinin %32'sine ulaşmıştır. Küresel olarak, büyüme hızla hızlanmış, 50 yılda %0,5 oranında artan kişi başına düşen gelir, yıllık ortalama %1,3 artmıştır. 1914 yılına gelindiğinde ise dünya, 1950'li yıllara gelene değin sürecek ve tamamen ayrı değerlendirilmesi gereken bir döneme girmiştir. Bu dönem 1. ve 2. Dünya Savaşlarının yaşandığı dönemdir ve milliyetçilik akımlarının artış gösterdiği bu dönemde küreselleşmenin hızı azalmıştır. Küresel olarak artan korumacılık, uluslararası ticareti azaltmış, 1950'ye gelindiğinde, dünya gelirlerinde ihracatın payı %5'e kadar inmiştir. Bu ise 1870 yılında gerçekleşen değere eşittir. Ekonomik tarihçi Angus Maddison bu durumu şöyle özetlemiştir: "1913-1950 yılları arasında dünya ekonomisi 1870-1913'ten çok daha yavaş büyüdü; dünya ticareti dünya gelirinden çok daha az artış gösterdi ve bölgeler arasındaki eşitsizlik derecesi büyük ölçüde arttı" (World Bank Report, 2002, s.23-30).

İkinci küreselleşme dalgası ise, 1945-1980 yılları arasında yaşanmıştır. Bu dönemde milliyetçilik uygulamalarının istenmeyen sonuçları enternasyonalizme bir ivme kazandırarak Birleşmiş Milletlerin kurulmasına yol açan aynı düşünceler doğrultusunda hükümetleri daha önce inşa ettikleri ticaret engellerini azaltmak için iş birliği yapma yoluna itmiştir. 1980 yılına kadar gelişmiş ülkeler arasında imalat sanayi mallarının ticareti önündeki engeller büyük ölçüde kaldırılmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkeler için durum aynı olmamıştır. Gelişmekte olan ülkeler imalat sanayi ürünleri ve tarımsal ürünlerin ticaretinde ciddi engeller ile karşı karşıya kalmış ve gelişmekte olan ülkeler için kaldırılan ticaret engelleri sadece gelişmiş ülkeler ile rekabette bulunamayacak birincil mallar ile sınırlı kalmıştır. Ancak ticaret engellerinin kısmen azaltılması ulaştırma maliyetlerinde düşüşlerin devam etmesi ile güçlenmiştir: 1950 ile 1970 yılları arasında denizyolu nakliye ücretleri 1/3 oranında düşüş göstermiştir. Ticaret gelirlerinin dünya toplam gelirleri içerisindeki payı iki katına çıkmış ve ilk küreselleşme dalgasında ulaştığı seviyeyi yaklaşık olarak yakalamıştır. Bununla birlikte ortaya çıkan sonuç gelişmekte olan ülkeler için isteneni pek de verememiştir. Gelişmekte olan ülkeler için önem arz eden Kuzey-Güney arası ticaret modelinin yeniden kurulmasına, doğal kaynak yoğun mal üretimi yapan birincil mal üreticilerinin birbiri ile ticaret yapabilmesine zemin hazırlanmasına rağmen sermaye ve emeğin uluslararası hareketliliğinin geri kazanılması mümkün olmamıştır. Gelişmiş ülkeler için ise, ikinci

küreselleşme dalgası oldukça yararlı olmuştur. Gelişmiş ülkelerin arasındaki ticaret engellerin kaldırılması ile imalatçıların farklı ülkelerden seçilebilmesine imkân tanımış ve böylelikle üretim süreçlerin coğrafi bölümlendirilmesinin önü açılmıştır. Üretimde uluslararası uzmanlaşma ilk kez gerçekleşti ve ölçek ekonomilerinin gerçekleşmesi sağlanmıştır. Bu durum da gelişmiş ülkelerin gelirlerini dünyanın geri kalanına göre artırmaya yardımcı olmuştur. İkinci küreselleşme dalgasında, gelişmekte olan ülkelerin çoğu, küresel üretim ve hizmet ticaretinin gerçekleşen bu büyümesinde rol alamamışlardır. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere uyguladığı kalıcı ticaret engelleri, gelişmekte olan ülkelerdeki zayıf yatırımlar ve ticaret karşıtı politikalar, bu ülkeleri sadece birincil mal ihracatı yapabilmeye bağımlı kılmıştır. 1980'de bile gelişmekte olan ülkelerin mal ihracatının yalnızca %25'i imalat sanayi ürünleri olmuştur. Küreselleşmenin ikinci dalgası, sosyal eşitsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltma politikalarını da beraberinde getirmiştir. Eşitsizlikler sadece ülkeler arasında azalmamış, ülkenin kendi içindeki eşitsizliklerde de azalmalar görülmüştür. Ülkeler arasındaki eşitsizliğin azalmasında küreselleşmenin etkisinin varlığından söz etmek doğru bir yaklaşım olurken, ülke içindeki eşitsizliğin giderilmesinde uygulanmaya konan sosyal politikaların etkisinin daha büyük olduğunu söylemek akla yatkın bir seçenek olacaktır. Ancak bu noktada gösterilen bu gelişmelerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için aynı olmadığını belirtmek gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin sağlayacağı yoksulluğu azaltma, gelir eşitliğinin sağlanması, ekonomik büyüme oranlarının yükselmesi gibi etkiler sınırlı kalırken, gelişmiş ülkelerde bu etkiler çok daha geniş ölçekte ve daha etkin bir biçimde yaşanmıştır. Örnek vermek gerekirse küreselleşmenin ikinci dalgası, OECD ülkelerinde yoksulluğu azaltmada oldukça başarılı olmuştur. Ekonomik büyümede görülen hızlı büyüme, gelir eşitliğini de beraberinde getirmiştir. Endüstriyel dünyada gelişmiş ülkeler için yaşanan bu döneme altın çağ adı verilmiştir. Ancak gelişmekte olan ülkeler için küreselleşmenin ikinci dalgasını altın çağ olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Gelişmekte olan ekonomiler için, ortaya konulan ekonomik büyüme savaş döneminde yaşanan büyüme yavaşlamasını karşılar nitelikte olsa dahi, gelişmiş olan ülkelere nazaran oldukça düşük seviyelerde seyretmiştir. Yoksulluğun okullaşma oranı, yaşam beklentisi gibi gelir dışı boyutlarında olumlu gelişmeler yaşansa dahi yoksul insan sayısı artmaya devam etmiştir. Özetlemek gerekirse ikinci küreselleşme dalgasının yaşandığı 1945-1980 yılları arasında dünyadaki eşitsizlik şu üç bileşenin toplamıdır:

- Gelişmiş ülkelerde daha yüksek bir eşitlik seviyesi,
- Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki daha şiddetli bir eşitsizlik,
- Gelişmekte olan ülkelerde ise gelir eşitliğinde görülen küçük bir net değişim (World Bank Report, 2002, s.28-31)

Üçüncü küreselleşme dalgası 1980'den günümüze kadar yaşanan küreselleşme dönemini temsil eder ve kendisinden önce yaşanan iki dalgaya benzememektedir. Bu yönüyle ayırt edicidir. İlk ve en çarpıcı özelliği, gelişmekte olan ülkelerden oluşan büyük bir grubun küresel pazarlara girmesidir. İkincisi, küresel pazarlara giren gelişmekte ülkeler dışında kalan diğer gelişmekte olan ülkeler dünya ekonomisinde gittikçe daha önemsiz hale gelmiş ve gelirlerinin azalmasıyla birlikte artan bir yoksulluk yaşamışlardır. Üçüncüsü ise ikinci dalga küreselleşme sırasında göz ardı edilebilir olan uluslararası göç ve sermaye hareketleri yine önemli hale gelmesidir. Üçüncü küreselleşme dalgasına bakıldığında en şaşırtıcı gelişme yaklaşık 3 milyar insanın yaşadığı gelişmekte olan ülkelerde görülmüştür. Bu ülkeler imalat sanayi mallarında rekabet edebilmek amacıyla bu mallarda emek yoğun üretimi artırarak başarılı olmuşlardır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere ikinci küreselleşme dalgasında sadece doğal kaynak yoğun mal ihracatı yapabilen bu gelişmekte olan ülkeler, üçüncü küreselleşme dalgası döneminde imalat sanayi mallarında da ihracatçı konumuna geçebilmişlerdir. 1980 yılına bakıldığında gelişmekte olan ülkelerin yapmış olduğu ihracatın sadece %25'i imalat sanayi mallarına ait iken bu rakam 1998 yılına gelindiğinde %80'e yükselmiştir. Bu çok kısa bir sürede şaşırtıcı bir dönüşümdür. (World Bank Report, 2002, s.31-35)

Yeldan'a göre ise küreselleşmenin iki dalgası vardır. Bunlardan ilk küreselleşme dalgası 1870-1914 yılları arasında, ikinci küreselleşme dalgası ise 1970'den günümüze kadar yaşanmıştır. Yeldan bu ayrımı yaparken iktisadi büyüme oranlarındaki sıçramaları temel almıştır. Ayrıca İngiltere'de sanayi sektöründe görülen devrim Yeldan'ın 1870 yılını temel almasının sebebidir. Bununla birlikte liberalizasyon hareketlerinin hız kazandığı ve uluslararası sermaye hareketliliğinin artan akışkanlığı nedeniyle de 1970 yılı ikinci küreselleşme dalgasının başlangıç yılı olarak kabul edilmiştir (Yeldan, 2002, s. 15).

Tablo 1.1. *Mittelman'a Göre Küreselleşme Dalgaları*

	Birinci Küreselleşme	**İkinci Küreselleşme**	**Üçüncü Küreselleşme**
İtici Güç	Denizcilikteki gelişmeler, Merkantilizm.	Sanayileşme ve doğurduğu gereksinimler	1-1970'lerde Çokuluslu Şirketler. 2- 1980'lerde İletişim Devrimi 3-SSCB'nin yıkılması ile Batı'nın rakibinin kalmaması.
Yöntem	Önce keşifler, sonra askeri işgal.	Önce misyonerler, sonra keşifler, sonra ticaret şirketleri, en sonra işgal	Kültürel-ideolojik etki.
Haklı Görüş	Putperestlere Tanrı'nın dinini götürme.	"Uygarlaştırıcı görev", ırkçı teoriler.	En yüksek uygarlık düzeyi, Uluslararası topluluğun iradesi, Piyasanın gizli eli, Küreselleşme herkesin ortak çıkarınadır.
Sonuç	Sömürgecilik	Emperyalizm	Globalleşme

Kaynak: Oran, 2000

Tablo 1.1'e göre de küreselleşme üç dalgadan oluşmaktadır. Bu küreselleşme dalgası, 1490 yıllarında Avrupa'nın mal ticaretinin başka kıtalara yaymak amacıyla başlattığı coğrafi keşiflere dayanmaktadır. Kapitalist üretim ve tüketim tarzının getirmiş olduğu hammadde ihtiyacı, nihai ürünlerin yeni pazarlara satılabilmesi zorunluluğu ve bu sistemin işleyebilmesi için Avrupalı ulus devletlerin denizaşırı imparatorluklar kurma girişimleri de bugün anlaşılan anlamıyla küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir (Wallerstein, 1974, s. 348). İkinci küreselleşme dalgası sanayileşme devrimi neticesinde bulunması gereken pazar arayışları neticesinde yeni yerleri keşfetme arzusuna dayanır. Üçüncü küreselleşme ise 1970'lerden bu yana yaşanmış olan gelişmelerden hareketle küreselleşmeyi tanımlar.

Robertson (1990) ise şu şekilde küreselleşmeyi dönemlerine ayırmıştır;

- Avrupa'da tohumun atıldığı aşama (beşinci yüzyıl başlarından on sekizinci yüzyıl ortalarına dek): Bu dönemdeki önemli gelişmeler güneş merkezli bir

evren anlayış, modern coğrafyanın başlangıcı ve Gregoryen takviminin yaygınlaşmasıdır.

- Ağırlıklı olarak Avrupa'daki Büyüme Aşaması (1700-1870): Bu dönemdeki çok önemli gelişmeler arasında resmileştirilmiş uluslararası ilişkilerdeki düzenle kristalleşmesi daha somut bir insanlık anlayışı" ve uluslararası ve ulus-aşırı düzenleme ve iletişimle ilgili sözleşmeler ve kurumlardaki keskin artışlar yer alıyor.
- Ayağa Kalkış Aşaması (1870'lerden 1920'lerin ortalarına): Bu dönemdeki çok önemli gelişmeler arasında "iletişimin küresel biçimlerinin sayısındaki ve hızındaki keskin artış, ekümenik hareketin ortaya çıkması, küresel yarışmaların gelişmesi-örneğin. Olimpiyatlar, Nobel Ödülleri- Dünya Zamanı saat ölçüsünün yerleşmesi ve Gregoryen takviminin yerkürenin Savaşı ve Uluslar Ligi yer alıyor.
- Hegemonya mücadelesi aşaması (1920'lerden 1960'ların ortalarına): Bu dönem hâlen kırılgan olan küreselleşme için yapılan savaş (Il Dünya Savayı) ve anlaşmazlıklar (Soğuk Savaş) le karakterize ediliyor. BM bu dönemde kuruldu.
- Belirsizlik Aşaması (1960'lardan 1990'ların başına): Pek çok küresel gelişme bu dönemde meydana geldi; bunlar arasında Üçüncü Dünya'nın küresel sisteme girmesi. Soğuk savaşın (iki kutupluluğun) sona ermesi, nükleer silahların yaygınlaşması, dünya sivil toplumu, dünya yurttaşlığı ve küresel medya sisteminin pekişmesi yer alıyor. Robertson, 1990'ların başında küresel sistemde "kriz eğilimleri tespit etmişti ancak he şey bir yana küreselleşme de bu tarihten itibaren hızlanmıştır (Robertson, 1990, s.15-30).

Küreselleşmenin belki de bu denli tartışmalı bir kavram olmasının temel nedeni getirdiği faydalar kadar zararlarının da olması ve bu terazide faydanın mı yoksa zararın mı ağır basacağının kesin çizgilerle ayrılmamış olmasıdır. Bu bağlamda küreselleşmenin üzerine yüklendiği anlamı taşımadığı, amacının gelişmiş devletlerin ve çok uluslu şirketlerin pazar paylarını, az gelişmiş devletler üzerinde genişletebilecekleri bir olanak yaratmak olduğu ve böylelikle gelişmiş devletlerin bu az gelişmiş devletler üzerinde etki sahibi olabileceği bir durumu temsil ettiği yönünde görüşler olmakla birlikte, küreselleşmenin ülkeler arası ekonomik, sosyal ve politik sınırların yok olduğu

ve entegrasyon döneminin hız kazandığı dünya düzeninin anlatıldığı bir kavram olduğu yönünde görüşler de vardır.

Küresel köy tabiri ise ilk defa Marshall McLuhan tarafından 1962 yılında kullanılmıştır. Bu bağlamda ticari ve finansal entegrasyonun artması anlamında kullanılan küreselleşme karma ekonomi açısından hem fırsat hem de zorluklar yaratmaktadır. Pozitif anlamda bakıldığında piyasaların küreselleşmesi, karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre iş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde daha fazla refahı getirmesi açısından olumludur. Bu sayede gelişmekte olan ülkeler dünya piyasalarındaki modern teknolojiye ve ucuz sermaye mallarına daha kolay erişebileceğinden dolayı özellikle gelişmekte olan ülkeler için küreselleşme önem arz etmektedir. Bununla birlikte küreselleşme ulus devletlerin düzenleyici ve yeniden dağıtımı sağlayıcı kurumları oluşturabilme imkanını da ortadan kaldırır, ancak bu olurken güçlü ulusal kurumlara olan ihtiyaç da artmaya devam etmektedir. Bu bağlamda henüz güçlü kuruluşlara sahip olamayan gelişmekte olan ülkeler açısından küreselleşmenin yönetilmesi daha zor bir hâl almaktadır. Zaten 21. yüzyılın ilk yıllarında karşı karşıya kalınan ikilem ise, piyasaların küreselleşmeye çalıştığı hâlde bunu desteklemesi gereken kurumların ulusal kalmasıdır (Rodrik, 2009, s. 202). Bu durum ise beklenen ve gerçekleşen durum arasında tutarsızlıklara ve ülke yönetimlerinde bir anlayış karmaşasına yol açabilmektedir. Çünkü bir ülkede bakanlıklar, yerel yönetimler ve yönetimde yer alan diğer paydaşlar düzeyinde küreselleşmenin yayılmasını destekleyici bir tutum sergilenmezse ve bu birimler uluslararası ilişkilere gerekli önemi vermezse küreselleşen dünyanın getirdiği akış iyi yönetilemeyecek ve elde edilmesi beklenen ekonomik, siyasal ve kültürel faydalar sağlanamayacaktır. Küreselleşme bu yönüyle iyi yönetilmesi gereken bir süreçtir.

1.3. Küreselleşmenin Tanımları

Küreselleşme, zamanla olgunlaşan ve bugünkü anlamına kavuşan bir kavramdır. 1960'larda Fransız ve Amerikan yazılarındaki belirsiz kökenlerden yola çıkan küreselleşme kavramı günümüzde tüm dünyanın ana dillerinde kendine yer bulmuş, "küre" kelimesinin tüm dünyayı kapsayıcı anlamıyla ifade edilir olmuştur (Modelski, 1972). Daha önce de belirttiğimiz gibi dünyamız küreselleşmenin ekonomik, sosyal, çevresel ve politik etkilerini yıllardan beridir deneyimlemektedir. Bu yüzden küreselleşmenin tanımı yapılırken mutlak ve herkesin üzerinde fikir birliğine vardığı bir

tanım yapabilmek çok güçtür. Bunun başlıca sebebi ise küreselleşmenin çok boyutlu olmasıdır. Kimi düşünürler küreselleşmenin ekonomik boyutunu öne çıkarırken kimileri de siyasal ya da sosyo-kültürel boyutunu vurgulayabilmektedir. Aynı şekilde düşünürler kendiliğinden gelişen bir süreci ifade etmek için küreselleşme kavramını kullanırken, diğerleri, özellikle gelişmiş bazı ülkelerce manipüle edilen bir olguyu anlatmak üzere küreselleşme sözcüğüne atıfta bulunurken, kimileri nispeten yeni bir gelişmeyi aynı sözcükle isimlendirebilmektedirler (Yüksel, 2001, s. 7). Bununla birlikte dünya kapitalizminin doğuşundan beri gerçekte bir dünya sistemi olduğunu ve sermayenin birikim sürecinin aslında ulusal devletlerin sınırlarından bağımsız bir oluşum gösterdiğini biliyoruz. Nitekim Karl Marx Kapital'ın daha açılış cümlesinde "…. Kapitalist üretim tarzının belirleyici olduğu toplumlarda zenginliğin biçiminin 'malların olağanüstü birikimi' şeklinde geliştiğini söylerken, sermayedarın kâr güdüsünün sınır tanımadığını ise açıkça dile getiriyordu. Burada kısaca tanımlamak gerekirse, "küreselleşme" olgusunu, ulusal ekonomilerin dünya piyasaları ile eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi olarak yorumlamaktayız (Yeldan, 2001, s. 13). Ekonomik içerikli tanımlara bakıldığında ise küreselleşme mal ve hizmetlerin sınırlar arası serbest dolaşımını, uluslararası sermaye akımlarını, tarife ve ticaret engellerinin azaltılmasını, göç etmenin, teknolojinin ve bilgi birikiminin sınırlar ötesine geçip yaygınlaşmasını ifade etmektedir. Tüm diğer büyük güç kaynakları gibi küreselleşme de birçok tartışmanın ve çatışmanın kaynağıdır (Jenatabadi ve Samimi, 2014, s. 1). Görüldüğü üzere küreselleşmenin birçok tanımı mevcuttur. O halde küreselleşmeyi şu şekillerde tanımlamak mümkündür:

"Küreselleşme, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerin uluslararası sınırlar boyunca yoğunlaştırılma sürecidir" (Akindele, 1990).

"Küreselleşme temel olarak dünyadaki siyasi ve sosyo-ekonomik teorinin homojenizasyonunu hedeflemektedir. Aynı şekilde "dünya sahnesinde ya da dünya arenasında küresel oluşumun sağlanması da hedeflerin arasındadır "(Fafowora, 1998).

"Küreselleşme, kültür, ticaret, iletişim ve diğer çaba alanlarındaki engelleri yıkarak sistematik olarak uluslararası etkileşimli evreleri yeniden yapılandıran bir evrimdir" (Ohuabunwa, 1999, s. 20).

"Küreselleşme, uluslararası ticaret üzerindeki engellerin gittikçe azaldığı, uluslararası güçlerin önündeki engellerin kalktığı, sermaye hareketlerinin hızlandığı,

doğrudan yabancı yatırımların serbestleştiği ve teknoloji yayılımının hızlandığı bir ortamdır" (O'Rourke, 2001, s. 56-57).

"Küreselleşme, uluslararası sermayenin dünya çapında hareketliliğini, piyasaların birbirine açılmasını ve ticaretin serbestleşmesini, uluslararası şirketlerin küresel şirketlere dönüşmesini yani kapitalist ekonominin dünyaya daha fazla açılmasını sağlayan bir gelişmedir" (Erdinç, 1999, s. 112).

"Küreselleşme; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bütünleşmenin gelişmesi ve bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir (Adıgüzel, 57, s. 2011)."

"Küreselleşme farklı topluluklar arasındaki bağlantı biçimlerinin bir bütün olarak yer küre yüzeyinde şebekeleşmesi, dünya çapında toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır" (Giddens, 1998, s. 66).

"Küreselleşme toplumsal yaşamın dünya çapında erişilen süreçler tarafından etkilendiği ve organize edildiği, sosyal ve ekonomik ilişkilerin içinde bulunduğu en büyük kurucu çerçevedir" (Axford, 2007, s. 178).

"Küreselleşme temelde ülkelerin ve dünya halklarının bütünleşmesidir, ulaşım ve iletişim maliyetlerinin inanılmaz ölçüde azaltacağı öngörülen, malları, hizmetler, sermaye, bilgi ve insanların sınırı aşması önündeki yapay engellerin kaldırılmasıdır" (Stiglitz, 2002, s. 31).

"Küreselleşme artan akışkanlıklar ve büyüyen çok yönlü akıntılar ile bunların karşılaştığı ve yarattığı yapıları içeren gezegen çapındaki süreçlerdir" (Ritzer, 2011, s. 20).

"Küreselleşme, uzak mesafelerde bulunan ekonomiler, toplumlar ve uluslar arasında karşılıklı bağımlılık ve artan bir etkileşim süreci olarak tanımlanabilir" (Vujakovic, 2009, s. 5).

Denilebilir ki küreselleşme anlam bakımından 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra belirginleşirken, kavram ve etkilerinin büyüklüğü bakımından 1970'li yıllardan sonra akademik gündeme yerleşmiştir. 1960'larda iletişim kuramcısı Marshall Mc Luhan'ın "Global köy" (global village) olarak düşün dünyasına takdim ettiği ve Z. Brzezinski'nin 1990'larda "global kent" (global city) olarak genelleştirdiği globalleşme kavramı günümüzde küreselleşme olarak ve çoğunlukla da olumlu bir anlam yükü ile beraber her yerde kullanılmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme sözcüğünün kullanımı

1980'li yıllarla birlikte yaygınlaşmış, küreselleşme anlamındaki "globalize" sözcüğü sözlüklere 1980'li yıllardan sonra girmiştir (Kazgan, 1994, s. 78).

Yine denilebilir ki küreselleşme, kurumsal açıdan kapitalizmin yayılması olarak tanımlanabilir (MacEwan, 1990). Tandon'a göre ise (1998b) küreselleşme, uluslararası sermayenin serbest dolaşımı için tüm ulusal engellerin kaldırılmasını ve bu sürecin, bilgi teknolojisinde süpersonik dönüşüm ile hızlandırılmasını ve kolaylaştırılmasını hedeflemektedir. Küreselleşmenin sermaye girişleri ve ticaret yatırımına indirgenmiş basit analizinin ötesinde, Charlick (2000), gibi yazarlar küreselleşmenin hükümetlere ve Afrika kıtasındaki insanlara feci sonuçlar doğurduğunu vurgulamaktadır. Ohiorhenuan'a (1998), göre ise küreselleşme ulusal ekonomilerin mal ve hizmetler, özellikle de sermaye için dünya çapında bir pazara yayılması ve derinleştirilmesi hareketidir.

1.4. Küreselleşme Tartışmaları: Küreselleşmenin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Küreselleşmenin hâlâ salt bir olumlu durumu ya da salt bir olumsuz durumu temsil edip etmediği konusunda bir fikir birliğine varılabilmiş değildir. Bu nedenle literatürde küreselleşmenin etkilerinin ne olduğu ve bu etkilerin olumlu ve olumsuz yönler taşıyıp taşımadığına dair tartışmalar bulunmaktadır.

Küreselleşen dünyada gerçekleşen değişimlerden birisi yönetim şekilleri ve ekonomik hareketlerdir. Küreselleşme sürecinde devletler artık ekonomiyi kontrol altında tutma yönündeki güçlerini kaybetmeye başlamış ve sermaye büyük bir dolaşım özgürlüğüne ulaşmıştır. Şu hâlde denilebilir ki uluslararası ticaret politikalarının küreselleşme olgusuyla yeniden yorumlanması ile ülkeler kendi kendilerine tamamen yetebilme politikalarından oldukça uzaklaşmışlardır. Her bir ülkenin üretim süreçleri önceki dönemlere göre daha az kendine yeterli olma özelliği taşısa da bu değişim üretim faaliyetlerinin doğasını değiştirdiği ölçüde egemenlik kaybına yol açmamıştır (Prendergast ve Stewart, 1995, s. 15).

Küreselleşmenin kaçınılmaz bir etkisi de piyasa-devlet dengesinin piyasa lehine bozulmasıdır. Her türlü kaynak dağılımında var olan devlet-piyasa dengesi, 80'li yıllarda değişmiştir. Yerkürenin aşağı yukarı her köşesinde devlet-piyasa dengesi, piyasa lehine kaymıştır. Bu değişim aslında ideolojik kaymanın bir yansımasıdır. İdeolojik kaymanın sonucunda, ilk önce Keynesçi iktisat düşüncesi, daha sonra da daha dramatik bir biçimde Marksizmin itibar kaybettiği görüşü yaygınlaşmış ve bu görüşlerin yerini neoliberal görüşler almıştır. Bu ideolojik devrim, teknolojik

değişimler ile birlikte güç kazanmış ve teknolojik değişim ile birlikte küresel bir dünya pazarının oluşmasının önündeki engeller kalkmıştır. Böylelikle gelişmiş ve gelişmekte olanülkelerde gözlemlenen teknolojik ve ideolojik değişim, piysanın rolünün arttığı, devletin ise etkisinin azaldığı politikaların uygulanmasını desteklemiştir (Prendergast ve Stewart, 1995, s. 13). Kapitalizmin yaşadığı yapısal krizin sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyebileceğimiz küreselleşme sürecinde IMF ve Dünya Bankası' nın da katkılarıyla neoliberal ekonomi politikaları az gelişmiş ülkelerin, mal ve faktör piyasalarında fiyat müdahalelerinin kaldırılması, KİT' lerin özelleştirilmesi, dış ticaret ve finans piyasalarının liberalizasyonu, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi, eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinde özelleştirmelerin yaygınlaştırılması gibi amaçları ön planda tutarak bu ülkeleri dışa açık serbest piyasa ekonomisi doğrultusunda dönüştürmeye etkin katkıda bulunmuştur (Şenses, 2004, s. 1).

Küreselleşme süreci ile birlikte milliyetçilik olgusunun da artık doğal olarak içinin boşaldığını söylemek yerinde olacaktır. Bu hususta bahsetmek özellikle Afrika kıtasındaki çok etnik kökenli yapının küreselleşme ile birlikte ne gibi bir reaksiyon sürecine girdiğini anlamak açısından faydalı olacaktır. Bununla birlikte Afrika kıtasının sömürgecilik geçmişinin var olmasından ötürü milliyetçilik unsurunun ne anlama geldiğinin bilinmesi gerekmektedir. Milliyetçilik modern bir ulus devleti yaratmaya adanmışlık duygusu veya böyle bir ideale ya da devlete sadakat duygusu olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla milliyetçilik dünyayı rekabetçi devlet sisteminin denetiminin öznesi yapan ve yöneten kurumsal sistemin bir parçasıdır. Milliyetçilik, dünyadaki siyasal kurumlaşmanın örgütlenmesinin o kadar önemli bir taşıdır ki, insanın kendini milliyetçilik işlevinden soyutlaması imkânsız gibi gözükmektedir (Prendergast ve Stewart, 1995, s. 25).

Bu bilgiler ışığında görülmüştür ki düşünürlerin küreselleşmeye ilişkin farklı yaklaşımları mevcuttur. Küreselleşmenin yarattığı etkilere göre küreselleşmeye yaklaşımlar ise 3 genel grupta toplanabilir:

1. Birinci grupta yer alan görüşe göre küreselleşme, teknolojik gelişmelerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bir süreçtir. Özellikle bilgi toplumunun artan önemi ve gelişen bilgisayar teknolojisi ve internet ağı sayesinde kolaylaşan bilgi aktarımı ve iletişim sermayenin hareket alanını genişletmiş, üretim-yatırım ve tüketimi uluslararasılaştırmıştır.
2. Küreselleşmeye farklı bir pencereden bakan diğer bir grup ise neo-liberallerdir.

Neoliberallere göre küreselleşme, piyasaların uluslararasılaşmasına bağlanmaktadır. Teknolojik ilerleme ile birlikte artan üretim, piyasaların dışa açılmasını gerekli kılmış ve ticaret serbestleşmiştir. Ülke ekonomileri korumacı politikaları bir tarafa bırakarak, dış ticareti teşvik etmiş ve para piyasaları serbestleşmiştir. Kısacası ünlü iktisatçı Adam Smith'in "görünmez el" yaklaşımının geçerliliği kabul edilerek piyasa ekonomisi egemen kılınmaya çalışılmıştır.

3. Üçüncü grupta yer alan yaklaşıma göre küreselleşme yeni bir kavram değildir. 19. yüzyıl dış ticaret hacmine ilişkin verilere, 500 yıl önceki keşif gezilerine ve yüzyıllar öncesine dayanan kervan ticaretlerine dayanarak küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığı ifade edilmektedirler. Hatta bu görüş sahiplerine göre küreselleşme geçmişte bugün olduğundan daha hızlı yol almıştır. Bugün ülkeler arası uygulanan ticaret kotaları, kişilerin ülkeler arası seyahati için pasaport ve vize zorunluluğu, başka bir ülkede çalışabilmek için gerekli olan çalışma izni gibi uygulamalar korumacı bir politikanın etkilerinin hissedildiğine yönelik örneklerdir (Koray, 2001, s. 2-3).

1.5. Küreselleşmenin Boyutları

Bu başlık altında küreselleşmenin boyutlarından bahsedilecektir. Küreselleşmenin alt türlerinin ayrı birer boyut olarak değerlendirilmesi lüteratürde oldukça yaygındır. Küreselleşme ekonomik küreselleşme, siyasi küreselleşme ve kültürel küreselleşme olmak üzere temel 3 başlık altında incelenmektedir.

1.5.1. Ekonomik küreselleşme

Günümüz dünya ekonomisine ilişkin yaygın görüşlerden biri bunun malların, hizmetlerin ve aktiflerin ulusal sınırlar arasında sürtünme olmadan aktığı küresel bir Pazar yeri olduğudur (Rodrik, 2009, s. 203). Ekonomik küreselleşme, küreselleşme hareketini temel dinamiğini oluşturmaktadır. Hatta bazı küreselleşme kuramcıları küreselleşmeden bahsederken aslında ekonomik küreselleşmeden bahsedildiğini iddia ederler. Ekonomik küreselleşme hakkındaki tartışma, iktisadi ve toplumsal analizlerin tüm ana geleneklerini kapsayan çok geniş kapsamlı bir literatür üretmiş olsa da tartışmanın kritik noktaları dört temel soru etrafında toplanmıştır:

- Ekonomik faaliyetlerin küreselleşiyor olduğunu gösteren kanıtların geldiği boyutu,
- Üçüncü endüstriyel devrim ile yürütülen küresel kapitalizmin yeni bir biçiminin tüm dünyayı etkisi altına alıp almadığını,
- Ekonomik küreselleşmenin tam ve etkili uluslararası yönetişime ne kadar tabi olduğu,
- Küresel rekabetin ulusal ekonomi stratejisinin ve refah devletinin sonu anlamına gelip gelmediği. (Held ve McGrew, 2008, s. 29).

Görüldüğü üzere küreselleşme, ekonomik serbestleşme ile birlikte var olabilmektedir. Ekonomik serbestleşme hareketi ise uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Ekonomik serbestleşme en başta serbest dış ticaret ile sağlanabilir. Toplumlar arası ticaret ise M.Ö 3. yy'da Mezopotamya-Hindistan ve Çin arasındaki ticari ilişkilere kadar dayanmaktadır. Toplumlar arası ticaret giderek artmış ve 1500'lü yıllardan sonra dünya üzerinde insanların yaşadığı bütün uzak coğrafyalara yayılmaya başlamıştır. Uzak mesafelere yapılan ticaret ise ticari kapitalizmin oluşmasından etken bir rol oynamıştır.

Ekonomik serbestleşme, kapitalist üretim tarzının ortaya çıkışı ve özellikle sanayi devrimi sonrası dönemde dünyadaki ticaretin serbestleştirilmesi ilkesi üzerine bina edilmiş ve liberal ideolojinin ekonomi alanındaki uygulamalarını kavramlaştırmış bir harekettir. Burada serbestleşme ile anlatılmak istenen, ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarına açık olması, ihracat ve ithalatın rahatlıkla yapılabilir olması ve dış ticaret hacmini artırıcı yönde önlemler alınmasına yönelik politikalar uygulanmasıdır. Dünya ekonomisinde dış ticaret hakkında yapılan düzenlemelere bakıldığında ise özellikle 2. Dünya savaşı sonrasında yapılan uluslararası anlaşmalar göze çarpar. Bunlardan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, savaş sonrası ticaretin artmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Bu noktada dünya dış ticaretinin nasıl bir seyir izlediğine bakmak gerekmektedir. Altvater ve Mahnkopf'a göre Birinci Dünya savaşından önce oluşan faktör hareketliliği ve ticaretin küreselleşmesi 1945 sonrası ile karşılaştırıldığında aşağıdaki eğilimsel sonuç ortaya çıkmaktadır: Dünya ticareti 1950 de %7'den 1970'de %12'ye; 1993'de de %17'ye yükselmektedir. OECD ülkelerinin dış ticaret payı 1960'da %12,5'dan 1990 da %18,6'ya, Amerika'da ise 1960'ta %4,7'den 1990'da %11,4'e bir artış kaydetmektedir. Eğer benzeri bir yüksek ihracat miktarına

dünyada 1. Dünya Savaşı'ndan önce de ulaşıldığı göz önünde bulundurulursa, bu artış etkileyici olmakta ancak bunun çok da mübalağalı olmadığı görülmektedir. Dünya ticaretinin yanında doğrudan yatırımlar ve uluslararası göç hareketleri de göz önüne alındığında, yakın dönemdeki küreselleşme eğilimi imparatorluk çağındaki liberalizmle, özelliklede 1870'li yıllardan 1. Dünya savaşına kadar olan parlak dönem ile karşılaştırıldığında oldukça küçük kalmaktadır (Altvater ve Mahnkopf, 1996, s. 19). Önceki yıllara nazaran azalan küreselleşme eğilimi ve 1970'lerde yaşanan petrol kriziyle birlikte himayeciliğin yine yükselen bir seyir izlemeye başlamasıyla birlikte gelişmiş batılı devletler pazarların ticarete açılmasına yönelik harekete geçmiş ve 1979'da Tokyo görüşmeleri, Uruguay Görüşmeleri ve sonunda da Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasıyla sonuçlanan süreç başlatılmıştır. (Adıgüzel, 2011, s. 119). Ancak yine de SSCB'nin yıkılmasına kadar dünyanın iki kutuplu bir siyasi görünüme sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bir yanda özgürleşme yanlısı kapitalist sistemi savunan Amerika Birleşik Devletleri, diğer tarafta ise sosyalist düzeni benimsemiş Doğu Bloğu ülkeleri varlığının söz konusu olduğu bir dünya düzeninde ekonomik küreselleşmenin hızını alabilmesi mümkün olamamıştır. Ancak 25 Aralık 1991'de Gorbaçov'un istifasının ardından SSCB'nin dağılması ise küreselleşmenin önündeki bir engeli daha yok etmiştir.

Ekonomik serbestleşme hareketinin başlıca aktörlerinin çok uluslu şirketler olduğu gözlenmektedir. Elbette, çok uluslu şirketlerin küresel bazdaki etkinliklerine hukuki zemin kazandıran ve İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ekonomik düzenin vazgeçilmez kurumlarını oluşturan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi hükümetler arası kuruluşların düzenleyici ve teşvik edici rollerini unutmamak gerekir (Ateş, 2006, s.30).

Bu kısma değin bahsedildiği üzere küreselleşme artık hiçbir ekonomik olgudan ayrı düşünülememektedir. Sermayenin rahatlıkla ve sınır tanımadan ülke ve el değiştirebilme yeteneği kazanması da teknolojinin gelişmesi neticesinde gerçekleşebileceği için denilebilir ki ancak teknolojik gelişmeler ekonomik küreselleşmeyi beslemektedir. Ancak sermayenin küreselleşmesi haberleşmedeki küreselleşmenin doğal bir sonucu değil hatta artık iktisat kuramının kabul ettiği sermaye mallarının içselleşmiş teknoloji anlayışına göre sermayenin küreselleşme baskısı haberleşmedeki devrimin yaratıcısı olmalıdır çünkü kârını arttırmak için dış pazarlara

açılma durumunda kalan sermayenin haberleşmenin hızlanmasına gereksinimi vardır (Kazgan, 2015, s. 4).

O halde ekonomik küreselleşme; ülke ekonomilerini birbirinden ayıran ve ekonomik ilişkilerini sınırlandıran gümrük duvarları, tarifeler, kotalar ve sermaye kısıtlamaları gibi engellerin giderek azaltılması ile mal ve hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin ülkeler arasında daha hızlı ve daha kolay dolaşabilir hale gelerek dünyanın ekonomik bir entegrasyon sürecine girmesini ifade etmektedir. Küreselleşen dünyada firmalar yalnızca iç piyasaya değil, dünya pazarına dönük üretim yapmakta; maliyet avantajı olan bölgelere üretimin çeşitli aşamalarını taşımakta; esnek üretim, esnek zamanlı çalışma, sıfır hatalı üretim, tam zamanında teslim, müşteri memnuniyeti, satış sonrası hizmetler, daha uzun garanti süresi, ürün iadesi hakkı, sanal ortamda yardımlaşma ve evden üretime katılma gibi yeni yöntemler ekseninde üretim, dağıtım ve pazarlama işlevlerini yeniden organize etmektedirler (Acar, 2004, s. 2-3).

Kısaca ticaret duvarlarını indirerek ihracat yoluyla büyümeye; finansal pazarlarını serbestleştirerek ve yatırım kolaylıkları sağlayarak uluslararası kısa ve uzun vadeli fonlar için rekabet etmeye çalıştıkları bir küresel iklimde; Merkez ülkeler kaynaklı ulus ötesi şirketlerin daha büyük ve daha farklılaşmış pazarlar için daha karlı üretim yapabilmelerini sağlayacak esnek üretim sistemlerinin gelişmesi; "bütün mal, sermaye ve hizmetlerin" küresel düzeyde hareket edebilmesiyle tanımlanan küresel ekonominin oluşmasına yol açar. Ekonomik olarak küreselleşme ise özellikle 1980'lı yıllardan sonra dünyada hız kazanan neo-liberal düzen ve dışa açılmayla kendisini göstermeye başlamıştır. Ülkeler arası ticareti kolaylaştırıcı adımlar atılmaya başlanmış, özellikle soğuk savaş döneminde SSCB ile rekabet halinde olan ABD dışa açılmayı desteklemiştir.

Ekonomik küreselleşmenin varlığını sürdürebilmesinin gerekliliklerinden biri de sermaye hareketliliğinin ulusal ve uluslararası düzeyde serbestçe gerçekleşebilmesidir. Serbest piyasa ekonomisinin ve serbest dış ticarette artışın sağlanması ile birlikte sermaye hareketliliğin uluslararası düzeyde gerçekleşmesi mümkün hale gelmiştir. Bunun temelinde ise sermayenin düşen kar marjlarını arttırma isteği yatmaktadır. Ülke sınırlarının kaldırılması ve devletlerin küçülerek şirketlerin egemenliğini ilan edebilmesi için bürokratik engellerin yok edilmesini hedefleyen yeni ekonomik düzenin teminini sağlayan sermaye hareketliliğinin ulusal ve uluslararası düzeyde serbestçe gerçekleşebilmesi gereklidir (Kazgan, 2015, s. 4). Ekonomik anlamda küreselleşmenin

başlıca göstergelerinden biri ise ithalat ve ihracat oranlarında görülen değişimlerdir. Bu bağlamda dünyadaki toplam ihracat ve ithalat hacmine bakmak doğru olacaktır.

Tablo 1.2. *Dünya İhracat ve İthalat Hacmi (Milyar $)*

Yıllar	İhracat	İthalat	Toplam Ticaret Hacmi	Net İhracat	Yıllar	İhracat	İthalat	Toplam Ticaret Hacmi	Net İhracat
1970	2.441,00	2.458,25	4.899,25	-17,25	**1993**	7.454,30	6.837,35	15.569,47	616,95
1971	2.588,85	2.591,01	5.179,86	-2,17	**1994**	8.108,98	7.460,49	17.001,20	648,49
1972	2.815,39	2.807,80	5.623,19	7,59	**1995**	8.828,99	8.172,21	18.123,44	656,78
1973	3.117,73	3.124,94	6.242,67	-7,21	**1996**	9.387,47	8.735,97	19.810,75	651,49
1974	3.402,04	3.292,38	6.694,42	109,66	**1997**	10.232,85	9.577,90	20.767,87	654,95
1975	3.251,72	3.160,06	6.411,78	91,66	**1998**	10.686,35	10.081,53	21.772,09	604,82
1976	3.537,74	3.464,72	7.002,47	73,02	**1999**	11.164,33	10.607,76	24.426,59	556,57
1977	3.705,58	3.646,10	7.351,68	59,47	**2000**	12.496,47	11.930,13	24.530,03	566,34
1978	3.853,08	3.777,78	7.630,86	75,30	**2001**	12.559,76	11.970,27	25.246,89	589,48
1979	4.077,65	4.066,25	8.143,90	11,39	**2002**	12.944,04	12.302,85	26.417,97	641,19
1980	4.143,68	4.130,63	8.274,31	13,06	**2003**	13.468,71	12.949,26	29.169,26	519,45
1981	4.308,92	4.173,84	8.482,76	135,08	**2004**	14.840,67	14.328,60	31.316,85	512,07
1982	4.314,31	4.090,75	8.405,07	223,56	**2005**	15.846,60	15.470,25	$34.070,26	376,35
1983	4.455,17	4.182,13	8.637,29	273,04	**2006**	17.225,88	16.844,38	36.491,77	381,50
1984	4.854,80	4.540,70	9.395,50	314,10	**2007**	18.382,23	18.109,54	37.529,16	272,69
1985	5.054,26	4.707,05	9.761,30	347,21	**2008**	18.884,89	18.644,27	33.369,68	240,62
1986	5.188,30	4.956,22	10.144,52	232,09	**2009**	16.954,32	16.415,36	37.379,60	538,95
1987	5.502,62	5.305,52	10.808,14	197,10	**2010**	18.938,50	18.441,10	39.845,45	497,40
1988	5.936,23	5.740,84	11.677,06	195,39	**2011**	20.152,42	19.693,03	40.901,18	459,39
1989	6.381,00	6.224,33	12.605,34	156,67	**2012**	20.728,90	20.172,28	41.990,97	556,62
1990	6.746,35	6.568,09	13.314,44	178,26	**2013**	21.326,41	20.664,57	43.428,92	661,84
1991	6.943,38	6.573,25	13.516,63	370,13	**2014**	22.084,67	21.344,25	44.667,25	740,42
1992	7.136,88	6.735,63	14.291,66	401,26	**2015**	22.803,31	21.863,94	15.569,47	939,37

Kaynak: http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&Topic=21# (Erişim Tarihi: 17.05.17)

Tablo 1.2'de dünya ihracat ve ithalat rakamları görülmektedir. Net ihracat rakamları toplam ihracattan (X), toplam ithalatın (M) çıkartılması ile toplam ticaret hacmi ise toplam ihracat ile toplam ithalat miktarının toplanmasıyla elde edilmiştir.

Ekonomik anlamda küreselleşmenin en büyük göstergelerinden olan dünya toplam ihracat ve ithalat miktarlarında 1970 yılından 2015 yılına kadar görülen değişimlere bakıldığında görülmektedir ki, dünya toplam ticaret hacmi oldukça büyük bir artış göstermiştir. 1970 yılında 4.899 milyar dolar olan dünya ticaret hacmi, 2015 yılına gelindiğinde 44.666 milyar dolara yükselmiştir. Aradan geçen 45 yıllık sürede toplam ticaret hacmi neredeyse 10 kat artmıştır. Bu da dünyadaki ticaret ağlarının geçen süre zarfında ne denli geliştiğini gözler önüne sermektedir. Serbest dış ticaretin yaygınlaşması ve dış ticaret hacminde görülen bu artış küreselleşmenin yaygınlaşmasını da desteklemiştir. Küreselleşme kavramının doğuşunda en büyük paya sahip olan serbest dış ticaretin yıllar içerisinde artışı ve bu artışın devamlılığı küreselleşmenin etkilerinin devamlılık göstereceğinin bir kanıtı niteliğindedir.

1.5.2. Finansal küreselleşme

Ekonomik küreselleşmenin belirleyicileri arasında en çarpıcı durum finansın küresel ölçekteki yayılması ve sermayenin hareket kabiliyetinin hızlı bir biçimde artmasıdır. Soğuk savaş sonrasında oluşan güven ortamında finans piyasaları küreselleşince büyük ölçekli sermaye akımları gerçekleşmeye başlamıştır. Bilgi devriminin de sağladığı avantajlar ile birlikte uluslararası sermaye için ulusal sınırların anlamı azalmış ve fiziksel mekânın sonu denilebilecek gelişmeler yaşanmıştır. 1970'lerin başlarında kur sisteminin dalgalı hale gelmesi ve elektronik ticaretin büyümesi döviz piyasalarının genişlemesine neden olmuştur (Keohane ve Nye, 2000, s. 109).

Finansal piyasaların küreselleşmesinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ne gibi etkiler doğuracağına yönelik olarak Tobin (2000) şunları söylemektedir:

"Finansal piyasalarının uluslararasılaşmasının ekonomik mantığı, bu küreselleşme hareketinin gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere üretken sermayenin hareketine yardım edebilmesidir. Fakat esas sorun brüt finansal işlemlerden çok net sermaye girişleridir. Doğu Asya'nın gelişen ülkeleri, Latin Amerika ve Doğu Avrupa'daki bazı ülkeler gibi yabancı yatırımlardan yararlanma durumundadırlar. Fakat bu ülkelerdeki sermaye girişlerinin çoğu Tokyo, New York ve Frankfurt gibi finansal merkezlerdeki bankalardan Kore, Tayland ve Endonezya'daki bankalara akan kısa dönemli nakit krediler şeklinde olmuştur. Borç verme işlemlerinin

gittikçe artması kredileri alan ülkelerdeki yatırım ve büyümeyi arttırmıştır. Fakat bu ülkeler kaçınılmaz biçimde ulusal paralarının aşırı değerlenmesi ve ödemeler dengesinde gittikçe büyüyen açıklarla karşılaşmışlardır. Krizler, borç veren ülkelerin, büyüyen açıkları göz önünde bulundurarak kaygılanmaya başladıkları ve yeni borç vermeyi reddettikleri zaman ortaya çıkmıştır". (Tobin, 2000, s.1101)

Tobin'in ifade ettiği bu durum oldukça önemlidir çünkü finansal küreselleşmenin tehlike bir yönüne dikkatleri çekmektedir. Finansal küreselleşmenin, piyasalar için hem olumsuz hem de olumlu etkilerini bünyesinde bulundurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Finans piyasalarının küreselleşmesinin olumsuz etkilerinden en önemlileri yaşanan ekonomik krizlerin bulaşıcılıklarının artması, bu krizlerin kolaylıkla bir ülkeden başka bir ülkeye sıçrayabilmesi ve çok kısa bir zamanda dünya borsalarında görülen ciddi değer kayıplarıdır. Bu gelişmeler bir kriz anında finansal piyasaların bu krizden hep birlikte etkilendiklerinin bir göstergesidir. Yaşanan ekonomik krizlerin şiddetinin ve etki alanının büyüklüğünde rol oynayan birincil etmen bu küreselleşmiş piyasalardır. Buna örnek olarak yakın geçmişte yaşanmış 2008 krizi örnek olarak verilebilir. 2008 krizi, Amerika Birleşik Devletleri emlak piyasasında görülen bir kriz olarak başlamış, ancak daha sonra tüm dünya piyasalarında etkisini hissettiren bir krize dönüşmüştür. Bu bağlamda mortgage krizi olarak da bilinir. Mortgage sisteminin esası borçlunun mevcut gelir düzeyi ile ödeyebileceği tutarda ve türde kredi kullanması ve kredi verenin kredi talebinde bulunanın ödeme kabiliyetini doğru bir şekilde ölçmesine dayanmaktadır. Ayrıca finansal kuruluşlar verilen kredilerin risklerini; karmaşık türev ürünler[2] yaratarak finansal piyasalara aktarmış ve riski yaygınlaştırarak kırılganlıkları arttırmıştır (Roubini ve Mihm, 2012, s.37). Bununla birlikte finans kuruluşlarının konut kredisi alacaklarını bilançolarda tutmak yerine menkul kıymetleştirerek bilançolarına bu şekilde yansıtmaları, apslında riskleri yatırımcıya aktarmıştır fakat bu konudaki genel tutumun bu şekilde olması piyasanın geneli itibariyle yatırımcı ve kredi derecelendirme kuruluşlarının riskleri tespitinde sorunlar yaratmış, riskleri kaydileştirdiklerinde ise bilançolarında baskı oluşmuştur (Demir vd., 2008; Gümüş, 2009). Bu durumda finansal küreselleşmenin yararlarının mı yoksa maliyetlerinin mi ağır basacağı konusu akla gelmektedir. Net ve brüt sermaye transferlerinin hacmini karşılaştırarak bu konuda bir ipucu elde edilebilir. Gelişen ülkeler sermaye girişlerinden artan ölçüde yararlanmalarına rağmen büyümelerini

[2] Getirileri bir başka menkul kıymete veya türev ürüne bağlı olan finansal ürünler

sağlayan yatırımlar esas itibariyle kendi tasarruflarından kaynaklanmaktadır. Merkezden çevreye doğru hareket eden ve 1990'larda yılda 150 milyar dolar civarında olan sermaye akımları, gelişen ülkelerin ulusal yatırımlarının %15'inden ve gelişmiş kapitalist ekonomilerin tasarruflarının %5'inden daha az olmuştur. Bu paylar her iki rakamın 1914'de %50'ye yakın olduğu göz önünde bulundurulduğunda oldukça küçüktür. Denilebilir ki net sermaye transferlerinde ciddi bir azalma söz konusudur. Bununla birlikte dünya çapındaki brüt döviz işlemlerinin miktarları oldukça yüksektir. Döviz işlemlerinin çoğu ise spekülatiftir. Brüt yabancı sermaye girişlerinin miktarı net sermaye transferlerini gölgede bırakmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik yararlarını taşıyan ve temsil eden ise sadece net sermaye girişleridir. İçinde, finansal krizlere ve şiddetli reel ekonomik çöküşe sebebiyet verici etkiler taşıyan spekülatif işlemler brüt işlemlerdir. O halde finansal piyasaların küreselleşmesi dolayısıyla, yaşanacak bir krizin etkilerinin yayılmacı bir trend izleyip izlemeyeceğine ya da ne şiddette yayılmacı bir trend izleyeceğine net sermaye transferleri ile brüt yabancı sermaye arasındaki farka bakılarak karar verilmelidir (Tobin, 2000, s. 1104).

Gelişmekte olan ekonomilerin küresel ekonomiyle finansal bağları son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Bununla birlikte, bu ülkelerden oluşan küçük bir grup 1990'lı yıllardan itibaren hızla artan sanayi kaynaklı ve gelişmekte olan ülkelere yönelik özel sermaye akışlarının aslan payını toplamıştır. Bu "Kuzey-Güney" sermaye akımlarındaki son zamanlardaki keskin tersine dönüşe rağmen, çeşitli yapısal güçler, orta ve uzun vadede, bu akışların tekrar canlanmasına ve finansal küreselleşmenin devam etmesine yol açması beklenmektedir. Teorik modeller, uluslararası finansal entegrasyonun gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyümeyi teşvik edebileceği bir dizi mekanizma olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, kanıtların sistematik olarak incelenmesi, finansal küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensel ilişki kurmanın zor olduğunu ortaya koymaktadır. Finansal entegrasyon büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Ancak mali entegrasyon büyümeyi olumlu yönde etkiliyorsa, etkisinin nicel olarak önemli olduğuna dair henüz net ve sağlam bir ampirik kanıt yoktur (Prasad vd., 2003, s. 5).

1.5.3. Yatırım ve üretimin küreselleşmesi

Yatırımların küreselleşmesi denildiğin ilk akla gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının (DYY) artışıdır. DYY ise bir şirketin bulunduğu ülke sınırlarının

dışındaki bir ülkede, ana üretim merkezinin dışındaki ülkelerde üretim yapabilecek şekilde üretim tesisi açması ya da mevcut üretim tesislerinin satın alabilmesidir (Seyidoğlu, 2003, s. 718).

Üretimin küreselleşmesi ise "şirketlerin sınır ötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi iştirak, fason imalat anlaşmaları ve başka yöntemlerle mal ve hizmet üretim faaliyetlerini kendi ülkeleri dışında yaymalarıdır" (Seyidoğlu, 1999, s. 186).

Yabancı yatırımcıların yurtdışında yaptıkları uzun vadeli yatırımlar olan, doğrudan yabancı yatırımların, yurtdışında yeni bir işletmenin kuruluşu, genişletilmesi ve daha sık rastlanan biçimi olarak mevcut bir işletmenin devralınması olmak üzere başlıca iki şekli vardır. Son yıllarda yabancı doğrudan yatırımlar artan ölçüde firma devralmaları şeklinde gerçekleşmektedir. UNCTAD'ın bir araştırmasında doğrudan yabancı yatırımlar için en önemli olgunun Pazar kazanma ve pazarın korunması, diğer unsurların ise, işletmelere sağlanan vergi avantajları düşük iş gücü maliyetleri ve döviz kur riskinin azaltılması olduğu belirtilmektedir (Küblböck, 1999'dan aktaran Demir, 2001, s. 73-104).

Yabancı yatırımların devamlılığının sağlanabilmesi için temel şartlardan olan vergi avantajlarının sağlanması, düşük iş gücü maliyetleri gibi unsurların sağlanabilmesi için ise küreselleşen dünyada yeni üretim süreçleri benimsenmiştir. Kısacası küreselleşme, üreticileri ürünlerini üretmek için daha verimli yöntemler aramaya iten yeni fırsatlar ve rekabetçi zorluklar yaratmıştır. Geleneksel olarak dikey bütünleştirilmiş üretim modelini uygulamaktan kaçınan ve üreticilerin üretim sürecinin bir bölümünü dış kaynaklardan almalarını sağlayan ve böylelikle üretimi aşamalara veya görevlere bölmek için daha etkili üretim araçları arayan üreticiler gittikçe yaygınlaşmaktadır. Böylelikle üretim aşamalarının hepsi aynı yerde yapılmak zorunda olmamakta, bazı üretim süreçleri değişik ülkelerde gerçekleştirilebilmektedir. Bu durum ise üretimin küreselleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin çoğu küresel üretim zinciri belirli bir nihai ürünün belirli bileşenlerini üretmekte uzmanlaşmış ayrı şirketlerden oluşur. Otomotiv veya bisiklet endüstrisinde bu çok belirgindir. Çoğu zaman, küresel üretimde, global bir üretim zincirinde birbirine bağlanan aynı çok uluslu şirketten bir dizi bağlı kuruluş, yan kuruluş ve şube bulunmaktadır.

Şekil 1.1'de üretim süreci görülmektedir. Üretimin küreselleşmesi işte bu üretim süreçlerinden birinin ya da birkaçının dış kaynaklardan sağlanmasını ifade etmektedir. Çok uluslu şirketlerin karlarını maksimize etme amacı taşıyan bu hareketleri,

küreselleşmeden beslenmekle birlikte küreselleşmeyi de beslemektedir. Bu noktada üretim süreçlerinde herhangi bir aksamanın yaşanmaması için en önemli görev tedarik zinciri yönetimine düşmektedir. Üretimin küreselleşmesi ile birlikte tedarik zinciri yönetimleri de önem kazanmıştır (UNECE, 2015, s.1-5).

Şekil 1.1. *Üretim Süreçleri Şeması*

Kaynak: *UNECE, 2015, s. 4*

1.5.3.1. Çok uluslu şirketler

Devletlerarası sınırlar ortadan birer birer kalktıkça çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) dünyanın her yerinde aktif bir şekilde ekonomik faaliyetlerine devam edebilmeleri, üretici firmaların dünyanın her yerinde üretim yapabilmesi mümkün hale gelmiştir. Çokuluslu şirketlerin en önemli özelliği hem teorik hem de uygulama açısından; sermayenin yönetim ustalığının, teknolojiyi, ürün dizaynını ve transferini sağlayan etkin ajanlar olmaları, bir ülkede nadir olan kaynakları diğer ülkede bol olan kaynaklar ile dengeleyerek dünya kaynaklarının etkin kullanımını sağlamaları ve yenilikleri ülkeler arasında transfer ederek teknolojik gelişmenin ve küreselleşmenin ajanı olarak hareket etmeleridir. Çokuluslu şirketler büyük ölçekli, finansal olarak güçlü, tecrübeli, yönetim üstünlüklerine, vasıflı işgücüne, entelektüel sermayeye, büyük reel ve finansal sermayeye sahip şirketler olup, ulusal sınırlar ötesinde yatırımlar gerçekleştirdiklerinde, bu yatırımların risklerini yerel şirketlerden daha fazla taşıma kabiliyetinde olan, rekabet gücü yüksek şirketlerdir. En önemli özelliklerinden biri teknoloji yaratmaları ve sistemleriyle transfer etmeleridir (Altuğ, 2016, s. 16). O halde çokuluslu şirketler doğrudan doğruya yurt dışında yatırımda bulunan ve birden fazla ülkede katma değer yaratan faaliyetleri yürüten veya faaliyetler üzerinde kontrol hakkı bulunan girişimlerdir (Dunning ve London, 2008, s. 3).

Bugün ekonomide dışa açıklığın göstergesi dış ticaretin doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ana kaynağı çok uluslu şirketlerdir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımının artışın işaretlerinden sadece birisi olduğu üretimin uluslararasılaşması sürecinin taşıyıcısı çokuluslu şirketler ve bunların ilişkili olduğu üretim ağlarıdır. Çokuluslu şirketler üretim miktarları, ekonomik büyüklükleri, yapmış oldukları ithalat ve ihracatın miktarlar büyükleri ile dünya piyasalarını etkileme gücüne sahip şirketlerdir.

Tablo 1.3. *Dünyanın En Büyük 25 Çokuluslu Şirketi (Yabancı Varlıklarına Göre)*

Sıralama	Çokuluslu Şirket Adı	Ana Ülkesi	Sektör
1	General Electric	Amerika	Elektrikli & elektronik alet
2	Vodafone Group Plc	İngiltere	Telekomünikasyon
3	Royal Dutch/Shell Group	Hollanda	Petrol
4	British Petroleum Company	İngiltere	Petrol
5	Exxon Mobil	Amerika	Petrol
6	Toyota Motor Corporation	Japonya	Motor ve Taşıt
7	Total	Fransa	Petrol
8	Electricite De France	Fransa	Elektrik, doğalgaz ve su
9	Ford Motors	Amerika	Motor ve Taşıt
10	E.O.N. AG	Almanya	Elektrik, doğalgaz ve su
11	Arcelor Mittal	Lüksemburg	Metal ve Metal ürünleri
12	Telefonica SA	İspanya	Telekomünikasyon
13	Volkswagen AG	Almanya	Motorlu taşıtlar
14	ConocoPhillips	Amerika	Petrol
15	Siemens AG	Almanya	Elektrikli ve elektronik alet
16	DaimlerChrysler	Almanya	Motorlu taşıt
17	Chevron Corporation	Amerika	PEtrol
18	France Telecom	Fransa	Telekomünikasyon
19	Deutsche Telekom AG	Almanya	Telekomünikasyon
20	Suez	Fransa	Elektrik, doğalgaz ve su
21	BMW AG	Almanya	Motorlu Taşıt
22	Hutchison Whampoa Limited	Hongkong-Çin	Çeşitli
23	Honda Motor Co Ltd	Japonya	Motorlu taşıt
24	Eni Group	İtalya	Petrol

Kaynak: World Investment Report. Transnational Corporations, Agricultural Production and Development, UNCTAD, New York and Genewa 2009, s. 225.

Tablo 1.3'de en yüksek yabancı varlığa sahip olan ilk 25 çokuluslu şirket verilmektedir. Bu şirketler birçok ülkede faaliyet gösteren ve yabancı ortaklara sahip olan şirketlerdir. Küreselleşme sahip olduğu ekonomik güç ve çokuluslu şirketlerin artan ekonomik etkinlik oranları ile birlikte ulusal hükümetlerin ekonominin üzerindeki müdahale alanlarını kısıtlaımış, küresel rekabetin artık ülkeeler arasında değil, çokuluslu şirketler arasında yaşanmasına neden olmuştur.

Gerçekten de artık küresel rekabet, İngiltere ile Almanya, Japonya ile ABD veya Avrupa ile ABD arasında olmaktan çok, Apple ile Samsung, Boeing ile Airbus, Intel ve Nvidia arasında olmaktadır. Bu süreç aynı zamanda iş dünyası ile ulus devletler arasında giderek artan bir amaç çakışmasının varlığını da haber vermektedir. Uluslararası şirketlerin en ucuz emeği, en düşük vergileri ve en az çevre koruma yasalarını talep etmeleri daha şimdiden bu sürecin yoğun bir çıkar ve amaç çatışması doğuracağını göstermektedir (Toulmin, 1999, s. 905). Bu konu ile ilgili olarak küreselleşmenin bir yan etkisi olan karbon zincirinin artması ciddi bir sorun halini almaktadır. Karbon zincirinin artmasıyla birlikte CO_2 emisyonu artmıştır. Bu da aslında çevresel sorunları arttırmaktadır ve çevresel bir maliyet unsurudur. Bu çevresel maliyet unsuru ise, üretici firmalara tarafından katlanılan bir maliyet olmaktan çok, fiyatlara yansıtılmayan ve karartılan bir unsur haline dönüşmüştür. Kârı artıran unsur olmasının temel nedeni ise, dünyanın her yanından tedarikçilerin küresel rekabette rol alıyor olmasıdır. Böylelikle en ucuz ürünü tüketiciye sunma arzusu kar maksimizasyonuna zemin hazırlamaktadır. Bu halde denilebilir ki sermayenin en yüksek karı elde etme isteği ile hükümetlerin kendi sınırları içerisinde var olan değerleri koruma politikaları ya çatışacak ya da bu amaçlardan biri diğerine yenik düşecektir. Bu bağlamda küreselleşmeyi çok uluslu şirketler (ÇUŞ) açısından değerlendirmek hem çok uluslu şirketlerin küresel ticaret üzerindeki etkilerini daha iyi anlayabilmek hem de ÇUŞ' ların küreselleşmenin bağımlı mı yoksa bağımsız değişkeni rolünde mi olduklarını analiz edebilmek açısından önemlidir. Küreselleşmeyi çok uluslu şirketler açısından değerlendirecek olursak, pazarların küreselleşmesi taleple ilgili bir ifade olarak, zevklerin, tercihlerin ve fiyatın gönüllü olarak artan şekilde evrensel hale gelmesidir. Arz ile ilgili olarak ise, mal ve hizmetlerin daha fazla standart hale gelmesi ve sektörler arasındaki rekabetin küresel bir ölçeğe ulaşmasıdır. Ayrıca küreselleşme işletme biçimiyle, özellikle çokuluslu işletmeler ile ilgilidir. Çokuluslu işletmelerin kendi pazarlama politikalarını ve kontrol sistemlerini oluşturmaya çalışarak, küresel

tüketiciler için küresel ürünün küresel rekabetinde kazanan olarak kalmaya çalışması ise küreselleşmenin şirket tarafından tanımı olarak verilebilir (Tağraf, 2002 s. 36).

Bununla birlikte çok uluslu şirketlerin küreselleşmeyi hem beslediği hem de küreselleşmenin nimetlerinden yararlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüzün çok uluslu şirketlerine sunulan bu nimetlerden biri de serbestleşme ve deregülasyonlar sayesinde yüksek kâr elde edebilecekleri yörelere ulaşmalarını engelleyecek unsurların tasfiye edilmesidir. Bilgisayar teknolojisi ve uydu kullanımı, hızlı iletişim ve kontrol olanakları sağlamaktadır. Bu durum ise şirketlerin yeniden organize olmalarını ve dünya ölçeğinde stratejilerini yeniden belirlemelerini gerektirmektedir. Görülmektedir ki çok uluslu şirketler önderliğinde yaşanan bu entegrasyon süreci ile birlikte çok uluslu şirketlerin varlığını sürdürdüğü her yerde küreselleşmenin de varlığı sürmektedir.

1.5.4. İşgücünün küreselleşmesi

İstihdam açısından bakıldığında ise 19. yüzyılın sonunda gerçekleşen birinci küreselleşme döneminde emek yeni kıtalara doğru sınırsız bir hareket özgürlüğüne sahipken, 20. yüzyılın sonlarında yaşadığımız ikinci küreselleşme döneminde emeğin hareket özgürlüğü sınırlanmıştır. Bu ikinci küreselleşme döneminde emek yüksek vasıflı olan ve bir vasfa sahip olmayanlar olmak üzere iki kutba ayrılmış, birinci grupta olanlar dünyanın değişik bölgelerine serbestçe gidebilme özgürlüğüne kavuşurken ikinciler kendi yurtlarında kalmak zorunda bırakılmışlardır. Ayrıca birinci gruba dahil olanlar çok yüksek ücretler alarak ödüllendirilirken ikinciler dünyanın diğer bölgelerindeki düşük ücretli işçilerle rekabet ettirilerek ücretleri daha da gerilemiştir. Esnekleştirme adı altında emek piyasası kısmen kuralsızlaşmış, devletin emeği koruma işlevi de kısmen ortadan kalkmıştır. İkinci küreselleşme ile birlikte hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde vasıflı ve vasıfsız emek ücretlerinde kutuplaşma yaşanmaktadır (Öztürk, 2000, s. 69). Esnekleştirme ile kastedilen işçilerin esnek çalışma saatlerinde, bazen sigortasız bir biçimde, sendikaların etkinliğini azaltarak kısmı zamanlı çalışmalarının önünü açmaktır. Kısmi zamanlı çalışma, geçici ya da mevsimlik çalışma, taşeron işçiliği, evde çalışma, tele-çalışma gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkan tipik istihdam modeli, sermayeye işgücünün sosyal maliyetlerinden kurtulma ve kar oranlarını artırma imkânı vermiştir. Esnek işgücü piyasaları tartışmaları işletme bazında kullanılan çekirdek işgücü ve ihtiyaç duyulduğunda istihdam edilen

çevre işgücü kavramlarını beraberinde getirmiş ve bu süreç ikili işgücü piyasasının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Uyanık, 2008, s. 215). 1970'lerde sanayileşmiş ülkelerde başlayan endüstri yoğunluğunun azaltılması süreci, bu ülkelerde hizmet sektörünün büyümesine ve uluslararası finans faaliyetlerini artmasına neden olurken, bazı temel üretim faaliyetlerinin ise gelişmekte olan ülkelere kaydırılmasına da yol açmıştır. Ancak tasarım, proje, teknik araştırma ve geliştirme aşamalarında nitelikli ve yüksek ücretli işgücünün gelişmiş ülkelerde istihdamına devam edilmiştir. Üretimin sıradan aşamaları ise azgelişmiş ülkelere transfer edilmiştir ve hala edilmektedir. Bu yapılanma, işgücü piyasasında bölümlenmenin temel nedenini oluşturmaktadır (Ataman, 1999, s. 7). Böylelikle işgücü piyasasında küreselleşmenin olumlu etkilerini az gelişmiş ülkeler yaşayamamışlar, küreselleşme gelişmiş ülkeler için az gelişmiş ülkelerin vasıfsız işgücünden daha ucuza yararlanabilme imkânı yaratmıştır. Bu anlamda işgücü piyasalarının küreselleşmesi; esas olarak, farklı ulusal işgücü piyasalarının birbirini daha kolay etkilemesi ve küresel işgücü piyasasının yeni bir iş bölümünü ortaya çıkarması biçiminde gerçekleşmektedir. (Yalınpala, 2002, s. 264 ve Ongan, 2005, s. 90). İşgücü piyasalarına ilişkin yaklaşımlar, sanayileşmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasındaki farklılıkların en belirgin olduğu bir alandır. Sanayileşmiş ülkelerde işgücü piyasalarını esnekleştirme çalışmaları, işgücü piyasalarının bütünleştiği, istihdamın çok büyük ağırlıkla kentlerde yoğunlaştığı, başta sendikalar olmak üzere işgücü piyasası kurumlarının örgütlenme süreçlerini tamamladığı, asgari ücret, iş güvenliği, işsizlik sigortası ve diğer sosyal güvenlik politikalarını uzun yıllar boyunca uygulama fırsatı bulduğu bir ortamda gündeme gelmektedir. Azgelişmiş ülkelerde ise esneklik kavramı olsa olsa kentsel istihdamın küçük bir parçası için geçerli olabilecek, genelinde ise olabildiğince esnek bir işgücü piyasaları yapısında gündeme getirilmektedir (Şenses, 2004, s. 16).

Küreselleşme başta olmak üzere, neo-liberal politikalar ekseninde birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, artan rekabet baskısı ve işsizliğe çare bulabilmek amacıyla işgücü piyasasında reformlar yapmaktadır. Bu reformların en önemlileri;

- İşsizlik sigortası ve yardım programlarının sınırlandırması,
- İşsizlik ödemelerinin aktif istihdam politikaları ile birleştirilmesi,
- İş güvencesi düzenlemelerinin katılığının azaltılması ve daha esnek bir işgücü piyasasının oluşturulması,
- Asgari ücretin kaldırılması ve diğer işgücü maliyetlerinin düşürülmesi,

- Sendikaların etkinliğinin sınırlandırılması olarak sayılabilir (Görmüş, 2009, s. 183).

Son çeyrek yüzyılda yaşanan hızlı serbestleştirme eğilimlerinin küreselleşme olarak tanımlanmasını güçleştiren bir diğer etmen, emeğin serbest dolaşımı konusunda, özellikle niteliksiz emek açısından önemli engeller bulunmasıdır. ABD'ye yasal ya da yasal olmayan yollardan girmeyi başaran Latin kökenliler bu engellerin niteliksiz emek için de her zaman gerçerli olmadığını gösterse de sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerine doğru işçi göçünün son çeyrek yüzyılda durmuş olması, birçok sanayileşmiş ülkenin bu konuda kısıtlayıcı ve engelleyici önlemler alması, emeğin serbest dolaşımı karşısındaki engellerin yakın bir gelecekte de süreceğini göstermektedir. Bu durum emeğin giderek uluslararasılaşan ve bu düzlemde güçlenerek hakimiyetini artıran sermayenin karşısında giderek daha da zayıflaması olasılığına işaret etmektedir. Öte yandan, bu tür engeller işçi göçünün farklı ırklardan işçileri içerdiği durumlarda daha da artmaktadır. Bunun gibi, sanayileşmiş ülke hükümetlerinin kendi ülkelerinde yerleşik farklı etnik kökenden işçilerin karşı karşıya kaldıkları ayrımcı davranışları engelleme konusunda zorlanmaları, küreselleşmenin önünde sosyal ve kültürel alanda da çetin engellerin bulunduğunu çok çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır (Dedeoğlu ve Subaşat, 2004, s. 31-32).

1.5.5. Siyasi küreselleşme

Küreselleşme bağlamında günümüz dünyasının ekonomik siyasal sosyal ve kültürel olarak entegre olma sürecinde küreselleşmenin bir türü de siyasal küreselleşmedir. Siyasal küreselleşme kısaca dünya üzerindeki siyasi ilişkilerin yoğunlaşması ve genişlemesi sürecini ifade eder.

Geçmişte dinlerin ve imparatorlukların siyasal bütünleşmeye yönelik yaptıkları savaşlarla kazandıkları topraklar ve tebalar ile birlikte tarih boyunca birçok "dünya devleti" olarak anılabilecek imparatorlukların var olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda tarihçilerin görüşüne göre Büyük İskender'in kurduğu geniş ve merkeziyetçi imparatorluk, küreselleşmeye başlayan yeryüzünün ilk işaretçisi sayılabilir. Dünya tarihine bakıldığında ise Büyük İskender ve devamında birçok hükümdarlığın kendi egemen kültür, yönetim ve din sistemlerini başka coğrafyalara yaymak ve tek hâkim topluluk olmak yönünde çabalarının var olduğu görülmektedir (Friedman, 2000).

Diğer taraftan modern ulus-devlet sisteminin kökeni Avrupa'da 17. yüzyıldaki siyasi gelişmelere kadar gitmektedir. 1648'de Westfalya Barış Antlaşması Avrupa'nın

büyük güçleri arasında protestan reformasyon dönemini izleyen büyük din savaşlarını sona erdirmiştir. Yeni devletler modeli egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerine dayanıyordu. Westfalya Barış Antlaşmasını izleyen yüzyıllar boyunca siyasi güç giderek merkezileşti. Devlet yönetiminin kapsamı genişledi ve baskı araçları devletin elinde başarılı bir şekilde daha tekelleşti. Devletler, ticaretin genişlemesi için gerekli askeri araçları sağlayarak dünya üzerinde Avrupa siyasal yönetim tarzının yayılmasına katıda bulunmuştur. Modern ulus devlet sistemi, olgun haline 1. Dünya Savaşı sonrasında ABD başkanı Woodrow Wilson'un ulusların kendi geleceklerini belirleme ilkesine dayalı ünlü "14 madde" ile ulaşmıştır. Wilson'un önerdiği devletler arası sistem ulus devleti esas almıştır (Steger, 2006, s. 90).

Uluslararası iş birliğinin kurumsallaştırılması düşüncesi 1945'te Birleşmiş Milletler'in kurulması ile hayata geçirilmiştir. Birleşmiş Millet ve diğer devletler arası örgütlerin kökeni büyük ölçüde modern ulus devlet sistemi çerçevesinde bir siyasi düzen olsa da bu örgütler siyasi faaliyetlerin giderek ulusal sınırların ötesine uzanmasında katalizörlük rolü oynamışlardır. 1970'lerde güçlenen küreselleşme eğilimleri ile birlikte bağımsız devletlerden oluşan uluslararsı topluluğun hızlı bir şekilde ulus devletlerin egemenliğine meydan okuyan küresel bir siyasi karşılıklı bağımlılık ağına dönüşmekte olduğu görüldü. 1990'larda Körfez savaşı öncesinde George H. W. Bush'un yeni bir dünya düzenini ortaya çıktığını ilan ederek Westfalya modelinin sona erdiğini açık bir şekilde ortaya koyması yaşanan yoğun küreselleşme süreci ile birlikte "ulus devlet öldü mü?" sorusunu gündeme getirmiştir (Stegar, 2006, s. 89). Ulus devletin ölmediği açık olmak ile birlikte geleneksel politika araçları giderek zayıflamakta, dünyada hemen her alanda entegrasyonun derinleşmesi ile birlikte siyasal iktidarın küresel kurumlara ve yerelleşme eğiliminin güçlenmesi ile yerel parçalara doğru dağıtılması sonucu ulus devlet iki yönlü bir baskı altına girmektedir. Ulus devletler bir yandan etnik ve bölgesel siyasetlerin artmasıyla birlikte merkezkaç güçlerin baskısı altına girerken, öbür yandan ekonominin küreselleşmesinin yarattığı dış tehditler ve meydan okumalarla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Bugün devletler, kurallarını kendilerinin koymadıkları uluslararası hatta Avrupa Birliği gibi örneklerde, uluslarüstü hukuku kabul etmek durumunda kalmaktadırlar (Köse, 2003, s. 38).

Küreselleşme ile birlikte demokrasi insan hakları özgürlük çevrenin korunması gibi bazı temel değerler evrensel nitelik kazanırken ulus-devlet de demokratikleşme, yerelleşme, saydamlık, katılım, esneklik, hesap verilebilirlik gibi güçlü eğilimlerin

yoğun baskısı altında yeniden şekillendirilmeye zorlanmaktadır. Devletin küçülmesi, deregülasyon, özelleştirilme, siyasal reformlar, sosyo ekonomik politikaların dönüşümü gibi stratejiler ülkelerin temel politikaları haline gelmiştir. Pek çok siyasi sorunun temelinde ekonomik çatışmaların çıkarların yatması nedeniyle küresel ekonomik bütünleşmeler siyasal yapıyı da etkilemiştir. Siyasal dönüşüm gerek uluslararası sistemde ve gerek ulusal ve ulus altı düzeylerde yeni yönetişim modellerini gündeme getirmiş, ulus-devletin yapısında ve yetki ve fonksiyonlarında farklılaşmaya yol açmıştır. Özellikle küreselleşmenin temelinde yer alan teknolojik gelişme, devlet hiyerarşilerinde, örgütsel yapılarda, yönetim süreçlerinde ve hizmet sunma biçimlerinde büyük değişimlere neden olmaktadır (Köse, 2003, s. 3).

Bu küreselleşme döneminde hükümetler dört temel konuda değişim ile karşı karşıya kalmışlardır:

1. Yönetimin coğrafi boyutu değişime uğramıştır. Devlet yönetiminde karar alıcı ve uygulayıcıların kamu çıkarlarının hayata geçirilmesi ve özel çıkar çelişkisi arasındaki gerilimler çoğu zaman ülke sınırlarının ötesine taşınmaktadır.
2. Zaman faktörü siyasi kararları hayata geçirenler için daha duyarlı bir etken halini almıştır. Günün her dakikasında canlı bir şekilde işlem yapabilen bir finans piyasası, gelişmiş haberleşme teknolojileri sayesinde yeni gelişmeleri dakikalar içerisinde tüm dünya ile paylaşılabilen bir medya örgütlenmesi hem uluslararası örgütlere hem de devletlere bir karar alabilmeleri için çok az zaman tanımaktadır. Buna karşılık devletlerin bürokratik yapıları yıllar içerisinde çok da değişmemiş ve bu yeni düzene uymakta yetersiz kalmıştır. Bu anlamda bürokrasi etkili ve geleceği belirleyebilecek vizyon içeren kararları hızlı bir şekilde alabilme yetisinden mahrumdur. Bununla birlikte siyasi kararların kendisi de karmaşıklaşmıştır. Çünkü alınan siyasi bir karar sadece kararın alındığı ülkeyi etkilemeyecek, o ülke ile ekonomik ve siyasi ilişki içerisinde olan başka ülkelerin de siyasetini etkileyecektir.
3. Siyasi kararların karmaşıklığı gittikçe artmaktadır. Devletler ve uluslararası örgütler ürettikleri kararların bürokrasi ve hiyerarşik yapılar içerisinde kaybolmasının riskini hesaba katmak zorundadırlar

4. Son değişim, meşruiyet ve hesap verebilirliği içerir. Hükümetler arası diplomasinin getirmiş olduğu geleneksel kapalı işyeri[3] uygulaması ulus ötesi politika yapımına daha fazla katılım ve hesap verebilirlik için gayret gösteren vatandaşların ve ulus ötesi örgütlü savunma gruplarının isteklerini yerine getiremez (Beck, 2003, s. 18).

1.5.6. Toplumsal ve kültürel küreselleşme

Küresel dünya doğası gereği bütünleşen, herkesi bir şekilde içine alan ve herkese kendine ait kültürün damgasını vurmak suretiyle benzeştiren bir dünyayı işaret etmektedir. Dolayısıyla küreselleşen dünyada kültürler de küreselleşmekte, ortak zevk ve beğenilerin varlığı kendini daha çok hissettirmektedir. Küreselleşen dünyadaki toplumsal hareketlilikleri küresel dünyanın her tarafındaki kültürleri de birbiri ile karıştırmakta ve sonuçta birçok kültürlülük durumunun varoluşunun önü açılmaktadır. Kültürel küreselleşme, çeşitli ülkeler arasındaki küresel çerçevede var olan kültürel etkileşimlerdir. Kültürel küreselleşme, insan yaşamı içerisinde var olan her türlü olgunun, bunların içerisinde kıyafet seçimi, yemek kültürü, eğlence tarzları, takip edilen ve zevk alınan sanatsal etkinlikler, insanların birbirleri ile iletişim tarzları da dahil olmak üzere gittikçe birbirine benzemesi ve farklılıkların törpülenmesi anlamını taşır. Günümüz dünyasının temel niteliği olan gittikçe artan kültürler arası etkileşimin gıda sektörü, televizyon programları, sinema filmleri, müzeler, dünya çapındaki konserler, müzik gruplarının çıktığı dünya turları gibi faaliyet alanlarında varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bir kültürün mutfağının dünya çapında ün kazanarak ait olduğu coğrafyanın dışında başka ülkelerde de talep görmesi (Çin, Hindistan, İtalyan mutfağı vb.), Hollywood ve Bollywood filmlerinin dünya çapında bir kültürün elçiliğini yapmaları, fastfood beslenme tarzının temsilcileri olan Amerikan sermayeli McDonalds ve BurgerKing şirketlerinin tüm dünyada faaliyet göstermesi; Michael Jackson, Madonna, Metallica vb. popüler kültürü temsil eden müzik insanları ve gruplarının sadece vatandaşı oldukları Amerika'da değil, tüm dünyaca bilinir olmaları ve şarkılarının dinlenmesi; bir yazarın kitabının basılı nüshasının ulaştırma alanında yaşanan gelişmeler sayesinde kolaylıkla kargo şirketleri tarafından başka ülkelerdeki üniversitelerin kütüphanelerine erişiminin sağlanması ve hatta kitapların elektronik

[3] Closed Shop: yalnız belli sendika üyelerinin çalışabildiği iş yeri/fabrika. Buradaki anlamı ise, hükümetlerin yapmış olduğu icraatleri sadece kendi dış makamdaşları ile paylaşmasıdır.

versiyonlarının internet sayesinde birkaç dakika içerisinde kindle ya da tabletlere indirilip okuyucu ile buluşabilmesi kültürel küreselleşmenin bazı örneklerini oluşturmaktadır. Kültürel küreselleşmeye yönelik yaklaşımlara baktığımızda ise, aşırı küreselleşmeci bir yazar olan Hinkson (1998), küreselleşme süreciyle birlikte kültürel anlamda "diğer" olan her şeyin artık uzak, egzotik, gizemli veya ulaşılmaz olmaktan çıktığını, tersine küreselleşmeyle birlikte "diğer" olanların bizim etrafımızda olduğunu ifade etmektedir.

1.5.7. Bilim ve teknolojinin küreselleşmesi

Görülmektedir ki tüketim alışkanlıklarımızdan, zevklerimize, beğenilerimize ve daha iktisadi anlamda bahsedecek olursak devletlerin birbiri ile yaptığı ticaret anlaşmalarına varıncaya değin küreselleşmenin hayatımıza her anlamda dokunmaktadır. Değişim her alanda yaşanmaktadır ve aslında bu değişimin rüzgârı iki boyutta esmektedir: Bir yanda teknoloji devriminin haberleşmede yarattığı olağanüstü hızlanma ve iletişim alanının genişlemesi yer almaktadır. Denilebilir ki tıpkı küçük bir köyün sakinlerinin, köyün her tarafında her an her köylüye ne olup ne bittiğini bilebilmesi gibi, dünyanın herhangi bir yerinde yaşamını sürdüren bir kişi teknolojik cihazlar sayesinde bir başka ülke insanının yaşadığı hayat, karşılaştığı zorluklar hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. Diğer yanda ise teknolojinin sadece haberleşmede yarattığı devrimle kalmayıp, ekonominin her kesiminde yeni olanaklar ve üretim biçimleri yaratması; insanlığın evreni keşfetme yolundaki uzay çalışmalarına yeni boyutlar eklemesi teknolojinin küreselleşme sürecine ne kadar büyük bir katkı sağladığını göstermektedir. Bu öyle bir süreçtir ki teknoloji küreselleşmeyi, küreselleşme de teknolojiyi beslemektedir. Çünkü bilinmektedir ki teknolojik gelişmelerin temelini oluşturan bilgi, üzerine eklenerek büyür, birikir ve tüm insanlığın ortak mirasıdır. Teknolojinin ekonomide yarattığı ve topluma getirdiği değişimler ise saymakla biter gibi değildir; bu çağda kimi meslekler yok olup giderken yenileri doğmaya devam etmektedir. Bu durum emek piyasalarına da yansımaktadır. Üretim faktörlerinden olan emeğe atfedilen önemin küreselleşmenin getirdikleri ile birlikte değişmesinden rahatlıkla bahsedilebilir. Özellikle vasıfsız emeği robotlar ikame ettikçe vasıfsız emek toplumda giderek güçsüzleşmekte, yaratıcı ve vasıflı emek ise daha değerli kılınıp, toplumun üst katlarına tırmanmaktadır. Çünkü gelinen noktada artık üretim yapmak sorun olmaktan çıkmış, üretilen ürünün niteliği ve ne kadar yenilikçi olduğu önem kazanmıştır. Bu noktada ise

yaratıcı beyinlere ve fikirlere olan ihtiyaç artmıştır. Böylelikle istihdam yapısında da vasıfsız emeğe duyulan ihtiyaçtan çok vasıflı ve yaratıcı emeğe duyulan ihtiyacın arttığı bir değişim yaşanmaya başlanmıştır.

Denilebilir ki içinde bulunduğumuz çağ, bilginin gücünü artırdığı, teknolojik gelişmelerin gerçekleştirilmesine yönelik tutkunun giderek büyüdüğü, hâkim bir dünya ve insanlık tipinin varlığını sürdürdüğü, çokuluslu şirketlerin bu yeni yapılanmada etkin bir rol oynadığı, iletişim ve ulaştırma teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte coğrafi uzaklıkların ekonomik, siyasal ve kültürel alanlardaki etkileşim üzerindeki olumsuz etkisinin sona erdiği bir çağdır.

Bilgiye dayalı üretimde rekabet ve üretkenlik, bilgi ve bilgi işleme üretimine dayanır. Bilgi üretimi ve teknolojik kapasite, firmalar, ülkeler ve sonuçta her türlü örgüt arasında rekabette kilit araçlardır. Bu nedenle, bilim ve teknolojinin coğrafyasının küresel ekonomi ve ağları üzerinde büyük bir etkisi vardır.

Küreselleşme, bu denli yeşerip hayat bulmasını çoğunlukla teknolojik gelişmelere borçludur. Teknolojik gelişmeler sayesinde iletişim ağları kuvvetlenmiş, bir başka ülkede ticaret yapılabilmesinin önü açılmış, mesafeler arası uzaklık önemini yitirmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrim olmadan küreselleşmeyi açıklamak mümkün değildir. Özellikle soğuk savaş döneminden bu yana gelindiğinde teknolojinin küreselleşmiş dünya için ifade ettikleri de farklılaşmıştır. Çağımız için artık hız vazgeçilmez bir kavramdır ve bu çağda teknolojiden beklenen, kişilerin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde birbirleri ile iletişim halinde olmasını sağlamaktır. Ulaştırma ve iletişim maliyetleri de yıllar içerisinde hızla düşmüş olup, bu amaç doğrultusuna gelişmeler sağlanmıştır. Örnek vermek gerekirse Londra ve Newyork arasındaki 3 dakikalık bir telefon görüşmesinin maliyeti 1970'de 31 dolardan, 1990'da 3 dolara düşmüştür. Teknolojik gelişmeler başta ses ve veri iletimi ile ilgili maliyetler, sermaye akışlarının maliyetleri, üretim maliyetleri, mal, insan ve teknoloji taşımanın maliyetleri olmak üzere hemen her alanda maliyetleri düşürerek, tüm dünyada ülkeler ve bölgeler arasındaki engelleri kaldırarak ve yeni ürünler süreçler geliştirerek küreselleşmenin artışında büyük bir rol oynamıştır (Adıgüzel, 2011, s. 233). O yüzden denilebilir ki küreselleşmenin hızlanması, teknolojide görülen gelişmelerin doğal bir sonucudur. Ancak sermayenin küreselleşmesi haberleşmedeki küreselleşmenin doğal bir sonucu değildir. Hatta artık iktisat kuramının kabul ettiği sermaye mallarında içselleşmiş teknoloji anlayışına göre, sermayedeki küreselleşme baskısı haberleşmedeki devrimin

yaratıcısı olmalı; çünkü kar artırmak için dış pazarlara açılma durumunda kalan sermayenin, haberleşmenin hızlanmasına gereksinimi vardır. Aynı şekilde karlılık için emekten tasarruf edip işsizlik baskısı yaratarak ücret artışlarını yok etmek, sendikaları güçsüzleştirip, sosyal hakları kısıtlamak gibi bir amaç dışında robotlaşmanın temel nedeni olarak görülebilir. Yeni teknolojinin yaratılışında büyük şirketler başrolü oynadığına göre, bugüne dek yapılan milyarlarca dolar değerinde AR-GE yatırımı, bu alanda yetiştirilen beyinler başka türlü izah edilemez (Kazgan, 1997, s. 11).

Bilim ve teknolojinin küreselleştiğinin en önemli göstergelerinden biri olan internet kullanıcısı sayılarına baktığımızda, internet kullanıcılarının yıllar itibariyle hızla arttığı görülür.

Tablo 1.4. *Dünya İnternet Kullanım ve Nüfus İstatistikleri (2017 Ocak)*

Bölgeler	**Nüfus**	**Dünya Nüfusuna Oranı (%)**	**İnternet Kullanıcı Sayısı**	**İnternet kullanıcılarının nüfusa Oranı (%)**	**Artış Oranı 2000-2017 (%)**	**İnternet Kullanıcılarının Toplama Oranı (%)**
Afrika	1.246.504.865	16,6	345.676.501	27,7	7.557,0	9,3
Asya	4.148.177.672	55,2	1.873.856.654	45,2	1.539,0	50,2
Avrupa	822.710.362	10.9	636.971.824	77,4	506.1	17.1
Latin Amerika/ Karayipler	647.604.645	8,6	385.919.382	59,6	2.035,8	10,3
OrtaDoğu	250.327.574	3,3	141.931.765	56,7	4.220,9	3,8
Kuzey Amerika	363.224.006	4,8	320.068.243	88,1	196.1	8,6
Avustralya	40.479.846	0,5	27.549.054	68,1	261.5	0,7
Dünya	7.519.028.970	100	3.731.973.423	49,6	933.8	100,0

Kaynak: http://www.internetworldstats.com/stats.htm (Erişim Tarihi: 15.05.2017)

Tablo 1.4'te dünya genelinde ve bölgelere göre internet kullanıcı sayıları görülmektedir. Bu değerlere göre dünyada en çok internet kullanıcısına sahip olan kıta Asya kıtasıdır. Asya kıtasını Avrupa ve Latin Amerika Karayipler izlemektedir. Ancak sahip olduğu nüfusa göre en çok internet kullanıcısına sahip olan bölge ise Kuzey Amerika'dır. Kuzey Amerika'da yaşayan kişilerin %88,1'i internet erişimine sahiplerdir. Nüfusa göre internet kullanıcısı oranının en az olduğu kıta ise Afrika'dır. Afrika'da yaşayan nüfusun ise sadece %27,7'si internet erişimine sahiptir. 2000-2017

yılları arasında internet kullanıcı sayısında görülen sartışa bakıldığında en büyük artışın Afrika kıtasında yaşandığı görülmektedir. Afrika kıtasında 2000 yılında bu yana kullanıcı sayısında 75 kat artış yaşanmıştır. Dünya genelinde ise 2000 yılından 2017 yılına gelindiğinde internet kullanıcı sayısı yaklaşık 9 kat artış göstermiştir.

1.6. Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar

Küreselleşme kavramına yönelik olarak ortaya konulan görüş ve düşüncelerin birbirinden farklılık gösterdiğini daha önce söylemiştik. Bu görüş ve düşünceleri sınıflandıracak olursak üç temel görüş karşımıza çıkmaktadır. Bu görüşler aşırı küreselleşmeciler, şüpheciler ve küreselleşme karşıtları ve dönüşümcülerdir (Held vd., 1999, s.1-31).

1.6.1. Aşırı küreselleşmeciler

Kendilerine radikaller de denilen aşırı globalistlere göre modernizm ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecinde önemini yitirmiştir. Artık piyasa mekanizması devletlerden daha etkin bir biçimde çalışabildiği için küresel piyasa, uygulanan politikanın yerini almaktadır. Bunun yanısıra piyasalar ve onlara hâkim olan şirketlerin devletlerden daha güçlü olmasıyla geleneksel ulus devletlerin yerini "dünya toplumu" düşüncesi dolduracaktır (Çalış, 2002, s. 42-43).

Hiper küreselleşmeciler için küreselleşme, "geleneksel ulus devletlerin, küresel bir ekonomide var olmasının imkânsız olduğu ve devletlerin sadece ticari birimler haline geldiği" yeni bir insanlık tarihi çağını tanımlamaktadır (Ohmae, 1996, s.5). Böyle bir küreselleşme görüşü ise genelde iktisadi mantığın getirdiği görüşü kendine rehber edinir ve bu görüşün neo-liberal türevi olarak, tek bir küresel pazarın ortaya çıkmasını ve insan ilerlemesinin can alıcı tek unsuru olarak kabul ettiği küresel rekabet ilkesini kutlar. Hiper küreselleşmeciler, ekonomik küreselleşmenin, ulusötesi üretim, ticaret ve finans ağlarının kurulması yoluyla ekonomilerin "ulusalsızlaşması"nı iddia etmektedirler. Bu 'sınırsız' ekonomide, ulusal hükümetler küresel sermaye ile güçlenen yerel, bölgesel ve küresel yönetişim mekanizmaları arasında iletim mekanizmasını koruyan birer emniyet kemeri görevi görmektedir ve gittikçe bu kurumlar arasına sıkışmış vaziyettedir. Strange'in de belirttiği gibi, 'dünya pazarlarında yer alan kişilerden bağımsız güçler artık toplum ve ekonomi üzerindeki tek siyasi otorite olduğu varsayılan devletlerden daha güçlü haldedir. Devletlerin azalan otoritesi ile birlikte

diğer kurum ve kuruluşlara ve bölgesel organlara yetki verme noktasında giderek artan bir yayılma yaşamaktadır (Strange, 1996, s.4). Bu bağlamda, birçok hiper küreselleşme uzmanları, ekonomik küreselleşmenin, geleneksel ulus-devletleri dünya toplumunun birincil ekonomik ve politik birimleri haline getiren ya da nihayetinde yerini alacak yeni toplumsal örgütlenme biçimleri inşa ettiği kanaatini paylaşmaktadırlar.

Ancak farklı ideolojik kanaatlere rağmen, küreselleşmenin öncelikli olarak bir ekonomik olgu olduğu yönünde ortak bir inanç vardır. Bu inanca göre bugün giderek daha entegre bir küresel ekonominin varlığını sürdürdüğü, küresel sermayenin ihtiyaçlarının ve politikaların artık var olabilmesi tartışılan olasılık olgusundan daha ziyade "en uygun ve en rasyonel ekonomik yönetim" uygulaması olduğu neo-liberal bir ekonomik disiplin tüm hükümetlere empoze edilmelidir (Held vd.,1999, s. 4). O halde denilebilir ki aşırı küreselleşmeciler neo-liberal görüşlere yakın fikirler üretirler.

Hiperglobalistlere göre küreselleşmenin, küresel ekonominin kazananları ve kaybedenleri arasında artan bir kutuplaşmanın sebebi olduğu da söylenebilir. Fakat aslına bakılırsa bunun böyle olması gerekmemektedir, çünkü en azından neo-liberal görüş açısından, küresel ekonomik rekabet mutlaka sıfır-toplam sonuç üretmez. Bir ülkedeki belirli sektörler, küresel rekabetin bir sonucu olarak daha da kötüleşebilirken, aslına bakılırsa neredeyse tüm ülkeler, uzun vadede faydalanılabilecek bazı malların üretilmesinde karşılaştırmalı bir avantaja sahiptir. Yani aslında küreselleşme herkese kazanç sağlayabilir. Ancak Neo-Marksistler ve radikaller, böyle 'iyimser bir görüşü' haksız addedilmekte; küresel kapitalizmin, ülkeler arasındaki ve ülkelerin kendi içlerindeki eşitsizliklerin yapısal modellerini yarattığını ve güçlendirdiğine inanmaktadırlar. Fakat neo-liberaller ile aynı çizgide oldukları görüş, sosyal devlet için sağlanması için gereken refahın artan oranda korunmasının ve sürdürülmesinin zorlaşmış olmasıdır. Buna göre, birçok neoliberal için, küreselleşme ilk reel küresel uygarlığın habercisi olarak görülürken birçok radikal için ilk küresel "pazar uygarlığı" nı temsil etmektedir (Perlmutter, 1991; Gill, 1995; Greider, 1997). Bunun yanı sıra Hiper-globalist görüş çerçevesinde, küresel ekonominin yükselişi, küresel yönetişim kurumlarının ortaya çıkması ve kültürlerin küresel yayılımı ve melezleşmesi, yeni bir dünya düzeninin varlığının kanıtı olarak görülmektedir. Bu düzen ulus-devletin yok olması olarak ön plana çıkaran bir düzendir (Luard, 1990; Ohmae, 1995; Albrow, 1996). Ulusal ekonomi, ulusal sosyo-ekonomik faaliyetlerinin ötesinde artık uluslarötesi ve küresel akışların gittikçe arttığı dünyada ulus devletin otoritesine ve

meşruiyetine meydan okunmaktadır: ulusal hükümetlerin kendi içerisinde gelişen durumları kontrol edebilmesi giderek daha fazla olanaksızlaşmaktadır. Öte yandan, insanlar arasında ulus ötesi iş birliğini kolaylaştıran koşullar, sağlanan iletişimin küresel altyapısının ve birçok ortak menfaatin farkındalığının artışı hiçbir zaman küresel sivil toplumun yaratılışı için bu kadar elverişli olmamıştı. Bu bağlamda, ortaya çıkan bir "küresel sivil toplum" tüm bu faktörlerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu hiper-global görüş açısından ekonomik güç ve siyasal iktidar, etkin bir şekilde ulussuzlaşmakta ve politikacıların iddiaları ne olursa olsun ulus devletler gittikçe daha fazla bir şekilde ekonomik meseleleri yönetmek için görev yapan bir geçiş kurumu haline gelmektedir. (Ohmae, 1995, s. 149).

1.6.2. Şüpheciler ve küreselleşme karşıtları

Radikal / aşırı küreselleşmecilerin karşısında yer alan bu grup, şüpheciler olarak anılmaktadır. Giddens'in deyimiyle küreselleşmeye her konuda kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Şüpheciler yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia etmektedirler. Şüpheciler, küreselleşmenin geçmişine (19. yüzyıla) bakarak, o dönemde de önemli derecede para mal hareketinin oluşmuş olduğunu söylemektedirler. Örneğin günümüzde hala birçok ülkenin oldukça katı bir biçimde uyguladıkları ulusal sınır kontrollerine karşılık 19. yüzyılda pasaporta ihtiyaç duyulmadığını belirten şüpheciler dünya ekonomisinde duvarların kaldırılması yönündeki günümüzde yaşanan gelişmelerin, yüzyıl öncesine benzer bir duruma geri dönüşü ifade ettiğini söylemektedirler. Kısacası, küreselleşmenin yeni bir süreç olduğunu kabul etmezler ve küreselleşmenin refah devletini yok edecek minimal devlet ve hükümeti amaçlayan çevrelerin sık sık kullandığı basit bir terim olduğunu ileri sürerler (Bozkurt, 2000, s. 20).

Şüpheciler 19.yy'da dünya ticareti, yatırım ve emek akımlarının istatistiksel kanıtı üzerine yapılan araştırmalar karşılaştırıldığında, çağdaş ekonomik bağımlılık düzeylerinin hiçbir şekilde tarihsel olarak eşi benzeri görülmemiş bir nitelikte olduğunu savunmaktadırlar. Şüpheciler için yaşanan durum mutlaka "tek fiyatın yasası" nın hâkim olması gereken kusursuz şekilde entegre edilmiş bir dünya ekonomisi anlamına gelen küreselleşmeden ziyade, tarihsel kanıtlara dayanarak, yalnızca, ağırlıklı olarak ulusal ekonomiler arasındaki etkileşimlerin yaşandığı ve uluslararasılaşma düzeylerinin arttığı bir dönemi ifade etmektedir. Küreselleşmenin bir efsane olduğunu savunan şüpheciler,

öncelikle küreselleşmenin tamamıyla iktisadi bir anlayışına olduğunu savunur ve onu öncelikle mükemmel entegre bir küresel pazarın varlığının olması gerektiğini düşünürler. Ancak şüphecilere göre ekonomik entegrasyon günümüzde on dokuzuncu yüzyılın sonlarına göre (klasik Altın Standardı dönemine kıyasla) çok daha az önemlidir ve çağdaş küreselleşmenin boyutu tamamen abartılmıştır.

Şüphecilere göre uluslararasılaşmanın devamlılığını sağlayan güçlerin, bu uluslararasılaştırmayı devam ettirebilmek için ulusal hükümetlerin kontrol dışı kalmasına değil, sürekli ekonomik serbestleşmeyi sağlamak için düzenleyici güçlerin varlığına ihtiyaçları vardır. Şüphecilere göre küreselleşme ve bölgeselleşme birbiri ile çelişen eğilimler olarak düşünülür. Şüpheciler, uluslararasılaşmanın yeni, daha az devlet merkezli dünya düzeni ortaya çıkmasını öngördüğü varsayımını da görmezden gelme eğilimindedirler.

Ulusal hükümetleri uluslararası düzenleyici kuruluşlar ve uluslararası anlaşmalar neticesinde hareketsiz kılınmış olarak düşünmekten uzakta, sınır ötesi ekonomik faaliyete ilişkin düzenlemenin ve aktif tanıtımın giderek artan merkezliliğine işaret eden şüphecilere göre hükümetler, uluslararasılaşmanın pasif kurbanları değildir, aksine, birincil mimarlarıdır. Bu bağlamda şüpheciler, hiperglobalist tezi, ulusal hükümetlerin uluslararası ekonomik faaliyeti düzenleyen kalıcı gücünü hafife aldığından, temelde hatalı ve aynı zamanda politik olarak naif olarak değerlendirmektedir.

Çağımızda dayatılan anlamıyla bir küreselleşme yaşanmadığına kanıt oluşturabilecek örneklerden biri de tabiat zenginlikleriyle ünlü Afrika kıtasına yapılan turizm gezileri olabilir. Buraya gelen yabancı turistler, yaşam standartları çok düşük olan ülke halklarıyla hiçbir etkileşime girmeden sadece tabiat parklarını ziyaret etmekte, dünyaca ünlü çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini yürüttüğü otellerde kalmakta ve ülkelerine geri dönmektedirler. Bundan dolayı Afrika'da küreselleşmenin akıntılar şeklinde değil de zıplamalar şeklinde kendini gösterdiği iddiası bir tartışma konusudur. Afrika'da hâkim olan küreselleşmenin, gittiği yere de katkıda bulunan akıntı tipi küreselleşmeden çok, sadece tek taraflı bir çıkar ilişkisine dayanan zıplama tipi bir küreselleşme olduğunu iddia edenlerden biri olan Ferguson bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

"Afrika'da gördüğümüz "küresel'in keskin ve dişli kenarları var: genelindeki sefalet bölgeleri arasında yaşanan tehlikeli trafik kimsenin yaşamadığı arazilerle yan yana tel örgülerle çevrilmiş bölgeler. Bu görünüm ortalama yaşam süresinin neredeyse 30 yıl olduğu, sonu gelmeyen savaşların

görüldüğü ve insanlığın neredeyse bugüne kadar gördüğü en derin ekonomik eşitsizliğin yaşandığı tüm ülkelerin ortak özelliğidir. Buralarda küreselleşme gezegene ait bir paylaşımın değil, kopukluğun parçalara ayrılmışlığın ve parçalanmanın küreselliğidir; sınırları olmayan dikişsiz bir dünya değil, kenarları itinayla çevrelenmiş, muhafaza altına alınmış ve güçlendirilmiş, hiyerarşik olarak sınıflandırılmış alanların yamanmış halidir" (Ferguson, 2006, s. 48).

Küreselleşme karşıtları aynı zamanda küreselleşmenin değil, uluslararasılaşma kavramının kullanılması gerektiğinin üzerinde dururlar. Çünkü dünya ticaretinin çoğu gelişmiş ülkelerin kendi arasında yapılmak olduğunu iddia ederler (Günsoy, 2006, s. 19). Bu iddia özellikle Stiglitz tarafından da dile getirilmiştir. J. Stiglitz "Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı" isimli eserinde küreselleşmenin bekleneni veremediği, tüm dünyayı ele alan bir süreç olmaktan daha çok bazı baskın toplumların ki genelde bu toplumlar gelişmiş olan ülke toplumlarıdır, kendi arasındaki ilişki ağlarını kuvvetlendirip, dünyanın geri kalanı ile de ticari serbestleşme sayesinde kârlılık amacına yönelik ekonomik ilişkiler kurulması (üretimin daha ucuza mal edilmesi, ucuz işgücü stokundan yararlanılabilmesi vb.) ve bunun adına da küreselleşme denildiğinden bahsetmektedir (Stiglitz, 2002, s. 28).

Romanya Dışişleri Bakanlığı'nda Birleşmiş Milletler ve Özel Enstitüler Bölüm Başkanlığı yapmış olan Petru Dumitriu (2000); konu ile ilgili yazdığı makalede Küreselleşmenin Yedi Günahı'nı şu şekilde sıralamıştır:

- Yabancılaştırma (Alienation)
- Seçici Aksiyon (Selective Action)
- Ötekileştirme (Marginalization)
- Sömürgecilik Zevki (Colonial Flavour)
- Hile (Imposition)
- Bağımsızlığın Katli (Assault on Sovereignty)
- Kimliklerin Yok Olması (Loss of Identity) (Dimitriu, 2000).

Dumitriu'nun belirttiği bu dezavantajlar, küreselleşme karşıtlarının da sıklıkla dile getirdiği argümanlar olması dolayısıyla konuyu derli toplu bir şekilde analiz etmeyi de kolaylaştırmaktadır. Küreselleşme karşıtları, küreselleşmenin toplumların kendi içlerinde birbirine yabancılaşacağını, bir toplumun başka bir toplum üzerinde kolonyal güçlere sahip olacağı, yerel kimliklerin zarar göreceği yönünde endişeler taşımaktadırlar.

1.6.3. Dönüşümcüler

Dönüşümcü tezin merkezinde küreselleşmenin modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, politik ve ekonomik değişimlerin arkasındaki merkezi bir itici güç olduğuna dair bir inanç vardır. Bu görüşün savunucularına göre, çağdaş küreselleşme süreçleri tarihsel olarak eşi benzeri görülmemiştir. Dönüşümcüler küresel pazarın yönetilmesinde bilgi, teknoloji ve iletişim ağlarında görülen gelişmelerin önemli etkilere sahip olduğunu savunurlar. Dönüşümcüler ne hiperglobalistler gibi ulus devletlerin çökme sürecine girdiklerini ne de şüpheciler gibi aslında değişen hiçbir şeyin mevcut olmadığını söylerler. Dönüşümcüler, küreselleşmeyi, çelişkilerle yazılmış ve konjonktürel faktörler tarafından önemli ölçüde şekillendirilen uzun vadeli bir tarihsel süreç olarak vurgulamaktadır. Yine dönüşümcülere göre küreselleşme hakkında hükümler verilecek kadar tahmin edilebilesi bir hâle bürünmemiştir. O yüzden tek bir dünya, tek tipte toplum tezi geçersizdir. Küreselleşme ile birlikte iddia edildiği gibi ulus devletlerin sonu gelmemiş, ancak ulusal hükümetlerin gücü yeniden yapılanmaktadır.

Tablo 1.5. *Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması: Üç Eğilim*

	Aşırı Küreselleşmeciler	**Şüpheciler**	**Dönüşümcüler**
Yeni Olan	Küresel bir çağ	Ticaret blokları, daha önceki dönemlerden zayıf coğrafi yönetişim	Tarihsel olarak benzeri görülmemiş küresel bağlanma seviyeleri
Baskın Özellikler	Küresel kapitalizm, küresel yönetişim, küresel sivil toplum	1890'lardan daha az bağımlı olan dünya	'Kalın' (yoğun ve kapsamlı) küreselleşme
Ulusal Hükümetlerin Gücü	Reddedilmiş veya aşınmıştır	Güçlendirilmiş veya geliştirilmiş devletler ve pazarlar oluşmuştur.	Yeniden yapılandırılmıştır.
Küreselleşmenin İtici Gücü	Kapitalizm ve teknoloji	Devletler ve Piyasalar	Çağdaşlığın bileşen güçleri
Tabakalaşma Örüntüsü	Eski hiyearşilerin erozyonu	Güney'in marjinalleşmesinin artması	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Baskın Desen	McDonalds, Madonna	Ulusal çıkarlar	Siyasi topluluğun dönüşümü
Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması	İnsan eylemi çerçevesinin yeniden düzenlenmesi	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme olarak	Bölgelerarası ilişkilerin ve uzak mesafedeki eylemin yeniden düzenlenmesi
Tarihsel Yörünge	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar / Medeniyetler çatışması	Belirsizlik: küresel bütünleşme ve parçalanma
Özet tartışması	Ulus devletlerin sonu	Uluslararasılaşma devlet isteğine ve desteğine bağlıdır	Küreselleşme, devlet iktidarını ve dünya siyasetini dönüştürür.

Kaynak: Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton, J., 1999.

Buna göre aşırı küreselleşmeciler için yeni olan olgu küresel bir çağın başlaması iken, şüpheciler için ticaret bloklarının varoluşu ve önceki dönemlerden daha zayıf coğrafi bir yönetimin etkisidir. Dönüşümcülere göre ise yeni olan durum tarih boyunca görülmemiş bir şekilde birbiri ile bağlı kavramlar örgüsüdür. Yaşanmakta olan küreselleşme çağının baskın özellikleri ise aşırı küreselleşmecilere göre küresel kapitalizm, yönetim ve sivil toplumdur. Şüphecilere göre 1890'lara göre daha az bağımlı olan bir dünya varlığı ve dönüşümcülere göre ise yoğun ve kapsamlı bir küreselleşme döneminin yaşandığıdır.

Yaşanılan dönemde ulusal hükümetlerin gücü aşırı küreselleşmecilere göre aşınmışken, şüphecilere göre güçlendirilmiş dönüşümcülere göre ise yeniden yapılandırılmıştır. Küreselleşmenin itici gücüne bakıldığında ise aşırı küreselleşmecilerin bu itici gücü kapitazlim ve teknoloji olarak kabul ettikleri, şüphecileirn devlet olduğunu dile getirdikleri ve dönüşümcülerin ise çağdaşlığın bileşen güçleri olduğunu dile getirmektedirler. Bu görüşlere göre aşırı küreselleşmecilere göre baskın desen Mc Donalds veya Madonna iken, şüphecilere göre baskın desen ulusal çıkar, dönüşümcülere göre ise siyasi topluluğun dönüşümüdür. Küreselleşmenin kavramsallaştırılmasına bakıldığında ise bu kavram aşırı küreselleşmecilere göre insan eylemi çerçevesinin yeniden düzenlenmesi anlamını taşırken, şüpheciler için uluslararasılaşma ve bölgeselleşme, dönüşümcüler için ise bölgeler arası ilişkilerin uzak mesafedeki eylemin yeniden düzenlenmesi anlamını taşımaktadır. Küreselleşmenin tarihsel yörüngesine bakıldığında ise aşırı küreselleşmecilere göre küresel uygarlık etkin iken, şüphecilere göre medeniyetler çatışmasının yaşanması muhtemeldir. Dönüşümcülere göre ise belirsizlik hâkimdir. Özetlemek gerekirse, aşırı küreselleşmecilere göre ulus devletlerin sonu gelmişken şüphecilere göre devlet bu isteğine bağlıdır. Dönüşümcülere göre küreselleşme devlet iktidarını dönüştürmektedir.

1.7. Küreselleşmenin Ölçülmesi

Küreselleşmenin ölçülmesi, küreselleşmenin tek tip ve genel olarak kabul edilebilir tanımının eksikliği göz önüne alındığında, kolay bir iş değildir. Küreselleşme ölçümleri çeşitlidir ve bu ölçümün standart bir kuralı yoktur. Son zamanlarda, araştırmacılar bir endekste küreselleşmenin tüm boyutlarını yakalamaya ve bu boyutları ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Bu araştırmacılar, küreselleşmenin ne olduğuna dair

inançlarına göre değişkenleri ve göstergeleri seçmişlerdir. Bu bölümde, yaygın olarak kullanılan küreselleşme ölçümleri gözden geçirilmiştir.

1.7.1 Kearney/dış politika küreselleşmesi (KFP)

Kearney (2002, 2003), küreselleşme için çoklu ölçüm getiren ilk girişimdir. Bu endeks sadece ekonomik entegrasyonu değil, aynı zamanda teknolojik bağlantı, kişisel temas, siyasi katılımı da ölçmektedir. Kearney küreselleşme endeksi yalnızca 62 ülke için hesaplanmıştır (Caselli ve Gemelli, 2008). Endeksi oluşturmak için, UNDP İnsan Gelişimi Endeksi'nin hesaplanmasına benzer bir şekilde dört aşama uygulanmıştır. Bu aşamalar ise şunlardır:

1. İlgili değişkenler dikkatle değerlendirilerek seçilmiştir.

2. Her değişken için doğru bir ölçüm seçilmiştir.

3. Bu değişkenler, normalleştirilmesi gereken farklı birimler halinde ölçülür. KFP, bireysel değişkenleri normalleştirmek için panel normalizasyonunu kullanır.

4. Normalleştirilmiş değişkenlerin ağırlıklı toplamı hesaplanır ve bu, ülke sıralamalarını belirlemek için her yıl her bir ülkeye sayısal bir puan verir (Samimi vd., 2011, s. 8).

Değişkenler, diğerlerine göre çift veya tek ağırlıklıdır. Öncelikli ağırlıklarda olmalarının nedeni, normatif önem taşımalarıdır. Bazı araştırmacılar bu yaklaşımın uygun olmadığına inanırlar. Bu endeks, coğrafi boyut için değişkenleri ayarlamamaktadır. Bu nedenle, ülkelerin sıralaması, yalnızca coğrafi özelliklerine değil, küreselleşme yönündeki politik tutumlarına da bağlıdır. Endeks hesaplanırken her değişkenin net değeri ülkenin nominal üretim miktarına ya da nüfusa bölünür.

Tablo 1.6. *A.T. Kearney Yaklaşımına Göre Küreselleşme Değişkenleri*

Ekonomik Küreselleşme	Dış Ticaretin Artışı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Uluslararası Portföy Akımları Yatırım Gelirleri
Teknolojik küreselleşme	İnternet Kullanıcıları Sayıları İnternet Bağlantı Sayısı Güvenlik Servisi Sağlayıcıları
Kişisel Küreselleşme	Uluslararası Seyahat Uluslararası Telefon Trafiği Göçmenlerden Anaülkeye gönderilen Kamusal Olmayan Döviz Transferi

Siyasal Küreselleşme	Uluslararası Organizasyonlara Üyelik sayısı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Görevlendirmelerine Katılım Yabancı Elçiliklerin Sayısı Hükümet Transferleri İmzalanan Uluslararası Anlaşma Sayısı

Kaynak: Günsoy, 2006, s.15

1.7.2. CSGR2 küreselleşme endeksi

Endeks, 62 ülkede 1982-2004 dönemi için küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlarını ölçmektedir. Endeks, sabit ülke coğrafi karakteristiklerini ağırlıklandıran ve kontrol eden başlıca bileşen olarak bilinen optimal istatistiksel ağırlıklandırma kullandığından, KFP'yi tamamlayıcı olduğu iddia edilmektedir. Endeks oluşturma prosedürü KFP ile aynıdır (Samimi vd., 2011, s. 9).

1.7.3. Maastricht küreselleşme endeksi (MGI)

MGI endeksi, küreselleşmenin tüm boyutlarını kapsayacak global politika, organize şiddet, küresel ticaret ve finans, sosyal ve kültürel, teknoloji ve çevre gibi yedi değişken değişkenini kullanmaktadır. Bu endeks sadece 2000 ve 2008 için hesaplanmıştır. Bu endeks, küreselleşmenin çevresel boyutunu yakalayan tek endekstir. MGI ayrıca ülkelerin ayarlamalarında ülkelerin coğrafi özelliklerini de içerir (Martens, 2008).

1.7.4. Yeni küreselleşme endeksi (NGI)

Vujakoviç 2009'da küreselleşmeyi ölçmek için beş yeni değişken içeren bir endeks geliştirmiştir. Bu değişkenler, yerleşik olmayanlar tarafından yapılan ticaret markası uygulamaları, portföy yatırım stoğu, yerleşik olmayan kişilerin patent başvuruları ve çevre sözleşmeleridir. Küreselleşme, bu endeks tarafından ekonomiler, toplumlar ve uluslar arasındaki etkileşimi ve karşılıklı bağımlılığı arttıran bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bu endeks ülkeler arasındaki coğrafi mesafeleri kontrol etmek için de bir kontrol parametresi kullanmıştır. Küreselleşme boyutları ve değişken ağırlıkları oluşturmak için ise ana bileşen analizi kullanılmıştır. Bu şekilde yapılmış boyutlar ve ağırlıklar, veri kümesinin istatistiksel özelliklerini yansıtmaktadır (Vujakovic, 2009, s.6).

1.7.5. Küreselleşme endeksi (G-Endeks)

G-endeksi, ulusal ve küresel ekonomi arasındaki karşılıklı bağımlılığın derinliği, genişliği ve zenginliğini ölçmek için Randolph tarafından 2001 yılında tanıtılmıştır. Değişkenlerin en büyük ağırlığı küreselleşmenin ekonomik boyutuna aittir. Bu endeksin en büyük eksikliği, verilerin kısmen yayımlanmasıdır (Samimi vd., 2011, s.10).

1.7.6. Heshmati yaklaşımı

Almas Heshmati (2003) Kearney'in küreselleşme endeksini oluşturan bileşenlerin ağırlıklarının ad-hoc[4] temelli belirlenmesini eleştirmiş ve aynı endeks çerçevesinde alternatif bir küreselleşme endeksi oluşturmuştur. Heshmati öncelikle bazı alt bileşenlerin ağırlıklarını değiştirmiş, iki katına çıkarmıştır. Bunun sebebini ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki yapısal farklılıklar olarak açıklamıştır. Bu şekilde heterojen hale getirilen ağırlıklar sayesinde ideal sıralama için her ülkeye farklı zaman aralıklarında farklı ağırlıklandırma yapılması gerektiğini belirtmiştir (Heshmati, 2003, s.12).

Tablo 1.7. *Heshmati Yaklaşımına Göre Küreselleşme Değişkenleri*

Ekonomik Entegrasyon	Dış Ticaretin Artışı
	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (w=2)
	Portföy Yatırımları
	Net Faktör Ödemeleri
Teknolojik küreselleşme	İnternet Kullanıcıları Sayıları (w=2)
	İnternet Bağlantı Sayısı w=1
	Güvenlik Servisi Sağlayıcıları w=1
Kişisel küreselleşme	Uluslararası Seyahat w=1
	Uluslararası Telefon Trafiği w=2
	Döviz Transferi w=1
Siyasal küreselleşme	Uluslararası Organizasyonlara Üyelik sayısı w=1
	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Görevlendirmelerine Katılım w=1
	Yabancı Elçiliklerin Sayısı w=1

Kaynak: Heshmati A., 2003

[4] ad-hoc: Belirli bir amaç veya ihtiyaç için yapılmış veya gerçekleşen, gerçekleşmeden planlanmamış. Burada kastedilen ise, Kearney'in küreselleşme endeskini hesaplamak için kullandığı bileşenlerin ağırlıklandırılmasının "öyle olması gerektiği" için yapılmasıdır. Kaynak: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ad-hoc

1.7.7. Dreher (KOF) yaklaşımı

Küreselleşmenin ölçülmesine yönelik çabalar Keohane ve Nye (2000) tarafından üç farklı kavramsallaştırma üzerine kurulmuştur. Küreselleşmenin boyutları bu çalışmada şu şekilde tanımlanmıştır:

Ekonomik: Aralarında uzak mesafeler olan malların, sermaye ve hizmet akışlarının yanı sıra bilgi ve pazardaki değişimler

Politik: Hükümet politikalarının uluslararası düzeyde yayılması,

Sosyal: Fikirlerin yayılması, bilgi, görseller ve insanların birbirileri ile daha yakın iletişim halinde bulunabilmeleri (Goryakin vd., 2015, s. 67).

Dreher de çalışmasında bu farklı kavramsallaştırmalardan yararlanarak küreselleşmeyi nicel olarak ölçmeye çalışmış ve KOF endeksini oluşturmuştur. KOF küreselleşme endeksi 2006 yılında ilk kez Axel Dreher tarafından oluşturulduktan sonra 2008 yılında Dreher, Gaston ve Martens tarafından detaylandırılmıştır. Endeks küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik boyutlarını ele alır. Clark, Norris ve Keohane ve Nye'nin tanımlarına göre de küreselleşme kıtalararası mesafelerde aktörler arası iletişim ağları yaratma, insanlar dahil olmak üzere, bilginin, fikirlerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin akışlarına aracılık edebilecek bir süreci kapsamaktadır. Küreselleşme, ulusal sınırları aşan, ulusal ekonomileri, kültürleri, teknolojileri ve yönetişimi birleştiren ve karşılıklı bağımlılığın karmaşık ilişkilerini üreten bir süreç olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu kavramsal tanımlamalardan hareket ederek küreselleşmenin boyutlarını tespit eden Dreher, KOF endeksinin tanımladığı üç boyutu oluşturmuş ve bunlar ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme boyutları olmuştur.

Küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve siyasi boyutlarını ölçen KOF Küreselleşme Endeksi, bir dizi ülkenin küreselleşmesinde uzun vadede meydana gelen değişiklikleri gözlemlemektedir. 23 değişkene dayanarak, KOF Küreselleşme Endeksi 2017, 187 ülkeyi kapsar ve 1970 ile 2014 dönemini kapsar. Endeks, ekonomik, sosyal ve politik bileşenler içerir ve 1'den 100'e kadar bir ölçekte küreselleşmeyi ölçer[5].

Ekonomik küreselleşme kıtalararası arası mal, sermaye ve hizmetler akışının yanı sıra piyasa değişimlerine eşlik eden bilgi ve algılamalarla karakterize edilir. Politik küreselleşme; hükümet politikalarının yayılmasıyla tanımlanır. Sosyal küreselleşme ise; fikirlerin, bilgilerin, kişilerin bilinirliğinin ve imgelerin yayılması olarak açıklanabilir.

[5] http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2017/04/19/press_release_2017_en.pdf Erişim Tarihi: 17.07.2017

Dreher yaklaşımına göre küreselleşmenin bu üç boyutu da ayrı ayrı ele alındıktan sonra ağırlıklandırılarak bir araya getirilir ve küreselleşme endeksi oluşturulur (Dreher, 2006, s. 1092). Tablo 1.8'e bakıldığında Axel Dreher'in geliştirmiş olduğu küreselleşme ölçme endeksi olan KOF endeksinin bileşenleri ve bu bileşenlerin ağırlıkları görülmektedir. Küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve siyasi boyutlarını ölçen KOF Küreselleşme Endeksi, bir dizi ülkenin küreselleşmesinde uzun vadede meydana gelen değişiklikleri gözlemlemektedir. 23 değişkene dayanarak, KOF Küreselleşme Endeksi, 187 ülkeyi ve 1970 ile 2014 dönemini kapsar. Genel endeks içindeki payı %36 düzeyinde olan ekonomik küreselleşmenin ölçülmesinde uluslararası ticaret, yabancı sermaye yatırımları, ortalama tarife oranları, uluslararası ticaret vergileri ve sermaye hesabı kısıtlamaları gibi değişkenler kullanılmaktadır. İnternet kullanıcı sayısı, TV sayısı, uluslararası turizm, yabancı nüfus, McDonald's restoranlarının sayısı ve IKEA sayısı gibi sosyal birtakım göstergelere kullanılarak hesaplanan sosyal küreselleşme düzeyi ise genel endeks içinde %37'lik ağırlığa sahiptir. Son olarak genel endeks içinde %27 ağırlığına sahip olan politik küreselleşme düzeyinin ölçülmesinde ülkedeki konsolosluk sayısı, uluslararası organizasyonlara üyelik, BM güvenlik konseyi görevlerine katılım ve uluslararası antlaşmalar dikkate alınmaktadır. Gerek KOF endeksi ve gerekse alt endekslerin her biri (1) ile (100) arası değerlere sahiptir. (1) en düşük değer olup minimum düzeyde küreselleşmeyi ifade ederken, endeks değerinin artması küreselleşme düzeyinin arttığı anlamına gelmektedir (Türedi, 2016, s. 696).

Tablo 1.8. *KOF Endeksine Göre Küreselleşme Bileşenleri*

KOF Endeksi Bileşenleri	**Yüzdelik Ağırlıklandırma**
A) Ekonomik Küreselleşme	**%36**
i) Cari Akımlar	%50
• Dış Ticaret (GSYH'ın Yüzdesi)	%22
• Doğrudan Yabancı Yatırım (GSYH'ın Yüzdesi)	%27
• Portföy Yatırımları	%24
• Yabancı Ülke Vatandaşlarına Gelir Ödemeleri	%27
ii) Kısıtlamalar	%50
• Gizli İthalat Engelleri	%23
• Ortalama Tarife Oranı	%28
• Dış Ticaret Vergi Gelirleri (Cari Gelirin Yüzdesi)	%26
• Sermaye Hesabı Kısıtlamaları	%23

B) Sosyal Küreselleşme	**%37**
i) Kişisel İletişim Verileri	%33
• Telefon Trafiği	%26
• Transferler	%2
• Uluslararası Turizm	%26
• Yabancı Nüfus (Toplam Nüfusa Oranı)	%21
• Uluslararası Mektuplaşma (Kişi başına düşen)	%25
ii) Bilgi Akışı Verileri	%35
• İnternet Kullanıcısı (1000 kişiye düşen)	%36
• Televizyon (1000 kişiye düşen)	%38
• Gazeteye ayrılan toplam bütçe (GSYH'nin %)	%26
iii) Kültürel Yakınlaşma Verileri	%32
• McDonald's Restoranlarının Sayısı	%46
• Ikea'ların Sayısı	%46
• Kitaba Ayrılan Toplam Bütçe (GSYH'nin Yüzdesi)	%7
C) Politik Küreselleşme	**%27**
• Ülkedeki Büyükelçilik Sayısı	%25
• Uluslararası Kuruluşlara Üyelik	%27
• BM Güvenlik Konseyi Kararlarına Katılım	%22
• Uluslararası Anlaşmalar	%26

Kaynak: http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2017/04/19/variables_2017.pdf Erişim Tarihi: 27.07.2017

Tablo 1.8.'e bakıldığında ekonomik küreselleşmeyi ölçmek için kullanılan değişkenlerin sınır ötesi ticaret, yatırımın ve gelir akışlarının GSYH ile ilişkisini ve kısıtlamaların ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik olduğu görülür. Değişkenlerin belirlenme nedenini anlayabilmek için 2008 mali krizi üzerinde durmak gerekmektedir. 2008 mali krizi, 1990'lı yıllardan beri süregelen kapsamlı ekonomi entegrasyonunu durdurmakla kalmamış, bir dereceye kadar eğilimi tersine çevirmiştir. 2014'te ise ticaret ve sermaye akışlarının küresel entegrasyonu büyük ölçüde durmuş, sermaye akımı alanında entegrasyon bir önceki yıla göre artarken, ticaret akışları gerilemiştir. Ticaret ve sermaye işlemlerinde daha az kısıtlama eğilimi yoğunlaşmış ve 2014 yılı tarife dışı ticaret engellerinin daha da ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Bu sebeplerden dolayı Dreher, ekonomik küreselleşme endeksini

oluştururken değişkenleri cari akımlar ve kısıtlamalar ana kategorileri olarak belirlemiştir.

Sosyal küreselleşme hesaplanırken ise KOF Endeksi bunu üç kategoride ölçer: İlk olarak, sınır ötesi kişisel temasları, telefon görüşmeleri, mektuplar ve turist akışları ve yerleşik yabancı nüfusun büyüklüğü olarak değerlendirir. İkincisi, sınır ötesi bilgi akışı, internet, TV ve yabancı basın ürünlerine erişim açısından ölçülür ve üçüncü olarak, endeks, McDonald's ve Ikea şubelerinin yanı sıra dünya çapındaki ana akımın kültürel yakınlığını ölçmeye çalışır. Kitap ithalatını ve ihracatını GSYH ile ilişkili olarak göstermektedir. 2014 yılında sosyal küreselleşme 1970'lerden bu yana ilk kez gerilemiştir. Bununla birlikte, mevcut endeks, dijital medyayla geleneksel iletişim araçlarının yerini almaya pek önem vermediğinden, sosyal küreselleşmenin kapsamı yeterince yeterli değildir.

Küreselleşmenin siyasi boyutu ise, Ülkedeki Büyükelçilik Sayısı, Uluslararası Kuruluşlara Üyelik, BM Güvenlik Konseyi Kararlarına Katılım, Uluslararası Anlaşmalar değişkenleri ile hesaplanır. KOF küreselleşme endeks ağırlıklandırmalarına göre %27 ağırlık taşıyan politik küreselleşmenin, kendi iç değişkenleri de farklı ağırlık değerleri taşımaktadır. Ülkedeki büyükelçilik sayısı %25 ağırlık taşırken, uluslararası kuruluşlara üyelik %27, BM Güvenlik Konseyi Kararlarına katılım ise %22 ağırlık taşımaktadır.

Tablo 1.9. *KOF Endeks Değerleri ve Endeks Değerlerine Göre Ülke Sıralamaları (2017)*

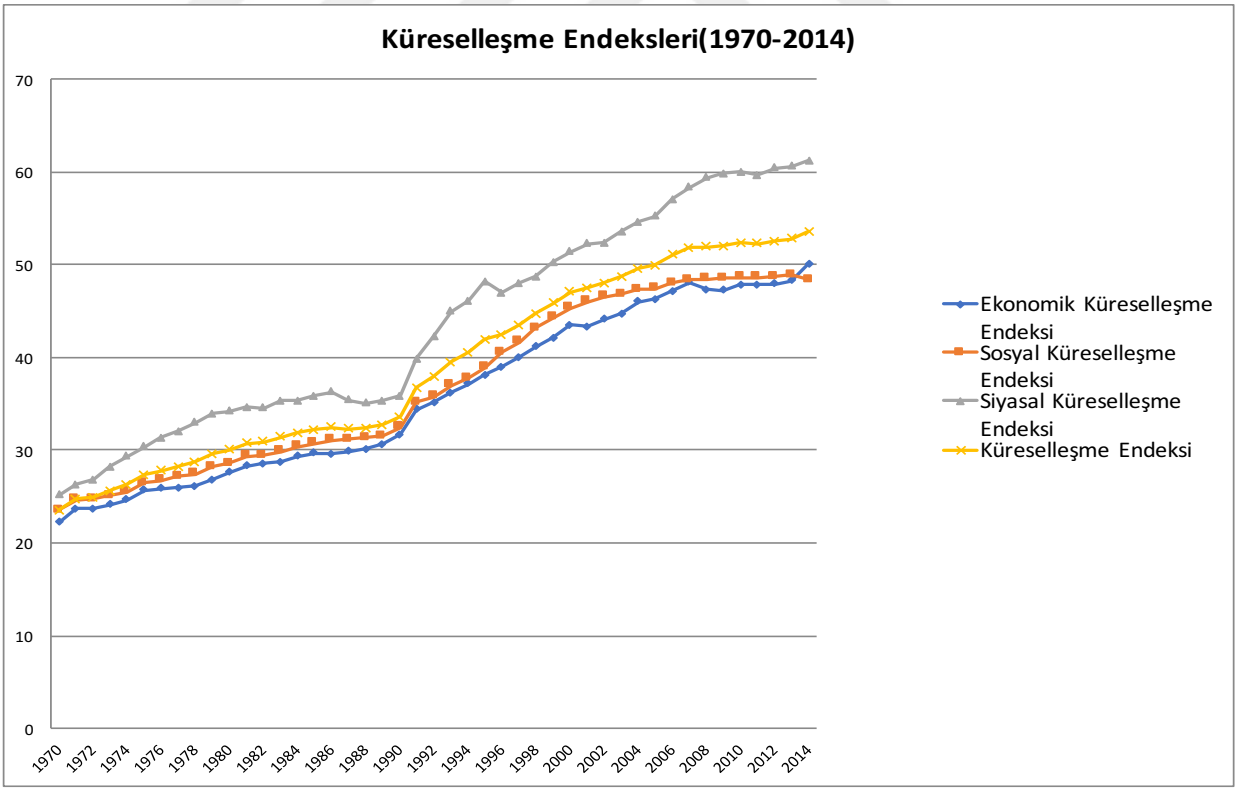
Sıralama	Ülkeler	KOF Endeksi	Sıralama	Ülkeler	KOF Değerleri	Sıralama	Ülkeler	KOF Değerleri
1	Hollanda	92,84	**65**	Gürcistan	64,13	**129**	Suriye	46,97
2	İrlanda	92,15	**66**	Mısır	63,20	**130**	San Marino	46,84
3	Belçika	91,75	**67**	Kosta Rika	63,03	**131**	Benin	46,67
4	Avusturya	90,05	**68**	Trinidad ve Tobago	62,79	**132**	Kenya	46,64
5	İsviçre	88,79	**69**	Umman	62,66	**133**	Capo Verde	46,25
6	Daminarka	88,37	**70**	Meksika	62,29	**134**	Küba	46,19
7	İsveç	87,96	**71**	Çin	61,42	**135**	Mali	46,07
8	İngiltere	87,26	**72**	Honduras	61,42	**136**	Lesotho	45,94
9	Fransa	87,19	**73**	Brazilya	61,40	**137**	Vanuatu	45,84
10	Macaristan	86,55	**74**	Moldova	61,39	**138**	Papua Yeni Gine	45,79
11	Kanada	86,51	**75**	Belarus	60,76	**139**	Ruanda	45,56
12	Finlandiya	86,30	**76**	Arnavutluk	60,65	**140**	Palau	44,94
13	Portekiz	85,04	**77**	Guatemala	60,42	**141**	Uganda	44,90
14	Kıbrıs	85	**78**	Kolombiya	60,34	**142**	Sierra Leone	44,74
15	Çek Cumhuriyeti	84,88	**79**	Paraguay	59,92	**143**	Suriname	44,41

16	Almanya	84,57	**80**	Seyşeller	59,88	**144**	Gine	44,40
17	İspanya	84,56	**81**	Tunus	59,74	**145**	Malavi	44,40
18	Slovak Cumhuriyeti	84,36	**82**	Endonezya	59,65	**146**	Kamerun	44,20
19	Lüksemburg	84,21	**83**	Ermenistan	58,89	**147**	Zimbabve	44,04
20	Singapur	83,64	**84**	Arjantin	58,54	**148**	St. Lucia	43,87
21	Norveç	83,50	**85**	Jamaika	58,43	**149**	Samoa	43,68
22	Avustralya	82,97	**86**	Fiji	57,56	**150**	Irak	43,66
23	İtalya	82,19	**87**	Mongolya	56,91	**151**	Butan	43,58
24	Hırvatistan	81,39	**88**	Filipinler	56,84	**152**	Yemen	42,99
25	Polonya	81,32	**89**	Vietnam	56,69	**153**	Madagaskar	42,90
26	Yunanistan	80,60	**90**	Azerbaycan	56,22	**154**	Tacikistan	42,87
27	ABD	79,73	**91**	Kazakistan	56,08	**155**	İran	42,13
28	Estonya	79,27	**92**	Gabon	55,96	**156**	Maldivler	42,03
29	Katar	78,49	**93**	Barbados	55,56	**157**	Aruba	41,98
30	Yeni Zelanda	78,29	**94**	Makendonya	55,39	**158**	Timor	41,78
31	Malezya	78,14	**95**	Senegal	54,75	**159**	Yeni Kaledonya	40,90
32	Litvanya	77,47	**96**	Bahamalar	54,45	**160**	Makao (Çin)	40,84
33	Slovenya	76,91	**97**	Gana	54,17	**161**	Bangladeş	40,82
34	Bulgaristan	76,89	**98**	Bolivya	53,99	**162**	Angola	40,04
35	Romanya	76,51	**99**	Togo	53,70	**163**	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	39,98
36	Malta	75,86	**100**	Kırgız Cunhuriyeti	53,64	**164**	Dominika	39,68
37	Birleşik Arap Emirlikleri	75,29	**101**	Namibya	53,52	**165**	Çad	39,57
38	İsrail	72,88	**102**	Grenada	53,24	**166**	Özbekistan	39,43
39	Japonya	72,26	**103**	Ekvador	52,78	**167**	Etiyopya	39,33
40	Şili	72,23	**104**	Nikaragua	52,77	**168**	Myanmar	39,03
41	Letonya	71,45	**105**	Porto Riko	52,76	**169**	Haiti	38,81
42	Türkiye	71,33	**106**	Zambia	52,47	**170**	Lao	38,74
43	Bahreyn	70,80	**107**	Hindistan	52,38	**171**	St, Kitts	38,65
44	Tayland	70,76	**108**	Cezayir	52,33	**172**	St.Vincent	38,51
45	Ukrayna	70,24	**109**	Kongo Cumhuriyeti	51,83	**173**	Tanzanya	38,45
46	Sırbistan	69,49	**110**	Sri Lanka	51,81	**174**	Kiribati	38,11
47	Ürdün	69,19	**111**	Moritanya	51,45	**175**	Nepal	37,81
48	Rusya	68,25	**112**	Venezuela	51,12	**176**	Gine Bissau	37,32
49	Kuveyt	68,09	**113**	Pakistan	51,02	**177**	Türkmenistan	37,05
50	İzlanda	67,90	**114**	Libya	50,81	**178**	Orta Afrika Cumhuriyeti	36,34
51	Suudi Arabistan	67,74	**115**	Liberya	50,80	**179**	Bermuda	35,50
52	Brunei	67,60	**116**	Kamboçya	50,69	**180**	Burundi	35,04
53	Kore	67,03	**117**	Gambiya	50,35	**181**	Faeroe Adaları	34,77
54	Güney Afrika	66,72	**118**	Nijerya	50,24	**182**	Tonga	32,66
55	Uruguay	66,03	**119**	Djibouti	49,26	**183**	Afganistan	32,17
56	Mauritius	66,61	**120**	Antik ve Barbuda	49,04	**184**	Fransız Polinezyası	32,10
57	Bosna Hersek	66,56	**121**	Fildişi Kıyıları	48,82	**185**	Kayman Adaları	31,45
58	Lübnan	66,52	**122**	Burkina Faso	48,69	**186**	Sudan	31,42
59	Dominik Cumhuriyeti	66,45	**123**	Guyana	48,61	**187**	Sao Tome ve Principe	31,32

60	Peru	66,27	**124**	Belize	48,07	**188**	Batı Şeria ve Gazze	30,93
61	Fas	65,95	**125**	Nijer	47,92	**189**	Komorlor	30,34
62	Panama	65,75	**126**	Botswana	47,86	**190**	Mikronezya	27,96
63	Karadağ	65,37	**127**	Svaziland	47,48	**191**	Ekvator Ginesi	26,16
64	Elsalvador	65,01	**128**	Mozambik	47,39	**192**	Eritre	25,07
						193	Solomon Adaları	23,98

Kaynak: http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2017/04/19/rankings_2017.pdf (Erişim Tarihi: 21.07.2017)

Görüldüğü gibi Tablo 1.9'da dünyanın tüm ülkeleri için KOF endeksine göre sıralama yapılmıştır. Sıralamalara bakıldığında 2017 yılı için en yüksek endeks değerine sahip ülke 92,84 puan ile Hollanda olurken, en düşük endeks değerine sahip ülke 23,98 puan ile Solomon Adaları olmuştur. O halde denilebilir ki Hollanda dünyanın en fazla küreselleşmiş ülkesi iken, Büyük Okyanus'un güneyinde, Papua Yeni Gine'nin doğusunda bir ada devleti olan Solomon Adaları dünyanın en az küreselleşmiş ülkesi durumundadır. Endeks değerleri her yıl "Swiss Federal Institute of Technology Zurich" tarafından tekrar hesaplanmaktadır. Bu hesaplamalar ile ülkelerin belirlenen parametrelere göre küreselleşme düzeylerinin ne olduğu ortaya konmaktadır.

Şekil 1.2. *Yıllar İtibari ile Dünya Genelinde KOF Küreselleşme Endeksindeki Değişimler (1970-2014)*

Kaynak: http://globalization.kof.ethz.ch/query/ yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.2'de KOF küreselleşme endeksinin yıllar itibariyle dünya genelinde aldığı değerlerden yararlanılarak bir grafik elde edilmiştir. Bu grafiğe bakıldığında ekonomik, sosyal ve siyasal küreselleşmenin birbiri ile paralel bir eğilim gösterdiği görülmektedir. 1970'lerden itibaren artan bir seyir izleyen küreselleşme değerleri, 1990 yılından sonra hızlı bir artışa geçmiş ancak 2008 yılında yaşanan mortgage kriziyle birlikte başta finansal piyasalar başta olmak üzere ekonomik boyutta alınan korumacılık tedbirleri ile birlikte küreselleşme hız kesmiştir. Sonrasında bir toparlanma sürecine giren küreselleşme akımının KOF endeksi dünya ortalaması 2014 yılında 53'tür. Her üç küreselleşme türüne bakıldığında ise en yüksek değere siyasal küreselleşmenin sahip olduğu görülmektedir. Siyasal küreselleşmeyi toplam endeks olan küreselleşme endeksi izlerken ardından ekonomik küreselleşme ve sosyal küreselleşme gelmektedir. 2014 yılı itibariyle ilk kez ekonomik küreselleşme değeri, sosyal küreselleşmeyi geçmiştir. Grafiğe bakıldığında dikkat çeken bir başka nokta ise, 1970'li yıllardan itibaren dünyada artan entegrasyon sürecidir. Görüldüğü gibi küreselleşme endeks değeri 70'li yıllarda 22 ila 25 arası değerlerde seyrederken, yıllar itibariyle sürekli bir artış göstermiş ve bugün dünyanın küreselleşme endeks değeri ortalaması 50 değerini geçmiştir.

1.8. Küreselleşme ve Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi

Küreselleşmenin etkileri üzerindeki teorik tartışmalar tarihten günümüze devam etmektedir. Bu kapsamda neo-liberal teorisyenler serbest ticaret ile ekonomik küreselleşmenin her ülke için yararlı olduğunu savunurken, küreselleşme karşıtları, azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler tarafından kuşatılmasının az gelişmiş ülkeler için olumsuz etkileri olduğu konusunda ısrar etmektedir.

Küreselleşme, finans sermayesi ihracı ve tekno-endüstriyel olarak geride ve daha az gelişmiş temel üretim alanlarının mevcut olduğu ülkelere bu ürünleri karşılığında, tekno-endüstriyel olarak gelişmiş dünyadan ve endüstriyel malların ihracatı ile ilgilidir. Bu, Batılı burjuvazi ideolojilerinin öne sürdüğü emperyalist karşılaştırmalı üstünlük kuramıyla sıkı sıkıya uyumludur ve dünyanın diğer az gelişmiş alanları yalnızca dünya ekonomisinde bağımlı uzantılar olarak işlev görür (Ishaku, 2000, s. 7). Bu noktada, küreselleşmenin şu şartlar yerine gelmeden gelişmekte olan ülkeler faydalı olabilmesinin imkânsız olduğunu belirtmek çok önemlidir:

a. Uluslararası ticaret ve diğer ekonomik kısıtlamalara ilişkin tüm kısıtlamaların

kaldırılması,

b. Kapitalist üretim ilişkilerinin politik ekonomi ve bireysel ülkeler arasında, özellikle de az gelişmiş dünyada sıkışması (Lere, 2014, s. 158).

Neo-liberal teorisyenler ise küreselleşmenin ülkelerarası yakınlaşmaya önderlik ettiği konusunda kararlıdırlar. Örneğin "*Western Europe: Economic and Social Change Since 1945"* adlı ve Schulze tarafından derlenen eserde bulunan yazarlar bu düşünceyi temsil etmektedir. Bununla birlikte Baines "*iki ülke arasında serbest ticaret olsa sermaye, ücretlerin daha düşük olduğu azgelişmiş ülkelere kayma eğilimi gösterecektir. Çünkü mallar daha ucuza üretilecek ve gelişmiş ülkelere ihraç edilebilecektir*" demekle serbest ticaretin az gelişmiş ülkeler için daha yararlı olduğu sonucuna varmaktadır (Baines, 1999, s. 181). Yine Baines, 1945' ten beri Batı Avrupa ülkeleri arasında yaşanan ekonomik entegrasyonun yalnızca büyümeye değil, aynı zamanda kişi başına düşen milli gelir ve insani kalkınmaya ilaveten bebek ölümleri ve nüfus gibi bazı alanlarda da yakınlaşmaya neden olduğu görüşündedir (Baines, 1999, s. 162-174).

Küreselleşme ülkeler için olumlu sonuçlar meydana getiren bir süreç olarak ele alındığında ise belirli önkoşullar (ileriye yönelik makro-politikalar, fikri mülkiyet haklarının korunması, demokrasi ve hukuk devletinin sağlanabilmesi, serbestleştirme vb.) yerine getirildiği zaman ülkeleri ve kişileri ekonomik refaha götürdüğü öngörülür. Küreselleşme karşıtları ise küreselleşmeyi çocuk işgücünün ortaya çıkmasına, çevrenin tahrip olmasına, yerel kültürlerin ortadan kalkmasına, zayıfların ve savunmasızların sömürülmesine, kültürel heterojenliğin ortadan kalkmasına ve çokuluslu şirketlerin faaliyet alanlarını genişleterek işsizliğin artmasına neden olan kötü vasıflı bir süreç olarak görürler (Aktan ve Vural, 2004, s. 2). Bu çerçevede bir değerlendirme de Stiglitz tarafından yapılmaktadır. Stiglitz'e göre küreselleşmenin üç ayrı avantajının olduğu görülmektedir: Artık bir ülkenin mallarına olan talep kendi piyasaları ile sınırlı değildir, bir ülkenin yatırımları kendi iç tasarrufları ile sınırlı kalmamaktadır ve bir ülkenin üreticileri en gelişmiş teknolojilere erişme imkanına sahip olmaktadırlar. Fakat bu fırsatlara karşılık olarak küreselleşmenin getirdiği bazı riskleri de vardır: Gelişmiş ülkeler tarif dışı engeller uygulayarak, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke mallarının girişine izin vermemektedir. DYY hem sermayeye hem de teknoloji ve piyasalara erişimi sağlarken ülkeleri çok büyük istikrarsızlıklarla karşı karşıya bırakabilen kısa vadeli sermaye hareketleri için bu durum geçerli değildir. Bununla birlikte bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelere önerilen IMF reçetelerinden

olan özelleştirme ve kamusal varlıkların yabancı şirketlere satılarak rekabetçi bir ortam oluşturulması her zaman o ülke yararına olmayabilmektedir. Yabancıların varolan kuruluşları satın alması ve değer kazandığında da satması (asset stripping) zaman içerisinde o ülkeyi zenginleştirmez aksine fakirleştirir. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı başka bir risk de emeğin dolaşımı ile ilgilidir. Dünyada henüz emeğin serbest dolaşımı mümkün olmasa da iyi eğitimli işgücünün hareketli olması gelişmekte olan ülkeler için ikilem yaratmaktadır. Bu ülkeler ya mevcut imkanlarının ötesinde uluslararası standartlarda rekabetçi ücretler ödeyecek, ya da nitelikli işgücünden mahrum kalacaktır. Buna iyi bir örnek olarak Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan durum verilebilir (Stiglitz, 2002).

O halde küreselleşmenin ülkelere sağladığı yararlar ve zararların neler olduğu noktasında Neoliberalizmin genel olarak dünya üzerinde oluşturduğu tehdit ve zararlar yoğun bir tartışma alanı olarak insanlığın gündeminde yer alırken, küreselleşmenin farklı gelişmişlik düzeyinde ülkelere olan etkilerinin de farklı olduğu konusunda geniş bir düşünce birliği vardır. Örneğin küreselleşmenin Afrika kıtası ülkelerine uygunluğu hakkında itirazlar ise bugün daha yüksek sesle dile getirilmekte ve küreselleşme sürecinin Afrika'ya etkileri yoğun bir şekilde tartışılmaktadır (Aykaç'tan aktaran Ermağan, 2015, s. 446).

Bununla birlikte literatürde küreselleşmenin ülkelere sunduğu fırsatlardan şu şekilde bahsedilmektedir:

- Tasarrufları da içeren dünya kaynakları, daha iyi tahsis edilmiş böylece dünya hayat standartlarında iyileşme sağlanmıştır.
- Bireyler, geçmişte olduğundan çok daha geniş bir ürün yelpazesinden seçim yapabilme ve bu ürünleri, daha düşük fiyatlarla satın alma olanağına sahip olmuşlardır.
- Sınırlar açılmış, seyahat imkanları çoğalmış ve maliyeti düşmüş böylece bireyler daha uzak yerlere gidebilme şansına kavuşmuşlardır.
- Bireylerin ulaşabileceği bilgi miktarı ve çeşidi artmış, ayrıca bilgiye ulaşım maliyeti çarpıcı bir şekilde düşmüştür. Bunun sonucunda, dünyanın bilgi birikimine ulaşmak çok kolaylaşmıştır. (Demircan ve Ener, 2006, s. 206)

Literatürde küreselleşmenin getirdiği bazı olumsuz gelişmeler ise şu şekilde betimlenir:

- Uluslararası sermayenin ayrıcalıklar elde etmesiyle ve devletlerin içindeki farklı

kültür gruplarının artan özerklik eğilimleriyle birlikte ulus devletlerin egemenlikleri tehdit altındadır.

- Serbest piyasa veya demokratikleşme girişimleri şeklinde, bütün ülkeleri homojen görme savına dayanan politikalar, müdahaleler, uygulamalar, ülkelerin tarihsel, siyasal ekonomik ve toplumsal yapısına uymamakta, yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır.
- Yerel kültürler yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelebilmektedirler. Bu durum ekonomik anlamda yeniyi deneyimlemek zorunda kalan bireylerin tüketim alışkanlıklarını değiştirmektedir.
- Dünya pazarının genişlemesi bütünleşmesi, topluluklar arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizliği artırabilmekte, zengin ile fakir arasındaki uçurum daha da derinleşebilmektedir.
- Az gelişmiş ülkeler ülkenin ekonomik yapısına uygun olmadan benimsetilen ekonomik politikalar neticesinde üretim azalmakta, tüketim körüklenmekte ve bu ülkelerin dışa bağımlılıkları artmaktadır.
- Devletin ekonomideki denetimi yitirmesi sonucu kayıtdışı ekonomik faaliyetler ve mafyavari ilişkiler yaygınlaşabilmektedir.
- İhracatın ithalatı karşılayamadığı ülkelerde yaşanılan iç ve dış borçlanma ve bununla birlikte faiz ödemeleri sürekli arttığı için devletin eğitim ve sağlık alanındaki yatırımları sürekli sekteye uğrayabilmektedir (Akdeniz, 2003, s. 94).

1.9. Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Literatür taraması

Çağdaş küreselleşmenin dramatik dönüştürücü rolü ve insanların hayatları üzerindeki etkileri artık herkes tarafından bilinmektedir. Küreselleşme içerisinde birbirini takip eden sonuçlar ne düz ne de parametriktir. Bu sonuçlar daha çok diyalektiktir. Dolayısıyla küreselleşme süreci zıtlıklar çerçevesinde sürdürülmektedir. Bu minvalde ortaya çıkan neoliberalizm ideolojisinin politik araçları arasında; serbest ticaret, küresel rekabet, finansal kuralsızlaştırma, özelleştirme gibi uygulamalar Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret örgütü gibi örgütler aracılığıyla yaygınlaştırılmaktadır.

İktisat literatüründe küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin bulunup bulunmadığını tespit etmeye yönelik çeşitli çalışmalar da mevcuttur. Bu başlık altında bu çalışmaların örneklemi, ekonometrik yönteminin ve elde sonuçların neler olduğu ortaya konulacaktır.

Cüneyt Kılıç'ın 2015 yılında yapmış olduğu çalışmada, 74 gelişmekte olan ülke 1981-2011 yılları için analiz edilmiştir. Kılıç bu çalışmada Dumitrescu-Hurlin (2012) tarafından geliştirilen sabit etkili en küçük kareler yöntemi ve Granger nedensellik testini kullanarak ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerin büyüme seviyelerine etkileri ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini test etmiştir. Analiz sonuçlarına göre analize konu olan gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme düzeylerinin ekonomik ve politik küreselleşmeden olumlu etkilenmesine karşın sosyal küreselleşmenin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmüştür. Ayrıca, analiz sonuçları politik ve sosyal küreselleşmenin ekonomik büyüme ile çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koyarken, sosyal küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik ilişkisine bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Kılıç çalışmasında, ekonomik ve politik küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerin büyüme sürecinde sosyal küreselleşmeden daha etkili olduğunu belirtmiştir (Kılıç, 2015, s.1).

2015 yılında Hayaloğlu, Kalaycı, Artan'ın yapmış olduğu çalışmada ise 1995-2011 yılları arasında 91 ülke için KOF küreselleşme endeksi kullanılarak ekonomik büyüme ile küreselleşme arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada 91 ülke Birleşmiş Milletlerin gelir sınıflandırmasına göre yüksek gelir grubu ülkeler, üst orta gelir grubu ülkeler, düşük orta gelir grubu ülkeler ve düşük gelir grubu ülkeler olmak üzere sınıflandırılmış ve sonuç olarak KOF küreselleşme endeksinin yüksek, üst orta ve düşük orta gelir grubuna ait olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık düşük gelirli ülkelerde gerek genel gerekse ekonomik ve sosyal küreselleşme düzeyindeki artış ekonomik büyümeyi azaltmaktadır (Hayaloğlu, Kalaycı ve Artan, 2015, s.1).

Barry ise 1995-2005 yılları arasında 41 sahraaltı Afrika ülkesi için panel verileri ve KOF küreselleşme endeksi kullanarak, küreselleşme ile ticaret, doğrudan yabancı yatırım, kredi, yardım, doğal kaynaklar, yolsuzluk ve hukukun üstünlüğü gibi ekonomik büyümenin geleneksel faktörleri ile küreselleşme arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu çalışmada sıradan en küçük kareler (OLS) modelini kullanmıştır. Sonuçlar göstermiştir ki küreselleşme Sahraaltı Afrika ülkelerinin ekonomik büyümelerinde istatistiksel olarak anlamlı olmamasına rağmen ekonomik büyümeyi olumlu anlamda etkileyebilmektedir. Bununla birlikte küreselleşmenin Afrika'daki kıt doğal kaynaklara

sahip ülkelerde ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür (Barry, 2010, s.1).

Afzal, 2007 yılında yapmış olduğu çalışmasında, 1960-2006 yılları arasında Pakistan'ı incelemiş ve ekonomik büyüme ile finansal küreselleşme arasında bir ilişki olup olmadığın tespit etmeye çalışmıştır. Afzal ekonometrik yöntem olarak hata düzeltme modelini kullanmış ve ekonomik büyüme ile finansal küreselleşme arasında güçlü bir ilişkinin varlığına işaret etmiştir. Afzal'a göre finansal küreselleşme arttıkça ekonomik büyümeyi pozitif anlamda etkilemektedir (Afzal, 2007, s.1).

Samimi ve Jenatabadi'nin 2014 yılında yapmış oldukları çalışmada ise 1980-2008 yılları arasında ekonomik küreselleşmenin İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye olan 33 ülkenin ekonomik büyümesi üzerindeki etkilerini tespit etmeye çalışmıştır. Bu etki analiz edilirken dinamik panel veri analizi kullanılmış ve GMM yönteminden yararlanılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre Ekonomik küreselleşme söz konusu ülkelerin ekonomik büyümesinde pozitif yönde katkı sağlamıştır. Bu pozitif etki daha yüksek beşerî sermaye ve daha derin finansal gelişmişlik seviyelerine sahip ülkelerde daha yüksek olmaktadır. Ekonomik küreselleşmenin etkisi ülkelerin gelir seviyeleri ile de ilişkili olup yüksek ve orta gelirli ülkeler küreselleşmenin getirilerinden daha fazla faydalanırken, düşük gelirli ülkeler bu kazançtan mahrum olduğu sonucuna erişmişlerdir (Samimi ve Jenatabadi, 2014, s.1)

Dreher, 2006 yılında, 1970 ve 2000 yılları arasında 123 ülkenin dengesiz bir dinamik panelinde küreselleşmenin büyüme üzerindeki etkisini incelemek için yeni kapsamlı bir küreselleşme endeksi olan KOF'i tanıttı. Genel sonuç, küreselleşmenin ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini göstermiştir. Dreher'in çalışmasına göre ekonomik ve sosyal boyutlar büyümeyi olumlu yönde etkilerken, siyasi boyut büyüme üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildir (Dreher, 2006, s.1).

Rao ve Vadlamannati'nin 2011 yılında, 1970-2005 yılları arasında 21 düşük gelirli Afrika ülkesinde küreselleşme ile ekonomik büyüme ilişkisini tespit etmeye yönelik yapmış oldukları çalışmaya göre ise küreselleşmenin bu ülke grubunda anlamlı ve pozitif bir sonucunun olduğu görülmüştür (Rao ve Vadlamannati, 2011, s.1).

Açıkgöz ve Mert'in 2011 yılında yaptıkları çalışmada da Türkiye'nin iktisadi büyüme sürecinde küreselleşmenin herhangi bir etkisinin bulunup bulunmadığı ortaya konulmak istenmiştir. Bu çalışmada ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmış olup, 1970 ve 2008 yılları arası veriler kullanılmıştır. Bu çalışmaya göre Türkiye ekonomisinin dış

dünya ile ekonomik ve politik açıdan bütünleşmesinin büyümede etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Açıkgöz ve Mert, 2011, s.1).

Samuel'in 2010 yılında yaptığı çalışmada, 1970-2008 yılları arasında 29 Sahraaltı Afrika ülkesi en küçük kareler yöntemi ve görünürde ilişkisiz regresyon ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak ise doğrudan yabancı yatırımların ve telif haklarının çoğalması, ekonomik büyümeyi hızlandırdığı ancak finansal gelişmelerin ekonomik büyüme ile ilişkisinin olmadığı ortaya konuşmuştur. Ayrıca hükümetin harcama büyüklüğü de ekonomik büyüme ile anlamlı ilişkide çıkmamıştır (Samuel, 2010, s.1).

Sakyi'nin 2012 yılında yapmış olduğu çalışmada 1980-2005 yılları arasında 31 Sahraaltı Afrika ülkesi panel eş bütünleşme yöntemi ile analiz edilmiş, elde edilen sonuçlara göre ekonomik küreselleşmenin uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği görülmüştür (Sakyi, 2012, s.1).

Chang ve Lee' nin 2010 yılında yaptıkları bir başka çalışmada ise, küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisi test edilmiştir. 1970-2006 yılları arasında 23 OECD ülkesi için yapılan analizde Pedroni eş bütünleşme tekniği kullanılmıştır. Analiz sonucunda ise uzun dönemde sosyal, ekonomik ve küreselleşme endeksi ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Chang ve Lee, 2010, s.1).

Yine ekonomik büyüme ile liberal söylemler arasında bir ilişki olup olmadığını analiz eden Osterloh'a göre ise 1971-2004 yılları arasındaki veriler ile 23 OECD ülkesinde yaptığı çalışmasının sonuçlarına göre bir bütün olarak liberalleşme ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Ancak ekonomik küreselleşme ile ekonomik performans arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucunu elde etmiştir (Osterloh, 2012, s.1).

Yanar ve Şahbaz'ın 2013 yılında 102 gelişmekte olan ülke ile yapmış oldukları çalışmada küreselleşme, yoksulluk ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu çalışmada analize konu olan ülkelerin 2010 yılındaki verileri kullanılarak yatay kesit analizi yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre küreselleşme yoksulluk ve gelir eşitsizliğini azaltıcı etkilere sahiptir (Yanar ve Şahbaz, 2013, s.1).

2016 yılında Türedi'nin yapmış olduğu çalışmada ise 40 gelişmekte olan ülke 1996-2014 yılları arasındaki veri seti ile sabit etkiler modeli panel veri analizi ile analiz edilmiştir. Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tahmin etmek amacı taşıyan çalışma sonucuna göre ise ele alınan ülkelerde incelenen dönemde

küreselleşmenin (ekonomik, politik, sosyal) ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkilerinin olduğu görülmüştür (Türedi, 2016, s.1).

Literatürde daha önce yapılmış olan ekonomik büyüme ile küreselleşme arasındaki ilişki olup olmadığını, ilişki var ise de bu ilişkinin yönünü ve şiddetini tespit etmeye yönelik çalışmaların özeti Tablo 1.10'da görülmektedir.

Tablo 1.10. *Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Ölçen Çalışmalar*

Çalışmanın Adı	Amaç	Örneklem	Ekonometrik Yöntem	Sonuçlar
Kılıç, (2015)	Ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerin büyüme seviyelerine etkileri ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirleyebilmek	74 Gelişmekte Olan Ülke (1981-2011)	Sabit etkili en küçük kareler yöntemi ve Panel Granger nedensellik testi	Ekonomik büyüme ekonomik ve politik küreselleşmeden olumlu etkilenmesine karşın sosyal küreselleşmenin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmüştür.
Hayaloğlu, Kalaycı, Artan (2015).	Küreselleşmenin Ekonomik büyüme üzerindeki etkileri	1995-2011 döneminde yüksek, üst orta, düşük orta ve düşük gelirli 91 ülke için analiz yapılmıştır.	Statik Panel Veri Analizi	KOF küreselleşme endeksinin yüksek, üst orta ve düşük orta gelir grubuna ait olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık düşük gelirli ülkelerde gerek genel gerekse ekonomik ve sosyal küreselleşme düzeyindeki artış ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Barry, (2010)	Küreselleşmenin Sahraaltı Afrika ülkelerinin ekonomik büyümesi için istatistiksel olarak anlamlı bir faktör olup olmadığının tespit edilmesi	(1995-2005) 41 Sahraaltı Ülkesi	OLS ve Gauss-Markov Varsayımlarına göre regresyon	KOF Küreselleşme endeksi Sahraaltı Afrikası için ekonomik büyümeyi pozitif etkiler ancak bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bunun sebebi ise düşük gelir seviyesindeki Sahraaltı Afrikası'nda küreselleşmeden daha çok diğer ekonomik büyümeyi etkileyici faktörlerin daha etkili olmasıdır.

Afzal (2007)	Ekonomik büyüme ile finansal küreselleşme arasında bir ilişki bulunup bulunmadığının tespiti	(1960-2006) Pakistan	Hata Düzeltme Modeli	Ekonomik büyüme ile finansal küreselleşme arasında güçlü bir ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir.
Jenatabadi ve Samimi (2014)	Ekonomik küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin bulunup bulunmadığının tespiti	1980-2008 33 OIC (Organizations of Islamıc Cooperation Countries)	Dinamik Panel Veri Analizi GMM (Genelleştirilmiş Momentler Methodu)	Ekonomik küreselleşme sözkonusu ülkelerin ekonomik büyümesinde pozitif yönde katkı sağlamıştır. Bu pozitif etki daha yüksek beşerî sermaye ve daha derin finansal gelişmişlik ve ülkelerin gelir seviyeleri ile de ilişkilidir. Yüksek ve orta gelirli ülkeler küreselleşmenin getirilerinden daha fazla faydalanırken, düşük gelirli ülkeler bu kazançtan mahrumdur.
Rao ve Vadlamannati (2009)	Düşük Gelirli Afrika Ülkelerinde Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Tespiti	1970-2005 21 Düşük Gelirli Afrika Ülkesi	Dinamik Panel Veri Analizi Sistem GMM	Küreselleşmenin bu ülke grubunda pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.
Açıkgöz ve Mert (2011)	Küreselleşmenin Türkiye'nin iktisadi büyüme süreci üzerinde bir etkisinin bulunup bulunmadığı ortaya koymak	(1970-2008) Türkiye	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	Türkiye ekonomisinin dış dünya ile ekonomik ve politik açıdan bütünleşmesinde büyümenin etkili olduğu sonucuna varmışlardır.
Samuel A. (2010)	Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test etmek	(1970-2008) 29 SAÜ	En küçük kareler Yöntemi ve Görünürde İlişkisiz Regresyon (OLS ve SUR)	Doğrudan yabancı yatırımlar, telif haklarının çoğalması, ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Ancak finansal gelişmelerin ekonomik büyüme ile ilişkisi bulunamamıştır.
Sakyi (2012)	Sahraaltı Afrika'da ekonomik küreselleşme, demokrasi ve gelir ilişkisini test etmek	(1980-2005) 31 SAÜ	Panel Eşbütünleşme FMOLS	Ekonomik küreselleşme uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği söylenebilir.
Chang ve Lee (2010a)	Seçilmiş OECD ülkelerinde uzun ve kısa dönemde küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin var olup olmadığını ortaya koymak	(1970-2006) 23 OECD ülkesi	Pedroni's Eşbütünleşme Tekniği	Uzun dönemde sosyal küreselleşme, ekonomik küreselleşme ve politik küreselleşme endeksi ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Osterloh (2012)	Partilerin kullandıkları manifestoların içerik analizinden harektle Liberal söylemlere sahip olanların ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olup olmamasının tespiti	(1971-2004) 23 OECD ülkesi	EKK (GMM)	Bir bütün olarak liberalleşme ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak ekonomik küreselleşme ile ekonomik performans arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucunu elde etmişlerdir.
Şahbaz ve Yanar (2013)	Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşme, yoksulluk ve gelişr eşitsizliği arasındaki ilişkiyi araştırmak	102 gelişmekte olan ülke	Yatay kesit analizi	Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme yoksulluk ve gelir eşitsizliğini azaltmaktadır.
Türedi, (2016)	Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tahmin etmek	40 Gelişmekte olan ülke 1996-2014	KOF küreselleşme endeksinin kullanıldığı analiz, sabit etkiler panel veri yaklaşımı ile yapılmıştır.	Ele alınan ülkelerde incelenen dönemde küreselleşmenin (ekonomik, politik, sosyal) ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkileri vardır.
Dreher (2006)	Küreselleşmenin politik, sosyal ve ekonomik boyutunu temsil eden bir endeks oluşturmak	123 ülke 1970-2000	OLS ve GMM	Yüksek küreselleşme oranlarına sahip olan ülkeler, daha hızlı gelişme göstermekte, ekonomik büyüme oranları daha yüksek olmaktadır. Özellikle Ticaret ve sermaye dolaşımı kısıtlamalarının olmadığı gelişmiş olan ülkelerde bu geçerlidir. Ancak yoksul ülkeler için sadece küreselleşmenin sürdürülmesi, büyüme oranının arttırılıp yoksulluğu azaltmada etkili olmayacaktır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AFRİKA'YI TANIMAK: ÇOK YÖNLÜ BİR AFRİKA DEĞERLENDİRMESİ

2.1. Afrika Kıtasının Özellikleri ve Kıtanın Tarihsel Gelişimi

Afrika kıtası, yüzölçümü ve nüfus bakımından dünyanın en büyük ikinci kıtasıdır. Otuz milyon kilometrekare yüzölçümüyle Avrupa'nın üç katı büyüklüğündeki Afrika'da, 12 ülkenin yüzölçümü 1 milyon km²'den büyüktür. Bunlardan Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Cezayir ve Sudan'ın büyüklüklerinin toplamı 2 milyon km²'den fazladır (Okur, 2009, s. 23). Kendisine bitişik kabul edilen adalarla birlikte 30,8 milyon km²'lik alanı ile dünya yüzölçümünün %6'sını ve dünya üzerindeki toprakların %24,4'ünü kapsar. Sahraaltı Afrika olarak tabir edilen ve sahra çölünün güneyindeki bölgeyi içerisine alan bölgenin toplam büyüklüğü ise 23,6 milyon km²'lik bir alana denk gelir[6].

Afrika ayrıca 54 bağımsız ülkeden oluşmaktadır ve 2016 yılı itibariyle 1,24 milyar nüfusa sahiptir. Bu nüfusun 1,03 milyarı Sahraaltı Afrika'da yaşamaktadır.[7] Dünyanın nüfusunun 2016 yılı itibariyle 7,442 milyar olduğu düşünülürse dünya nüfusunun %16'sını Afrika kıtası oluşturmaktadır[8]. Diğer kıtalar arasında Afrika kıtası en yüksek genç nüfus oranına sahip fakat yaşlı nüfus oranı en düşük olan kıtadır. Bu durumun nedeni ise doğumda beklenen yaşam süresinin en kısa olduğu kıta olmasıdır.

Afrika adı ise, Kartaca'ya ilk defa ayak basan Romalılarca "Afri" veya "Africani" denilen oymakların adından alınmıştır ve bu ad Pön savaşları sırasında verilmişti. Africani terimi daha sonra Arapça "İfrikaya" olarak değişmiştir. Eski Yunanlıların ise Afrika'ya "Libya" yani "Lebular Diyarı" dedikleri bilinmektedir. Latince Aprica'dan (Güneşli) ya da Yunanca "Apghrike"'den (Soğuksuz) esinlenen Romalıların kıtayı Afrika olarak adlandırdığı öne sürülmektedir (Özey, 2013, s.1).

Kıta zengin doğal kaynaklara sahiptir. Özellikle petrol, elmas, altın gibi değerli madenler Afrika'da çok miktarda bulunur. Dünyadaki yıllık 65 milyon karatlık

---

[6] Dünya Gelişme Göstergeleri http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=AG.LND.TOTL.K2&country Erişim Tarihi: 03.08.2017

[7] Dünya Gelişme Göstergeleri http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=AG.LND.TOTL.K2&country= Erişim Tarihi: 03.08.2017

[8] Dünya Gelişme Göstergeleri http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL Erişim Tarihi: 22.07.2017

endüstriyel elmas üretiminin 7 milyon karatı Botswana'da, 18 milyon karatı Kongo ve 5 milyon karatı da Güney Afrika'da gerçekleştirilmektedir (USGS, 2015, s.51). Altın üretiminde de durum farklı değildir. 2014 yılında gerçekleştirilen 2860 tonluk altın üretiminin 90 tonu Gana, 150 tonu ise Güney Afrika tarafından gerçekleştirilmiştir (USGS, 2015, s.67).

Afrika kıtasının bir özelliği de dilleri ve dinleri birbirinden farklı yüzlerce etnik grubun mevcut bulunmasıdır. Bugün kıtada 2144 dil konuşulmaktadır[9]. Fakat Afrika'da konuşulan diller temelde 3 büyük dil ailesine aidiyet gösterir. Bunlar Afroasya dilleri, Nil-Sahra dilleri ve Nijer-Kongo dilleridir. Ekvatorun güneyinde ise Bantu dillerinin konuşulduğu alan vardır. Yaklaşık 200 milyon kişi bu dili konuşmaktadır. Bantu aslında Nijer-Kongo dil ailesine ait olan Benue-Kongo grubuna dahildir. Kıtada Arapça, Fransızca, İngilizce, Portekizce ve İspanyolca da konuşulmaktadır. Kıtada Arapça 12 ülkede, İngilizce ve Fransızca 20 ülkede, Portekizce ise 5 ülkede resmi dildir. Kıtanın genelinde bir din zenginliği de bulunmaktadır. Afrika ülkelerinin ruhlara ve büyülere inanç ile özdeşleşmiş kendilerine özgü dini (animizme) mevcuttur. Arap ordularının yayılarak Arabistan'ın sınırlarının dışına çıkmaları ve Kuzey Afrika'yı işgal etmeleri sonucu olarak İslam dini, Kara Afrika'nın derinliklerine kadar nüfuz etmiştir. Daha sonra Avrupa sömürgeciliğinin yayılması ve Hristiyan misyonerlerin etkisi ile Hristiyanlığın da ciddi bir ivme kazandığı görülmüştür (Hazar, 2011, s. 6). Böylelikle kıtada Müslümanlık ve Hristiyanlık çoğunluğun inandığı iki büyük din haline gelmiştir.

Kıtada inanışlar açısından da büyük bir çeşitlilik söz konusudur. Tek tanrılı dinlerden Müslümanlık ve Hristiyanlık kıtada büyük bir çoğunluğun mensup olduğu 2 ana din olsa da animizm ve yerel dinlere de inananlar da günümüzde varlığını sürdürmektedir.

İslamiyet kıtada en yaygın dindir. İslam Afrika kıtasına 7. yüzyılda Arap yarımadasından gelmiş ve Sahra çölünden batıya ve Kuzeydoğu Afrika'ya yayılmıştır. Bugün İslam Ekvatorun kuzeyinde, Zanzibar ve Komor adalarında etkindir. Fakat Tanzanya'da da güçlü bir Müslüman azınlığın varlığından söz edilebilir.

Hristiyanlık ise kıtaya Kuzey Sudan ve Etiyopya'dan gelmiştir. Yüzyıllar sonra kıtanın geri kalanına Romalı Katolik denizciler ve Protestan Avrupalı göçmenler tarafından Ümit Burnu'ndan yayılmıştır. Sonrasında ise 19. yüzyıl boyunca süren misyonerlik çalışmaları neticesinde Hristiyanlık Ekvator'un güneyine, Gana ve

[9] https://www.ethnologue.com/region/Africa Erişim Tarihi: 05.02.2017

Nijerya'da baskın hale gelmiştir. Afrika'nın orta kesimlerinde ise Animizm denilen yerel dinlere inanılmaktadır. Animizm terimi ise ilk defa 1871 yılında İngiliz Antropolog Edward Bernett Taylor tarafından ruhsal varlıklara inanma olarak kullanılmıştır. Taylor'a göre animizm ruhların ölümden ya da bedenin tahribinden sonra da yaşamaya devam ettiği inancına dayanır (Özey, 2008, s. 7).

Afrika Siyahlarını bugün belli başlı 4 coğrafi ırk altında toplamak uygun olacaktır (Weiner, 1972). Bunlar Afrika Siyah ırkı, Etiyopyalılar, Pigmeler, Hotanto ve Boşimanlar'dır. Eskiden Afrikalı Siyahlarına, hangi ırktan olursa olsun, Negro denilmekteydi; genelde eski sömürgecilik ve kölelik dönemlerini çağrıştıran bu yakıştırmaya zenciler büyük tepki göstermektedir. Negro, zencileri aşağılayıcı bir anlam içermektedir. Bu ırklar hakkında çeşitli özellikler ise şu şekilde özetlenebilir;

Negrid Irkı; Batı Afrika, Merkezi Afrika, Doğu Afrika ve Güney- Doğu Afrika'ya yayılmı bulunan 150 milyon kadar insa nın mensup olduğu ırkın adı. Bunlar biyolojik yapılarının özellikleriyle tropikal iklime çok iyi uymuşlardır. Negrid ırkı ise Ultra-Viole ışınlarının geçmesine engel olan koyu renk bir deri; sık, siyah kıvırcık saç; çok az tüylü beden, uzun ve dar baş, prognatik yüz, geniş-kısa burun, kalın dudak, dar kalça, geniş omuza sahiptirler. Negrid ırkı 3 alt ırka ayırarak incelenebilir. Bunlar Sudan alt ırkı, Nilotik alt ırkı, Bantu alt ırkıdır.

Sudan Alt Irkı: Bu alt-ırka girenler Ekvator ormanının kuzey stepleri ve savan bölgesinde yaşarlar. Çok koyu deri rengi, kıvırcık saç, uzun baş, geniş burun, kalın, etli dudak, uzun boy bu ırkın karakteristik özelliklerindendir.

Nilotik Alt Irkı: Yukarı Nil vadisinde yaşarlar. Dilleri Nilotik dillere girer. Çok koyu renkteki derileri ve çok uzun-ince beden yapılarıyla öteki zencilerden ayrılırlar. Şilluklar, Dinkalar, Bariler ve Nueler Nilotların başhca halklarını teşkil ederler.

Bantu Alt Irkı: Bu alt-ırka giren ler de Doğu ve Güney Afrika'da yaşarlar. Sudan alt-ırkı ile Nilot alt-ırkına girenlerden daha açık deri rengi, ortayı geçen boyları Avrupalılara benzer yüz hatları vardır.

Etiyopya (Habeş) ırkı; Nil nehrinin doğusunda Abisini platosunda ve Somali yarımadasında yaşarlar. Ahmara, Danakil, Somali, Masai gibi yerli topluluklar Etiyopya ırkının belli başlı temsilcileridir. Bu ırk, siyah ırk kategorisine girse de siyahlar ile beyazlar ortası bir karakter taşır. Afrika'nın, doğu bölgesi özellikle Habeşistan platosu

ve Somali yarımadasında yaşayanların başları dolikosefal [10], boyları orta ya da ortanın biraz üstündedir. Deri kırmızı kahverenginden koyu kahverengine kadar değişen koyuluktadır ve zencileri hatırlatır. Beden yapıları zencilerinki gibidir: Dar kalça, geniş omuz, ince beden; kol ve bacaklar uzun yapıdadır. Diğer karakterleri "Avrupai"dir. Yüz şekli beyazlarınkine benzer, dudakları incedir. Habeş ırkının bu ikisi ortası durumu, siyah ırk ile Arabistan ya da aşağı Mısır'dan gelmiş olan Beyazlar arasındaki melezleşmenin bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Bunlardan melez bir ırk doğmuştur. Habeşlerin tipik temsilcileri Habeş dağlık bölgesinde ve bölgenin çevresinde otururlar. Habeşistan'ın kuzeyinde Habeş ırkı Nil vadisinin birçok kabilesini (Nubyeliler) içine almaktadır. Kuzey Sudan'da yaşayanlar da Habeş ırkından sayılmaktadırlar (Örnek, 1971, s. 105-182).

Boşimanlar; Afrika'daki varlıkları 2000 sene öncesine kadar giden çiftçi-çoban topluluklarının yerini aşamalı olarak alan bir kabiledir (Boyut, 2005, s. 41). Güney Afrika'da, Kalahari çölünde yaşarlar. Kendilerine San derler. Hoizan ırkından darlar ve Hoizan dilini konuşurlar. Kısa boylu, koyu sarı renkli, yapağı saçlıdırlar. Bu halk çalılıklarda yaşadığı için İngilizler tarafından Bushmen (Çalıadam) olarak adlandırılmışlardır. Boşimanlar toprağı ekmesini dolayısıyla da topraktan ürün almasını bilmedikleri için çöl bölgelerinde yetişen bitkiler ve avcılık ile beslenmeye çalışırlar (Özey, 2013, s. 17). Boşimanlar'ın varlığını asıl tehdit edenler ise bölgeye yerleşen beyaz çiftçiler ve bunu izleyen sömürge yasaları olmuştur. Koloni politikaları Boşimanlar'ın göçebe yaşam tarzlarını yok etmiş, özgürce dolaşmalarına izin verilmemiştir. Bölgedeki temel besin kaynaklarını oluşturan hayvan sürülerinin de yok edilmesi yaşamlarını iyice güçleştirmiştir. Bugün soyları tükenmekte olan Boşimanlar'ın nüfusunun 7 ile 8 bin dolayında olduğu zannedilmektedir (Özey, 2013, s. 17).

Hotantolar; ise Güneybatı Afrika'da Orange Irmağı' nın kuzeyinde yaşayan bir zenci kabiledir. Bu isim, Avrupalı olarak Güney Afrika'ya ilk çıkan Hollandalılar tarafından verilmiştir. Pigmeler ise; Doğu ve Orta Afrika'yı kapsayan ekvatoral ormanlarda yaşarlar. Pigmeler avcı toplayıcı bir topluluktur. Onları diğer ırklardan ayırt eden en belirgin özelliği ise kısa boylarıdır. Yeryüzünün en kısa boylu insanlarıdır. Erkeklerde 143 cm, kadınlarda ise 136 cm boy ortalamasına sahiptirler. Kelimenin kökü Yunanca Pygme'den gelmektedir. (Örnek, 1971, s. 194).

[10] Dolikosefal: Kafatası morfolojisinde uzun ve dar kafaya verilen isim.

Afrika'nın iklimine bakılacak olursa, genel olarak tropikal iklim hâkimdir. Bir bakıma Afrika, iklim özellikleri itibariyle kıtalar arasında '"Sıcak Kıta" adını almıştır. Afrika'nın sıcak kıta oluşunda, en büyük rolü, coğrafi konumu oynar. Öte yandan yeryüzü şekilleri de kıtanın daha sıcak olmasını sağlamıştır. Ekvator, kıtanın tam ortasından geçer. Yengeç dönencesi Sahra'yı, Oğlak dönencesi ise Kalahari çölünü bir baştan öbür başa geçer. Dönenceler arasında kalan Afrika toprakları, kıtanın toplam yüzölçümünün 2/3'sinden fazlasını kapsar. Dolayısıyla yıl boyunca Afrika kıtası topraklarına güneş ışınları dik ve dike yakın bir açıyla gelir. Böylece kıtanın diğer kıtalara oranla daha fazla ısınması söz konusudur. Kuraklığın kıtada büyük bir sorun olması ve devasa çöllerin oluşabilmesinde bu özelliğin de payı vardır (Özey, 2013, s. 3).

Afrika kıtası Birleşmiş Milletlerin yapmış olduğu sınıflandırmaya göre 5 coğrafi bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler Doğu, Orta, Kuzey, Güney ve Batı Afrika bölgeleridir. Bu bölgelerdeki ülkeler ise Tablo 2.1'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1. *Afrika'nın 5 Bölgesinde Bulunan Ülkeler*

Bölgeler	Ülkeler
Doğu Afrika	Burundi, Komorlar, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Kenya, Madagaskar, Malavi, Mauritius, Mozambik, Ruanda, Seyşeller, Somali, Uganda, Tanzanya, Zambiya, Zimbabve
Orta Afrika	Angola, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Gabon, Sao Tome ve Principe
Kuzey Afrika	Mısır, Libya, Tunus, Libya,Cezayir, Fas ve Batı Sahara
Güney Afrika	Botsvana, Lesotho, Namibya, Güney Afrika, Svaziland
Batı Afrika	Gana, Gine, Gine, Gine-Bissau, Liberya, Mali, Moritanya, Nijer, Senegal, Sierra Leone ve Togo, Benin, Burkina Faso, Kamerun, Cape Verde, Çad, Çad, Fildişi Sahili.

Kaynak:http://www.un.org/esa/population/publications/worldageing19502050/pdf/96annexii.pdf (Erişim Tarihi: 22.07.2017)

Afrika kıtası çok zengin ırk, dil, din ve kültür çeşitliliğine sahip olan bir kıtadır. Bu özelliği ile dünyanın diğer coğrafyalarından farklılık göstermektedir. Örnek vermek

gerekirse, dünya üzerinde varlığını devam ettiren 7099 yaşayan dilin 2144'ü Afrika'da konuşulmaktadır[11].

Tablo 2.2'de kıtada yer alan 54 ülkenin nüfus, yüzölçümü, dil, din bilgileri ile 2015 yılına ait kişibaşına düşen milli gelir ve doğumda yaşam beklentisi yer almaktadır. Tablo 2.2.'de görüldüğü üzere Afrika kıtası çok sayıda dilin ve dinin yaşandığı bir kıta görünümündedir. Nüfusa baktığımızda en fazla nüfusun Sahraaltı bölgesinde Etiyopya'ya, Kuzey Afrika'da ise Mısır'a ait olduğu görülmektedir. Afrika kıtasında en büyük yüzölçümüne sahip olan ülke ise Kuzey Afrika bölgesinde yer alan Cezayir'dir. Doğumda yaşam beklentisi en düşük olan Afrika ülkesi Orta Afrika Cumhuriyeti iken, bu değişkenin en yüksek olduğu ülke ise Kuzey Afrika'da yer alan Tunus'tur.

Tablo 2.2. *Afrika'daki Ülkelerin Demografik ve Ekonomik Özellikleri (2015)*

Ülkeler	**Nüfus (Milyon)**	**Yüzölçümü (bin km²)**	**Resmi Dil**	**Dinler**	**GSMH (Satın Alma Gücü Paritesine Göre) (US $)**	**Doğumda Yaşam Beklentisi**
Angola	25	1.246	Portekizce	%88 Hristiyan %12 Animizm	7.343	52,7
Benin	10.8	112	Fransızca	Animizm %50 Hristiyan %30 SomaliMüslüman %20	2.113	59,7
Botsvana	2.2	581	İngilizce ve Tsvana	%60 Hristiyan Animizm %40	16.368	64,5
Burkina Faso	18.1	274	Fransızca	Müslüman %40 Animizm %40 Hristiyan %20	1.723	58,9
Burundi	11.1	27	Kirundi ve Fransızca	Katolik %62 Animiz %32 Müslüman %1	818	57,1
Cezayir	39.67	2.381	Arapça	Müslüman %98	14.802	75
Cibuti	0.8	23	Arapça ve Fransızca	Müslüman %99	3.351	62,3
Çad	14	1.259	Arapça ve Fransızca	Müslüman %55 Hristiyan %35	2.634	50,2
Ekvator Ginesi	0.84	480	İspanyolca ve Fransızca	Katolik %90 Animizm: %10	31.757	58
Eritre	5.2	121	Arapça ve Tigrinya	Hristiyan %50 Müslüman %48	1.297	64,1

[11] https://www.ethnologue.com/statistics Erişim Tarihi: 08.08.2017

Etiyopya	99	1.133	Amharic	Ortodox %50 Protestan %5 Müslüman %40	1.800	64,6
Fas	34	458	Arapça	Müslüman %99	8.164	74,3
Fildişi Sahili	22	322	Fransızca	Müslüman %40 Animizm %35 Hristiyan %25	3.315	51,9
Gabon	1.7	267	Fransızca	Hristiyan %65 Müslüman %5	18.639	64,9
Gambiya	1.9	11	İngilizce	Müslüman %92 Hristiyan %4 Animizm %3	1.646	60,5
Gana	27.4	238	İngilizce	Hristiyan %35 Müslüman %27 Animizm %31	4.266	61,5
Gine	12.6	245	Fransızca	Müslüman %85 Hristiyan %8	1.213	59,2
Gine Bissau	1.8	36	Portekizce	Animizm %50 Müslüman %45 Hristiyan %5	1.507	55,5
Güney Afrika	54.7	1.219	İngilizce	Hristiyan %50 Müslüman %30 Animizm %20	13.165	57,4
Güney Sudan	11.882	644	İngilizce		1.925	56,1
Kamerun	23.3	475	İngilizce	Hristiyan %53 Müslüman %22 Animizm: %25	3.143	55,9
Kenya	46	580	İngilizce	Hristiyan %70 Müslüman %20	3.207	62,1
Komorlar Birliği	0.7	2.2	Komorca. Fransızca ve Arapça	Müslüman %98	1.518	63,9
Kongo Cumhuriyeti	4.6	342	Fransızca	Animizm %50 Katolik %35 Protestan %13	6.721	62,9
Kongo Dem. Cumhuriyeti	77.2	2.344	Fransızca	Katolik %50 Protestan %20 Animizm %15 Müslüman %5	769	59
Lesotho	2.1	30	Sesotho ve İngilizce	Hristiyan %90	2.986	50
Liberya	4.5	97	İngilizce	Animizm %60 Hristiyan %30 Müslüman %10	872	61,2
Libya	6.2	1.759	Arapça	Müslüman %97 Hristiyan %3	14.649	71,8
Madagaskar	24.2	587	Malagasi ve Fransızca	Animizm %50 Hristiyanlık %41	1.462	65,5
Malavi	17.2	118	Chichewa ve İngilizce	Protestan %55 Müslüman %21 Katolik %19	1.124	63,8
Mali	17.6	1.240	Fransızca	Müslüman %90	2.198	58,5
Mauritius	1.2	2	Creole ve İngilizce	Hindu %52 Hristiyan %28	19.509	74,6
Mısır	91.5	1.001	Arapça	Müslüman %90 Hristiyan %10	11.849	71,3

Moritanya	4	1.030	Arapça	Müslümanlık %99	4.395	63,2
Mozambik	27.9	801	Portekizce	Animizm %49 Hristiyanlık %30 Müslüman %20	1.186	55,4
Namibya	2.4	824	İngilizce	Hristiyan %85 Animizm %15	11.408	64,9
Nijer	19	1.267	Fransızca	Müslüman %80 Animizm %20	1.079	62
Nijerya	182	923	İngilizce	Müslüman %50 Hristiyan %32 Animizm %18	6.108	53
Orta Afrika Cumhuriyeti	4.9	622	Fransızca	Animizm %35 Katolik %25 Proteston %25 Müslüman %15	629	51,4
Ruanda	11.6	26	Fransızca	Hristiyan %93 Müslüman %5	1.807	64,5
Sao Tome ve Pnncıpe	0.19	1	Portekizce	Hristiyan %90	3.243	66,5
Senegal	15.1	196	Fransızca	Müslüman %95 Hristiyan %4	2.451	66,8
Seyşeller	0.092	0,45	İngilizce	Hristiyan %95	26.276	73,6
Sierra Leone	6.4	71	İngilizce	Müslüman %70 Animizm %20	1.577	55,7
Somali	10.78	637	Somalice	Müslüman %99	N/A	55,7
Sudan	38647	1.886	Arapça. İngilizce		4.568	64
Svaziland	1.2	17	İngilizce ve Svazi	Proteston %35 Katolik %25	8.453	48,9
Tanzanya	53.4	945	İngilizce ve Swahili	Müslüman %47 Hristiyan %43	2.904	65,5
Togo	7.3	56	Fransızca	Animizm %50 Hristiyan %30 Müslüman %20	1.483	60,1
Tunus	11.2	163	Arapça	Müslüman %98	11.428	75
Uganda	39	241	İngilizce	Katolik %30 Protestan %30 Animizm %18	2.002	59,2
Yeşil Burun	0.5	4	Portekizce	Katolik ve Protestan	6.522	73,4
Zambiya	16.2	752	İngilizce	Hristiyan %61 Müslüman %37	3.868	60,8
Zimbabve	15.6	390	İngilizce	Hristiyan %75 Müslüman %20	2.096	59,2

Kaynak: IMF World Economic Outlook; World Bank Data (Erişim Tarihi: 04.04.2017) http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=SD-SS

Afrika kıtasının dünya tarihinde etkin olarak yer alması ise Avrupalıların coğrafi keşiflere önem vermesiyle birlikte olmuştur. Portekizliler, dünyanın keşfi için öncülük yapmış ve keşif çağını başlatmışlardır. O dönemlere bakıldığında özellikle 14. yüzyılda Avrupa, Çin ve Hindistan arasında önemli bir ticaret mevcut olduğu görülmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'nin güçlü bir devlet olarak Avrupa ile Asya arasındaki yola

yerleşmesi, Avrupalıları yeni ticaret yolları aramaya sevk etmiştir. Çin ve Hindistan'a ulaşmak için alternatif yollar aramaya başlayan Avrupa ülkeleri içerisinde denizcilik alanında gelişmiş olan Portekiz başı çekmekteydi. Prens Henry'nin öncülüğünde desteklenen gemiciler keşif seferlerine çıkmış, Hindistan'a ulaşabilmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Bu arayışlar sırasında Portekizli denizci Vasco de Gama Afrika'nın en güney ucu olan Ümit burnunu dolaşarak Hindistan yolunu keşfetmiştir (Hazar, 2011, s. 8). Ancak Vasco de Gama'nın Ümit Burnu'nu keşfinden daha önce, Portekizli denizciler Afrika topraklarını keşfetmeye başlamışlardır. İlk olarak 1415 yılında bir Portekiz filosunun Kuzey Afrika' daki zengin ticaret merkezi Ceuta'yı ele geçirmesiyle Portekiz İmparatorluğu coğrafi keşiflere başlamıştır. Bunu Atlas Okyanusu'ndaki ilk keşifler izlemiş, Azorlar ve Madeira'nın keşfiyle ilk sömürgecilik hareketleri başlamıştır. Denilebilir ki Avrupa dışına ilk ayak izi Ceuta'nın 1415'de fethedilmesiyle atılmıştır (Özey, 2013, s. 2). Ceuta bugün de İspanya'nın Kuzey Afrika'daki toprağıdır. Bu keşifler yıllar geçtikçe arttırılmış ve Ümit Burnu'nu geçip Hindistan'a ulaşma çabaları hız kesmeden devam etmiştir. Bu seferlerin başında ise her zaman Portekiz olmuştur. Seferlerin devam etmesi hem Avrupa hem de Afrika tarihi için çok önemlidir. Afrika'nın kaderinin temelleri bu seferler neticesinde atılmıştır.

Kıtadaki zenginliği gören Portekizliler kıtanın doğal kaynaklarına özellikle altına büyük bir talep göstermeye başlamışlardır. Afrikalı halkların örgütlenmemiş olması ve henüz bir devlet niteliğini taşımaması da Avrupalıların işlerini kolaylaştırmıştır. Afrika'nın Avrupa tarafından bir zenginleşme ve refah temininin sigortası olarak görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

15. yüzyılda Portekizli denizciler, 1488'de Bartolomeu Dias'ın (1450-1500), Cape of Good Hope'un çevresinden dolanarak Afrika kıtasının aşılabildiğini gösterip Vasco de Gama'nın 1498'de Hindistan'a ulaşmasına yol açana dek Atlantik adalarını ve tüm Afrika sahillerini keşfetmişlerdir (Özey, 2013, s. 3). Daha sonrasında 18. ve 19. yüzyıllar boyunca aralıksız süren keşifler, kıtanın olağanüstü doğal zenginliklerinden bütün Avrupa'nın haberdar olmasına yol açmıştır. 1880-1912 yılları arasında Liberya ve Etiyopya dışındaki bütün Afrika, ne yerli halkların politik ve toplumsal organizasyonlarıyla ne de kıtanın coğrafi gerçekliğiyle hiçbir ilişkisi olmayan Avrupalı güçlerin egemenliği altına girmiştir. Kıtanın kuzeybatı ve batısıyla Somali, Togo, Madagaskar ve Reunion Fransızların tam denetimi altına girerken, Doğu ve Güney Afrika'da İngiliz Sömürgeleri oluşmaya başladı. Sudan, Uganda, Kenya ve 2. Dünya

Savaşının ardından Zanzibar, Rodezya, Swaziland İngiliz Sömürgesi olmuştur. Portekiz, Belçika, İspanya, İtalya ve Almanya kıtayı paylaşan diğer sömürgeciler arasındadır (Boyut, 2005, s. 16).

2.1.1. Afrika'da sömürgecilik (kolonyalizm) kavramı

Sömürgecilik, başkalarına ait olan maddî-manevî bütün kaynakların bir ulus ya da devlet tarafından zorla ele geçirilmesi ve götürülmesi anlamında kullanılan bir tanımlamadır. Kavram sıklıkla koloniyalizm olarak karşımıza çıkarken esasen sömürgecilik ve kolonyalizm arasında fark vardır. Koloniyalizm, daha çok başkalarına ait topraklar üzerine yerleşme anlamına gelmektedir. Sömürgecilik ya da emperyalizm ise aynı zamanda ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel vb. hâkimiyeti ve yağmalamayı da içerir. Ancak çalışmada sömürgecilik kelimesi kullanılacak ve sömürgeciliğin içinde yer alan kolonyalizmden de bahsedilmiş olacaktır. Esasen kelimelerin etimolojileri de bu açıdan fikir vericidir (Demiryürek, 2014, s. 6). Sömürge kelimesinin Fransızca karşılığı olan "colonnie" ise ilk defa XIV.yy'da kullanılmaya başlanmıştır. Sömürgeleştirme manâsına "colonisation" 1769'da, sömürgeci manâsına "colonial" 1776'da, sömürgeleştirmek manasına "coloniser" ise 1790'da, sömüren manâsına "colonisateur" 1835'te, sömürülebilir manâsına "colonisable" ise 1838'de ilk defa yazılı dilde kullanılmıştır (Kavas, 2014, s. 49). Kolonyalizm sözcüğü "çiftlik" ya da "yerleşke" anlamına gelen ve başka topraklara yerleşseler de Roma yurttaşı sayılmaya devam eden Romalılar'a gönderme yapan Latince "colonia" sözüğünden gelir (Loomba, 2000, s.18). Loomba (2000) da çalışmasında Oxford İngilizce Sözlüğü'nden bir alıntıyla kolonyalizmin İngiliz dilinde şu şekilde tanımlandığını belirtmiştir:

"Yeni bir ülkedeki bir yerleşke. Yeni bir yöreye yerleşen, anayurtlarına tabi halde ya da onunla bağlantısını koruyarak bir topluluk oluşturan bir grup insan; yerleşimi ilk olarak gerçekleştirenlerin soyu ve ardılları tarafından bu şekilde oluşturulan topluluk anayurtla bağlantıyı koparmadığı sürece bu yerleşime "colonia" denir" (Loomba, 2000, s. 19).

Başka bir ifade ile sömürgecilik, daha güçlü milletlerin, hâkimiyeti altındaki daha zayıf olanlara uyguladıkları bir uluslararası iktisadî sömürü sistemidir. Bu sistemin sömürgeci gücün düşük maliyetli üretim yapabilmesi için ona hammadde temin etmektir. Üretilen mallar ise, sömürgeyi de içeren dünya pazarında satılır. Sömürgeci,

sömürge hammaddelerini başkalarına satamaz ve bitmiş malları da sadece sömürgeciden satın almak zorundadır. Bu, sömürgeci güç için hem daha ucuz ham madde hem de esaret altına alınmış bir pazar temini demektir (Johnson, 2000, s. 50'den aktaran Tatar, 2010, s. 198).

Sömürgecilik dünya üzerinde Afrika kıtası başta olmak üzere Amerika'da ve Orta Asya topraklarında görülmüştür. Ancak Afrika sömürgeciliği rol alan ülkelerin çokluğu ve kıtaya ve kıta insanına yapılanların etkilerinin hâlen görülmesi açısından diğer sömürgecilik hareketlerinden farklılaşır.

Avrupa'nın yayılmacı politikalarının başlangıcı ise Rönesans, Reform ve Aydınlanma çağından ve coğrafi keşiflerden sonraya denk gelir. Bu gelişme kuşkusuz, Avrupa'nın bilimsel, teknolojik ve askeri üstünlüğü ele geçirmesi ile de bağlantılı olmuştur. Avrupa, diğer ülkeleri ve halkları tanıdıkça ırkçılığa dayalı bir üstünlük düşüncesine kapılmıştır (Hazar, 2011, s. 13). Bu düşünce akımı Avrupa'da kendine büyük bir yer edinmiştir. Bu düşünce sistemi Batı toplumlarında biz ve ötekiler kavramının fazlaca gelişmesine neden olmuştur. Batının ötekileştirme ideolojisini şarkiyatçılık yani oryantalizm yaklaşımında da görebilmek mümkündür. Batılı toplumlara göre doğulu toplumlar kendi yönetimlerini yapamazlar ve geleceklerini tayin edemezler (Bal, 2006, s. 53). İngilizler bu gerekçeyi "White Man's Burden" (beyaz adamın yükümlülüğü) olarak tanımlamaktadır. Kısaca başka toplumlar adına karar verme yükümlülüğü beyaz adama aittir. Amerika ve Afrika'daki halkların ilkel ve barbar oldukları kendilerine insan niteliği dahi tanınamayacağı ileri sürülmüştür (Hazar, 2011, s. 13). Bu düşünce sisteminin getirdiği itici güçle Avrupalılar coğrafi keşifler sırasında etkileşime girdikleri Afrika topraklarından diledikleri gibi faydalanmaktan ve Afrika'nın yerli halkına ait olan doğal zenginlikleri Avrupa'ya götürmekten bir beis görmemişlerdir. Bu bağlamda denilebilir ki aslında Avrupa Afrika'ya yaptığını o dönemlerde sömürgeleştirme olarak nitelendirmemiştir. Böylelikle Avrupa'dan Afrika'ya denizci akınları başlamış ve uğranılan kıyılarda yer alan doğal zenginliklerin çıkartılması için yerleşkeler kurulmuştur. Bu yerleşkelerde Afrika'nın yerli halkı köleleştirilmiştir. Güçlü ve çalışabilecek durumdaki erkekler seçilerek bu yerleşkelerde ağır şartlarda çalıştırılmış, Afrikalı kadınlar ise Batılıların evinde hizmetçi ya da işçi olarak çalıştırılmak üzere vatanlarından edilerek gemilerle ya Avrupa'ya ya da Kuzey Amerika'ya gönderilmiştir. Kısaca Avrupa, Afrika'nın hem doğal zenginliklerinden hem de beşerî sermayesinden istediği gibi faydalanmıştır.

Dünyaya bakıldığında sömürgecilik tarihi genel olarak dört dönemde incelenebilir. Birincisi Avrupa'nın deniz aşırı yayılmacılığa başlamasından 1763 Paris Antlaşmasına kadar, İkincisi 1763'ten Birleşik Almanya'nın da ortaya çıktığı 1870'lerin ortalarına kadar, üçüncüsü 1875-1944 arasındaki çağdaş sömürge imparatorluklarının oluşturulması ve varlıklarını korudukları dönemlerdir. 2. Dünya Savaşının ardından ise Yeni sömürgecilik gelmiştir. Her halükârda 1800 ile 1914 yılları arasında insanlık kelimenin tam anlamıyla acımasız bir işgal, istila ve sömürü tecrübesi yaşamıştır. Bu aşamaların başlangıcında Portekiz ve İspanya, ardından Fransa ve Hollanda, en son da İngiltere öne çıkmıştır. İkinci aşamada İngiliz egemenliği belirgin olmuş, üçüncü aşamada ise İngiliz, Fransız, İtalyan, Alman, Rus, Japon ve Amerikan çıkarları arasındaki rekabet 20. yüzyılın ekonomik, siyasal ve ideolojik yapılanmalarının temelini oluşturmuştur. Son aşama, bilgi ve teknoloji çağında siyasal, kültürel ve ekonomik sistemlerin egemen olduğu yeni bir dönem olmuştur. Yüzyıllarca süren sömürgecilik zamanlarında Avrupa'da sanayileşme yaygınlaşırken, sömürülen ülkeler Avrupa fabrikalarına emek, hammaddeler ve tarımsal ürünler sağlamak zorunda bırakılmışlardır.

Bu arada sömürülen topraklardaki mahallî değerler, dinî-kültürel kimlikler ve tabii aidiyetler sömürgeci devletlerin politikalarıyla büyük oranda tahrip edilmiştir. Zaten sömürgeciliğin belli başlı üç nedeni; sanayileşen Avrupa devletlerinin hammadde ve pazar arayışları, gelişen ulusçuluk çağında güçlü ulus devletler inşa etme duygusu ve son olarak ırki dini ve kültürel üstünlük duygusunun ekonomik siyasal ve askeri politikalara dayatılmasıdır (Demiryürek, 2014, s. 6).

Özellikle haçlı seferlerinin, Avrupa'nın yayılmacı politikasının iskeletini oluşturduğu söylenebilir. Bu bakımdan haçlı seferlerinden bahsetmek gerekir. Haçlı seferlerine kadar kapalı bir toplum görüntüsü çizen Avrupa, haçlı seferleriyle Hristiyanlık dinini yaymak üzere başka topraklara seferlerde bulunmuşlar ve yayılmacı politikanın ilk örneklerini sergilemişlerdir. Bilindiği üzere haçlı seferlerinin temel amacı, Hristiyanlığı yaymak ve daha büyük kitlelerin Hristiyanlığın çıkarları için çalışmasını sağlamaktır.

Avrupa'nın tarihindeki en önemli gelişmelerden biri ise gemi seferleridir. Gemi seferleri Avrupa'nın gelişmesinde hızlandırıcı bir etki yaratmıştır ve bunun yanında başka coğrafyaları keşfedebilmesinin önünü açmıştır. Gemi seferlerinin desteklenmesi başta dini kaygılarla yapılmışsa da sonrasında ticareti arttırıcı ve gelir getirici bir unsur

olarak Avrupa tarihinin değişmez öğelerinden biri olmuştur. Özellikle Portekizliler İpek ve Baharat yollarına erişmek için yola koyulmuş, bu seferler esnasında Afrika kıtasını keşfetmiş, Afrika'yı da aşarak Hindistan'a geçmenin mümkün olduğunu göstermişlerdir (Nester, 2010, s. 22)

Avrupa'nın 15. yüzyılda başlayan sömürgeleştirme süreci Portekiz prensi gemici Henrique ile başlamıştır. Prens Henrique, öncelikle Kuzey Afrika topraklarında hüküm süren Müslüman otoritesini yok etmek için buraya bir birlik çıkarmayı hedeflemiş, sonrasında ise Hindistan'a giden alternatif bir yol bularak, Müslümanların Avrupa ile Asya arasındaki baharat ve ipek ticareti üzerindeki etkilerini azaltmayı hedeflemiştir. Prens Henrique kilisenin de desteğini alarak, uzak yerlere Hristiyanlığı götürmeyi ve Avrupa'yı zenginleştirmeyi vadetmiştir. Bu uğurda mal varlığını da harcayan Henrique, Portekiz'in güney ucundaki tek liman kenti olan Sapres'te bulunan karargâhından seferler başlatmıştır (Berry, 1996, s. 2-3). Bu noktada gemicileri bilinmeyen uzak diyarlara çıkma fikrine daha sıcak bakmalarını sağlayan önemli olgulardan birinin de Portekiz Karavelası adı verilen hızlı manevra kabiliyetine sahip olan, daha az tayfaya ihtiyaç duyan ve az rüzgarla bile pupa yelken gidebilen gemilerin keşfidir diyebiliriz.

Yapılan seferlerin ana sebebi ise o dönem bir Türk gölü haline gelen Akdeniz'in tamamen Osmanlı kontrolü altında oluşundan dolayı Portekizli ve İspanyol denizcilerin Doğu'ya ve oradan da asıl hedef olan Hindistan'a gidememeleridir. Doğunun zenginliklerine ulaşmak ise Avrupa'nın bekâsı için gerekliydi. Fiili olarak işgal devam eden süreçte sürdürülmesi zor olarak görülmüş bu yüzden İngiltere, Fransa, Belçika ve İspanya gibi sömürgeci devletler Afrika, Amerika ve Asya'yı sömürgeleştirip kendilerine bağlama politikası izlemişlerdir. Avrupa ülkelerinin farklı coğrafyalarda siyasi, ekonomik ya da sosyal hayata müdahaleleri sömürgecilik döneminin temellerini oluşturmuştur (Owen, 2000, s. 68).

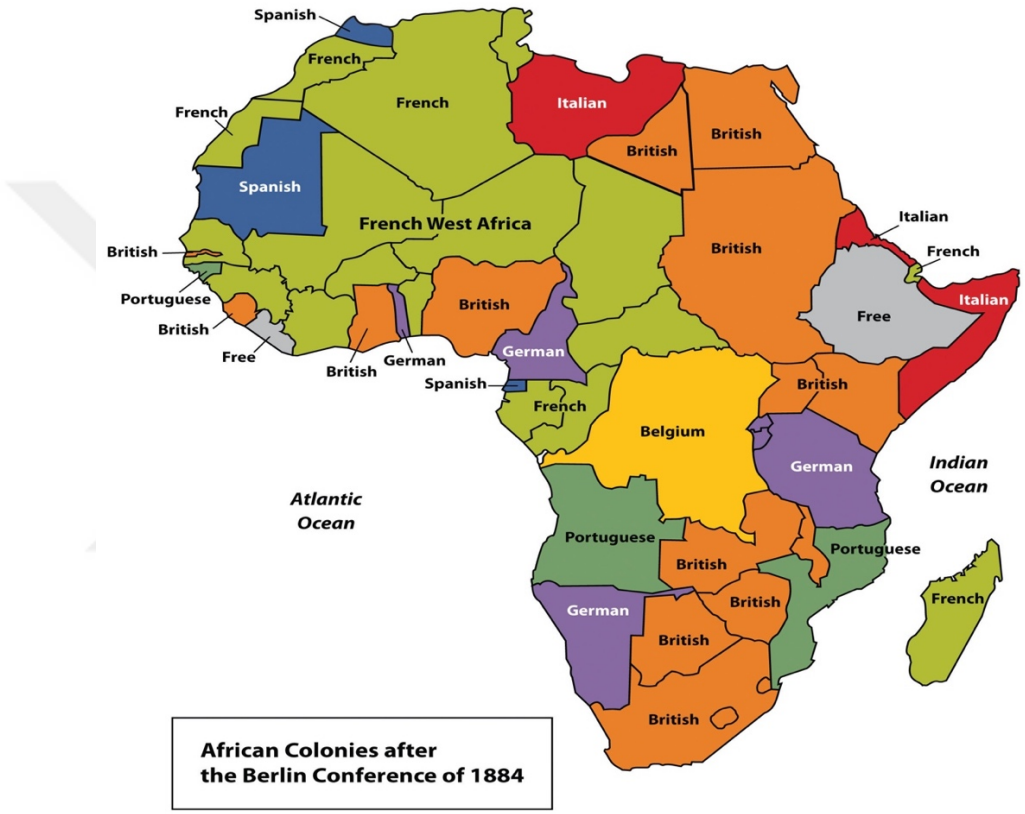
Afrika'daki sömürgeciliğin geçmişi Haçlı seferlerine kadar uzanmaktadır. Anglo-Sakson ve Germen devletlerinden önce özellikle İspanya ve Portekiz gibi güçlü devletler önceleri keşif aracılığıyla ve misyoner amaçlar güden seferler yapan seyyahlar sayesinde Afrika kıyılarına, Güney Asya ve Amerika'ya ulaşmış, ekonomik, stratejik ve ticari amaçlarla Afrika kıyılarına yerleşerek buralarda üsler, çiftlikler ve koloniler kurmuşlardır.

Genellikle kıtaların kıyı kesimlerinde kurulan ve önceleri sayıları oldukça az olan bu kolonilerle başlayan kıtanın tanınmaya başlanması ve küçük çaplı ticaret, XV.

yüzyıla gelindiğinde farklı bir boyut kazanmış durumdaydı. O zamana kadar tüccarlar bazında olan ticari ilişkiler, kurulan ticaret şirketleriyle gelişmeye başladı. Zira o sıralarda Asya'dan Avrupa'ya ulaşan kara ticaret yolları Müslümanların elindeydi ve yine Akdeniz'deki ticari hayatın kontrolü de Venediklilerle Cenevizliler arasında paylaşılmıştı. Bu durum ise Avrupa'nın ticaretinin zora sokmaktaydı. Böylelikle 15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleşen coğrafi keşifler yeni kıtaların Avrupa ülkelerince keşfedilmesine ve sömürgeleştirilmesine yol açmıştır. İlk coğrafi keşifler ve sömürgeci yayılma, Portekiz ve İspanya krallarının ayrıcalık tanıdığı şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk yolculukları gerçekleştiren İspanyol ve Portekizli denizciler Afrika ile pek az ilgilenmişlerdir. Çünkü amaçları baharat yolunu bulmak ve yeni topraklardan değerli maden getirmekti (Oran, 1980, s. 83).

17. yüzyılda Avrupa ticaret burjuvazisinin kurduğu sömürge şirketlerinin de ilgisi daha çok Asya'ya ve özellikle Hindistan'a dönük olmuştur. 19. yüzyıl sonlarına doğru Avrupalı güçlerin Afrika'ya olan ilgilerinin artması sonucu 1885 senesinde imzalanan Berlin anlaşması ile birlikte Afrika'nın yabancı güçler tarafından kıtayı "medenileştirme" adı altında sömürgeleştirilmesi başlamıştır. Özellikle bu antlaşma üzerinde durmak gerekmektedir. 1885 yılında Alman İmpatorluğu şansölyesi Otto von Bismarck öncülüğünde 14 Batılı güç (Almanya, Fransa, İngiltere, Portekiz, Belçika, İspanya, İtalya, Rusya, Avusturya-Macaristan, ABD, Danimarka, İsveç/Norveç, Hollanda ve Osmanlı Devleti), Bismarck'ın Wilhelmstrasse, Berlin'deki rezidansında bir araya gelerek, Afrika'nın sömürgeleştirmesini resmi olarak hayata geçirmişler ve Afrika topraklarını paylaşmışlardır. Berlin Anlaşmasının en dikkat çekici yanı ise, Afrika kıtasının geleceğinin tartışıldığı bu konferansta herhangi bir dereceden hiçbir Afrikalı temsilcinin bulunmamasıdır. Bismarck, konferansın kapanış konuşmasında ulaşılan hedeflerini ise Afrika kıtasının iç kesimlerinin tüm batılı uluslara açık olması, Kongo havzasında serbest ticaret ve "yerli ırkların" refahının, onlara "medeniyetin" faydaları sağlanarak göz önünde bulundurulması olarak özetlemiştir. Berlin, Avrupalı devletler arasında çatışmayı önleyecek şekilde Afrika'da ticaret ve denetime yönelik kuralları belirlemiştir (Adebajo, 2010, s.87). "Scramble for Africa" (Afrika'nın Kapışılması) olarak adlandırılan ve Afrika'nın batılı devletler tarafından paylaşılmasını içeren bu süreç Berlin Konferansı ile başlamıştır denilebilir. Dikkat edilirse hâlen Afrika devletlerinin sınırlarının cetvelle çizilmiş gibi dümdüz olduğu görülmektedir. Bu durum Afrika'nın Avrupa devletleri tarafından paylaşılması döneminde çizilmiş yapay

sınırlardır. Bu devletler, kıtanın siyasi, etnik ve tarihi geçmişini gözönüne almadan sadece çıkarları doğrultusunda Afrika'yı bölümlere ayırmış ve kendi aralarında pay etmişlerdir. Bu paylaşma sonucu oluşan yapay sınırlar doğrultusunda aralarında husumet bulunan kabileler aynı sınırlar içerisinde yaşamak, ya da komşu kabileler birbirinden kopmak zorunda kalmıştır. Böylelikle kıtada baş gösterecek olan huzursuzluğun ve iç savaşların da zemini hazırlanmıştır.

Şekil 2.1. *1914 yılı itibariyle Afrika'nın sömürgeci ülkeleri ve sömürgelerinin kıta haritası üzerinde gösterimi*

Kaynak: http://open.lib.umn.edu/worldgeography/chapter/7-1-introducing-the-realm/ (Erişim Tarihi: 10.06.2017)

Afrika'nın sömürge haline getirilmesi 19.yüzyılda tamamlanmıştır. İspanya, bugünkü Fas'a devredilen toprakların çoğunu ve Ekvator Gine'sini ele geçirmiştir. Portekiz, Sao Tome ve Principe Adaları, Gine Bisau, Angola ve Mozambik'e sahip olmuştur. İtalya'nın 19. yüzyılda ve daha sonra İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Habeşistan'ı sömürge haline getirme çabaları bu ülkenin direnmesi sonucunda başarısız kalmıştır (Hazar, 2011, s. 15). 1914 yılına gelindiğinde kıtada sömürgeleştirilememiş sadece iki ülke kalmıştır; Habeşistan (Etiyopya) ve Liberya. Bunun dışındaki tüm

ülkeler 1914 yılı itibariyle sömürgeleştirilmiştir. 1914 yılı itibariyle sömürgeci ülkeler ise şunlardır; İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz ve İspanya.

Tablo 2.3. *1914 Yılı İtibariyle Afrika'nın Sömürgeci Ülkeleri ve Sömürgeleri*

Sömürgeci Ülkeler	**Sömürgeleri (1914 yılı itibariyle)**
Almanya	Kamerun, Togoland, Namibya, Tanzanya
Belçika	Burundi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Ruanda
Fransa	Benin, Burkina Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Fas, Fildişi Sahili, Gabon, Gine, Komorlar, Kongo Cumhuriyeti, Madagaskar, Mali, Mauritius, Moritanya, Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti, Senegal, Tunus
İngiltere	Botsvana, Gana, Güney Afrika, Kenya, Lesotho, Malavi, Mısır, Nijerya, Seyşeller, Sierra Leone, Sudan, Svaziland, Uganda, Zambiya, Zimbabve
İspanya	İspanyol Ginesi, İspanyol Fası, Batı Sahra, Kanarya Adaları
İtalya	İtalyan Somalisi, Eritre, Libya
Portekiz	Angola, Sao Tome, Principe, Portekiz Ginesi, Cape Verde, Maderia, Mozambik

Kaynak: Esterhuysen, 2013.

Afrika kıtası köle ticaretinin de merkezi haline gelmiştir. Özellikle Amerika'nın keşfinden sonra, buraya giden beyazlar tarım işlerinde ve çeşitli hizmetlerde çalışacak kişileri öncelikle Amerika'nın yerlilerinden seçmeye çalışmış, zamanla yerli nüfusunda azalma olunca bunların yerine Afrikalı zencilerin istihdamı başlamıştır. Böylece zenci köle ticaretiyle XVI. ve XVII. yüzyılda Avrupa'nın zenginleşmesini temin eden üçgen ticareti de başlamış oldu. İlk olarak 1619'dan sonra, bir Hollandalı bir geminin, Virginia'daki Jamestown'ın İngiliz kolonisinde 20 Afrikalıyı karaya çıkarması Amerika'daki köleliğin başlangıcı olarak kabul edilir ve böylelikle kölelik Amerikan kolonilerine yayılma göstermiştir. Doğru rakamları vermek imkânsız olsa da bazı tarihçiler 18. yüzyılda yalnızca Yeni Dünya'ya Afrika kıtasının en sağlıklı ve en dayanıklı erkek ve kadınlarından oluşan 6-7 milyon kölenin ithal edildiğini tahmin etmektedirler. Bu noktada kölelikten bahsetmek gerekir (Göksoy, 2014, s. 34).

Kölelik, 17. ve 18. yüzyıl boyunca Amerikan kolonilerinde uygulanmıştır ve Afro-Amerikan köleler, yeni ulusun ekonomik temellerini oluşturmakta yardımcı olmuştur. 1793'de pamuk çırçır makinesini icadı köleliğin Güney ekonomisine merkezi

önemini sağlamlaştırmıştır. Çünkü Güney eyaletlerinin ekonomisi pamuk üretimine dayanmaktaydı. 19. yüzyılın ortalarına doğru, Amerika'nın batı yönündeki genişlemesi ve Kuzey'de giderek artan bir baş kaldırma hareketi, kanlı Amerikan İç Savaşı'nda[12] (1861-65) kuzey ve güney eyaletleri arasında köleliğe karşı büyük bir tartışma yaratmıştır. Birliğin[13] zaferi siyahi 4 milyon köleyi serbest bıraksa da köleliğin mirası, 1865'teki yeniden yapılandırmanın yaşandığı (1865-77) fırtınalı yıllardan, kurtuluştan bir asır sonra yani 1960'larda ortaya çıkan sivil haklar hareketine kadar Amerikan tarihini etkilemeye devam etmiştir.[14]

Köle ticareti, Avrupa'nın zenginleşmesinde önemli bir rol oynamış olup, Amerika'da resmi olarak varlığını Abraham Lincoln'un köleliği 19 Haziran 1862'de yasaklamasına kadar devam ettirmiştir (Kavas, 2014, s. 44-60).

2.1.2. Bağımsız Afrika devletlerinin kuruluşu

Uzun bir sömürge geçmişine sahip olan Afrika ülkeleri, 1955 yılından sonra bağımsızlıklarını teker teker kazanmaya başlamışlardır. Afrika tarihinde oldukça önemli olan bağımsızlıkların kazanılmaya başlandığı bu dönem, Afrika'nın sömürgecilerden kurtulup, kendi kaderini belirlemeye hak kazandığı dönem olarak anılır. Tablo 2.4'te İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını elde edişinin kümülatif bir özeti yer almaktadır.

Tablo 2.4. *İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Afrika Ülkelerinin Bağımsızlık Dönemleri*

Dönem	1955-1959	1960-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999
Ülke Sayısı	7	31	8	1	2

Kaynak: www.tasam.org/FileDownload.ashx?p=Icerik&i=5168&f=DOSYA1 (Erişim tarihi: 12.06.2017)

Kıta ülkelerinden Etiyopya ve Liberya ise sömürge geçmişi olmayan ülkelerdir. Ancak burada Liberya'dan ayrıca bahsetmek gerekmektedir. Liberya'nın sömürge

[12] Amerikan İç Savaşı, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1861'den 1865'e kadar Kuzey ve Güney eyaletleri arasında sürmüştür. Kuzey eyaletlerinin ve destekçilerinin bir araya gelmesiyle oluşan "Birlik" ile Güney Eyaletlerinin ve destekçilerinin bir araya gelmesiyle oluşan "Konfederasyonlar" arasında kölelik ve devletin hakları konusunda uzun süredir devam eden tartışmalara istinaden yaşanmıştır.

[13] Birlik, Amerika İç Savaşı (1861-1865) sırasında Amerika Birleşik Devletleri'ne ve özellikle de Cumhurbaşkanı Abraham Lincoln'in ulusal hükümetine ve onu destekleyen 20 serbest devlete ve 5 sınır ülkeye verilen isimdir.

[14] http://www.history.com/topics/black-history/slavery Erişim Tarihi: 17.05.2017

olmaması Batılı ülkeler tarafından oluşturulmuştur bilinçli bir planın eseridir. Liberya, 'American Colonial Society' (Amerikan Sömürge Cemiyeti) tarafından köleliğin kalkmasından sonra siyahlara yurt bulmak için kurulmuştur. Afrika'nın sömürgeleştirilemeyen iki ülkesinden biri olan Liberya Cumhuriyeti, bir devlet olarak, on dokuzuncu asrın başında Afrika'ya getirilerek hürriyetlerine kavuşturulan Amerikalı ve Karayipli köleler tarafından, 1847 yılında, resmen kurulmuştur. Liberya Cumhuriyeti, kurulduğu ilk yıllarda, vatandaşlık kavramını, Amerika kökenli Liberyalı kimliği üzerine inşa etmiş ve bu nedenle de yerlileri dışlayıcı bir kimlik ve vatandaşlık politikası izlemiştir. Bunun sonucu olarak; devletin kuruluşundan bu yana Amerikan kökenliler ile bölgenin yerel halkı arasında etnik ve sınıf çatışması varolmuştur. 1847 yılından 1980 yılına kadar geçen 133 yıl boyunca Liberya, tamamı Amerikan asıllı devlet başkanlarının idaresinde kalmıştır. Bu 133 yıllık süre boyunca, devlet başkanlarından tek istisna olarak, 1883 yılında devlet başkanlığı görevini yürütmeye başlayan Hillary Johnson Liberya doğumludur. 1944-1971 yılları arasında görevini yürüten William V. S. Tubman'ın ardından devlet başkanlığı görevini yürüten William R. Tolbert ise, devlet başkanlığı yapan Amerikan asıllı Liberyalıların sonuncusu olmuştur. 1980 yılında ülkede askeri darbeyle birlikte yönetimi askeri cunta ele geçirmiş olup, 15 Ekim 1985 tarihinde yapılan seçimde Samuel Doe'nun Liberya Milli Demokrasi Partisi (National Democratic Party of Liberia) seçimlerden galip ayrılmıştır. Doe, Amerika Birleşik Devletleri ile sıkı ilişkiler içerisinde olmuş, bunun da neticesinde ABD'den siyasi ve mali destek almayı başarmıştır. 2005 yılında yapılan cumhurbaşkanı seçimlerinde ise kadın aday Ellen Johnson Sirleaf seçilmiştir. Sirleaf hâlen cumhurbaşkanlığı görevine devam etmektedir (Artokça, 2013, s. 7-8).

Etiyopya ise köklü bir tarihe sahiptir. Eski adı Habeşistan olan Etiyopya, Hami ve Sudanlı soyundan kabilelerin yerleştği bir bölge olarak tarihi çağlardaki varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. 7. yüzyılda yıkılan Aksum Krallığından sonra 1285 yılına kadar Zague ve Solomon Hanedanları başta kalmışlardır. Sonrasında ise Müslüman Habeşistan devleti aynı tarihlerde bölgede kurulmuştur. Müslüman hakimiyetinin artacağından korkan hanedanlık üyeleri Portekizlilerden yardım istemiştir. Portekizliler de ülkeye din adamları göndererek hâkim kuvvet olmuş, 1855'te tahta Hristiyan II. Tevodros geçerek Müslüman hakimiyetine son vermiştir. 1930'da ise ülkenin başta en uzun kalan imparatoru, imparator Haile Selasiye taç giymiştir. Selasiye 1975 yılına kadar başta kalmış, sonrasında ise askeri rejim yönetimi ele geçirmiştir.

1987'de kabul edilen anayasa ile cumhuriyet rejimine geçilmiştir. Etiyopya'nın ilk çok partili seçimleri Mayıs 1995'te yapılmıştır (Özey, 2013, s. 368).

Bahsedilen iki ülke dışında tüm ülkeler ise, İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz ve İspanya tarafından sömürgeleştirilmiş olup, Tablo 2.5'te Afrika ülkelerinin bağımsızlık tarihleri ve hangi sömürgeci ülkeden bağımsızlıklarını kazandıkları yer almaktadır.

Tablo 2.5. *Sahraaltı Afrika Ülkelerinin Bağımsızlık Tarihleri*

Ülkeler	Bağımsızlık Tarihleri	Sömürgeci Ülke	Ülkeler	Bağımsızlık Tarihleri	Sömürgeci Ülke
Güney Afrika Cumhuriyeti	1910	İngiltere	Senegal	1960	Fransa
Libya	1951	İtalya	Tanzanya	1961	İngiltere
Sudan	1956	İngiltere	Sierra Leone	1961	İngiltere
Tunus	1956		Uganda	1962	İngiltere
Gana	1957	İngiltere	Ruanda	1962	Belçika
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	1960	Belçika	Burundi	1962	Belçika
Gine	1960	Fransa	Kenya	1963	İngiltere
Burkina Faso	1960	Fransa	Malavi	1964	İngiltere
Benin	1960	Fransa	Zambiya	1964	İngiltere
Kongo	1960	Fransa	Gambiya	1965	İngiltere
Madagaskar	1960	Fransa	Botswana	1966	İngiltere
Moritanya	1960	Fransa	Svaziland	1968	İngiltere
Fildişi Kıyıları	1960	Fransa	Mauritius	1968	İngiltere
Mali	1960	Fransa	Ekvator Ginesi	1968	İspanya
Togo	1960	Fransa	Gine Bissau	1974	Portekiz
Nijer	1960	Fransa	Angola	1975	Portekiz
Çad	1960	Fransa	Cabo verde	1975	Portekiz
Orta Afrika Cumhuriyeti	1960	Fransa	Mozambik	1975	Portekiz
Gabon	1960	Fransa	Sao Taome ve Principe	1975	Portekiz
Kamerun	1960	İngiltere ve Fransa	Seyşeller	1976	İngiltere
Nijerya	1960	İngiltere	Cibuti	1977	Fransa
Somali	1960	İtalya ve İngiltere	Zimbabve	1980	İngiltere
Uganda	1960	İngiltere	Eritre	1993	Etiyopya
Lesotho	1966	İngiltere	Güney Sudan	2011	Sudan

Kaynak: http://www.myafricanow.com/african-countries-independence-days-dates/ (Erişim Tarihi: 17.08.2017)

Tablo 2.5'ten anlaşılacağı üzere, Afrika'nın sömürüsü ağırlıklı olarak Fransa ve İngiltere tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak sömürgeleştirme sonrası bir başka sancılı

dönem başlamış ve Batılı devletler parçalanmış Afrika topraklarını doğrudan olarak değil dolaylı bir şekilde yönetmenin daha kolay ve zahmetsiz olduğuna kanaat getirmişlerdir. Batılı devletler Afrika topraklarından çekilirken kendilerine yakın ve uygun gördükleri yöneticilerin yönetime gelmesini sağlamışlardır. Zaten Afrika ülkelerinin sınırlarına bakıldığında her bir ülkenin sınırının neredeyse cetvelle çizilmiş kadar muntazam olduğu görülür. Bu yapay sınırlar kıta topraklarının batılı güçlerin kontrolü altında bağımsızlaştığının da bir göstergesidir. Sömürgecilik tarihi yoğun olarak Afrika topraklarında gelişme göstermiş ve çevre bölgeleri de etkilemiştir. Bu anlamda sömürgecilik nedenleri ve sonuçları bakımından Afrika ile özdeş hale gelmiştir (Aykaç'tan aktaran Ermağan, 2015, s. 444).

2.1.3. Afrika'da yeni sömürgecilik (neokolonyalizm) tehlikesi

Yenidünya düzeninde dünyanın ve ekonominin küreselleşmesiyle birlikte "yeni" yerleşkeler üzerine zor kullanarak yerleşmek, yerini "yabancı sermaye yatırımı"na bırakmaktadır. Klâsik dönemde ki burada klasik ile anlatılmaya çalışılan, batılı devletlerin Afrika ülkelerini resmi olarak sömürdükleri dönemdir, sömürgelerden ham madde temin edilmekte, ucuz bir maliyetle anayurda taşınmakta ve buradan da tam mâmul ürünler halinde tekrar pazarlanmakta iken günümüzde doğrudan ham maddenin ve ucuz işgücünün bulunduğu yerlerde yatırımlar yapılmakta, eski sömürge ülkeleri ise, geneli gelişmiş ülkelerde doğmuş olan bu çokuluslu şirketlerin üretmiş olduğu ürünler için kârlı bir pazar niteliği taşımaktadır. Böylece bir taraftan hammadde nakliyatı ve onun elde edilmesi ile ilgili sorunlar yerinde giderilmekte, diğer taraftan köle ya da göçmenlerle karşılanmaya çalışılan emek gücü daha düşük maliyetle ve daha az tehditle yerinde giderilmektedir. Dünyanın karşı karşıya kalmış olduğu bu durum ise literatürde yeni-sömürgecilik olarak nitelendirilmektedir. Afrika'da ise 2. Dünya Savaşı'ndan sonra görülen dekolonize hareketlerine rağmen, Batılı devletlerin Afrika ülkelerinden tamamen çekildiği söylemek doğru değildir. Avrupalı devletler fiziksel olarak ülkelerde olmasa da siyasal, ekonomik ve kültürel yollarla Afrika üzerindeki etkisini devam ettirmiştir. Eski sömürgeci ülkeler siyasal etkilerini kaybetme telaşı içerisinde ekonomik avantajlarını kaybetmemeye özen göstermişlerdir. Bu durum ise yeni sömürgecilik (neokolonyalizm) olarak tanımlanmaktadır.

Tarihsel olarak, yeni sömürgecilik, Batı ülkelerinin eski kolonilerinde geçmişte ve şimdi yaptıkları ekonomik düzenlemeler ve kültürel egemenlik yoluyla nüfuzunu

sürdürdüğü durumu tanımlamak için kullanılmıştır. Neokolonyolizm tanımı ilk olarak Gana'nın kurucusu ve ilk devlet başkanı Kwame Nkrumah tarafından yapılmıştır. Nkrumah'a göre yeni-sömürgecilik, "Afrika'ya bir elle bağımsızlığını verip öteki elle geri alma metodudur. ... yeni-sömürgeci devletin eski sömürgesine, onu bir müşteri-devlet haline getirip politika dışı yollarla kontrol altına alabilmek için bir çeşit egemenlik tanıdığı yalancı bir bağımsızlıktır" (Nkrumah, 1965). Nkrumah'a göre "Yeni sömürgeciliğin temeli, sömürülen devletin teorik olarak bağımsız olması ve uluslararası egemenliğin gerektirdiği dışa açılımlara sahip olmasıdır. Gerçekte ise olan, ekonomik sistemi ve dolayısıyla politik politikasının dışarıdan yönetilmesidir". Bu bağlamda yeni-sömürgecilik, Afrika ülkelerinin batılı ülkelere ekonomik, siyasi, kültürel anlamda bağlılığının arttığı bir dönemi tasvir etmektedir. Yeni sömürgecilik, ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmelerine müsaade etmesine rağmen bağımsız siyasi ve iktisadi politikalar oluşturmalarına izin vermemiştir (Haag, 2011, s. 450).

Neo sömürgeciliğin çeşitli özellikleri vardır. Birincisi, etkisinin en çok hissedildiği durumlarda, bir yabancı güç, askeri birliklerini yeni-sömürge devlette istifade ederek doğrudan hükümeti kontrol edebilir. İkincisi, geleneksel biçim yabancı bir güç için ekonomik veya parasal yollarla gelişmekte olan bir ülke üzerinde yeni sömürgeci kontrolü sağlamaktır. Üçüncüsü ise yeni sömürgecilik uygulanan devletin, sadece yeni-sömürgeci gücün ürettiği ürünler için bir pazar niteliği taşımasıyla sınırlı olabilir. Dördüncüsü, yeni-sömürgeci güç, yeni sömürgeci devleti idare etme amacına yönelik yaptığı mali katkılarla yeni sömürge devletin hükümet politikasını kontrol edebilir. Bu ise genelde döviz kontrolü, uygun politikaları yürütmek ve bir bankacılık sisteminin oluşturulması ve yönetimini sağlamak için yeni-sömürgeci gücün çıkarlarına uygun hareket edecek bürokratların atanması yoluyla olur (Nkrumah, 1965).

2.1.3.1. Pan-afrikanizmin yükselişi: birleşik Afrika devleti hayali

Afrika'nın birlik olması gerektiği ve birlik olmadan gerçek potansiyelini ortaya koyamayacağını düşüncesine Pan-Afrikanizm denilmektedir. Bu konuda Gana devlet başkanlarından Kwame Nkrumah'ın şu sözleri dikkat çekmektedir:

"Eğer birlik oluşturmak üzerine çalışmaz ve siyasi birlik oluşturmak için aktif adımlar atmazsak, emperyalistler ve sömürgecilerin bizleri ellerindeki iplerle kukla yönetir gibi yönettiklerini ve kendi aramızda savaşmamızı, birbirimizin boğazınızı

kesmemizi sanki bir ekrandan izliyormuşçasına bir adım geriden nasıl zevkle izlediklerine şahit olacağız" (Owusu, 2006, s. 129).

Nkrumah "Afrika Birlik Olmalıdır" kitabında Afrika ve diğer liderlerini bu şekilde uyarmıştır Nkrumah'a göre neokolonyalizmden kurtulabilmenin ve Afrika'nın kendi gücünün fakrına varabilmesinin tek yolu Afrika Birleşik Devletleri'nin kurulmasıydı. Nkrumah, Afrika'nın neokolonyalist politikalardan kurtulabilmesinin tek yolunun bir Afrika Birliği kurulması olduğunu dile getirmiştir. Nkrumah bu fikrini ilk kez 1963 yılında Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da 31 Afrika ülkesi başkanıyla yapılan Afrika Birliği toplantısında şu sözlerle dile getirmiştir:

"Bu kıta üzerinde, sömürgeciliğe karşı mücadelenin ulusal bağımsızlığa kavuşmasıyla bitmediğini keşfetmek uzun sürmemiştir. Bağımsızlık, yalnızca kendi ekonomik ve sosyal işlerimizi yürütme hakkı için yeni ve daha kapsamlı bir mücadelenin başlangıcıdır; Yeni sömürgeci kontrolü ve müdahaleyi ezerek ve engellenmeden, özlemlerine göre toplumu inşa etmek ilk hedefimiz olmalıdır. Baştan beri, Afrika hızlı değişimin zorunlu olduğu hayal kırıklığı ve sürekli çaba ve düzenli kuralın vazgeçilmez olduğu istikrarsızlık ile tehdit edilmiştir. Birleşmiş bir Afrika'nın birleşmiş hareketi dışında hiçbir şey faydalı olmayacaktır" (Nkrumah, 1963).

Nkrumah bu ifadelerinde sömürgecilik döneminde Afrika kıtasının birçok devletin Batılı devletin etkisi altında kalmasından dolayı kıta halkının ve yönetiminin birbirine yabancılaşmasından duyduğu endişe de yatmaktadır. Çünkü sömürgecilik döneminde Afrika kıtası Fransız, Alman, İngiliz, Belçikalı ya da Portekizli gibi bir dizi bölüme ayrılmıştır. Bu durumun yol açtığı bölünmeler aslına bakılırsa, Afrika Birliğinin önündeki en büyük engellerden biridir ve bazen söylendiği gibi Afrika'nın "Balkanlaşmasına" neden olmaktadır (Braudel, 2017, s.169). 1960'lı yılların başlarında ve Nkrumah döneminde Gana'nın başkenti Akra'da büyükelçilik yapan Mahmut Dikerdem, Afrika'da meydana gelen sömürgecilik düzenini şu şekilde ifade etmiştir:

"Sömürge yönetimi altında Afrika, batılı şirketler tarafından batılı ülkelere kaynak sağlayan uçsuz bucaksız bir çiftlik gibi işletiliyordu. Boğaz tokluğuna çalıştırılan tarım ve maden işçilerinin ürettikleri maddeler Avrupa'ya gider, orada işlendikten sonra ticaret malı olarak Afrika'ya ithal edilip yerlilere satılırdı" (Dikerdem, 1977, s. 43-88).

Dikerdem'in bu sözleri, batılı kurumların Afrika hakkında kaleme aldıkları raporlar incelendiğinde anlam bulmaktadır. Bağımsızlıklarını elde eden Afrika

ülkelerinin hızlı ekonomik büyüme oranlarına erişebilmeleri ve kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri için izlenmesi gereken yolları belirlemeye çalışan hükümet yetkililerine eski sömürgeci kurumların tavsiyeleri tarıma ağırlık vermeleri olmuş ve bu kurumlar sanayiye öncelik vermenin anlamsız olduğunu dile getirmişlerdir. Eski sömürgeciler, hazırladıkları uzman raporlarında, sanayileşmenin tehlikelerine işaret ederek, kıtanın uçsuz bucaksız bölgelerinin sanayi üretimine elverişli olmadığını, iç pazarın sınırlı olduğunu, pazarın genişlemesinin tarımsal gelirlerin artmasına bağlı olduğunu, istihdam sorununun sanayileşme ile çözülmesine olanak bulunmadığmı belirtmişlerdir. Nkrumah, gerçek bağımsızlığın ekonomik kalkınma ile sağlanabileceği ve bunun için de sanayileşmenin şart olduğu görüşünü savunmuştur. Nkrumah planlı ekonomiye geçmiş, Sovyetler Birliği ile ilişkiler kurmuştur. Baraj, liman, demiryolu, karayolu ve eğitim reformu gibi altyapı yatırımlarına yönelen Nkrumah, bu amaçla Dünya Bankası ve IMF'den 2 milyar dolar kredi talep etmiştir. Söz konusu kuruluşların hazırladığı heyet raporunda, planda öngörülen ekonomik programın temelden değiştirilmesi salık verilmiş, devletin sahip olduğu ve işlettiği şirketlerin kapatılarak özel teşebbüse devredilmesi istenmiş, yabancı özel yatırımcılara karşı daha liberal politikalar izlenmesi, sosyal hizmet yatırımlarının azaltılarak vergilerin yükseltilmesi önerilmiştir. Nkrumah tüm bunları reddetmiştir. Ancak, Nkrumah, başlangıçta bu iki kuruluşa yönelirken Sovyetler Birliği ve Çin'in kendisine umduğu biçimde ve genişlikte yardıma hazır olmadıklarına inanıyordu. Katanga bunalımı sırasında, Gana'ya Sovyet silahlarının geldiği haberi ABD ve İngiltere'yi telaşlandırmış, ayrıca ABD Nkrumah'ın kuzey Gana'da inşa ettirdiği hava üssünün, Küba'ya gidecek Sovyet uçakları için yaptırıldığından kuşkulanmıştır. Batılı ülkeler, Gana'nın ekonomik kalkınma reçetesinin az gelişmiş ülkeler için geçerli olmadığını söylemeye başlamışlardır. Bunun ardından da Gana'nın en önemli ihraç ürünü olan ve büyük bölümü Batı ülkelerince satın alınan kakaonun fiyatı, Londra ve New York borsalarında ton başı fiyatı 200-300 sterlin iken 90 sterline düşmüştür. Nkrumah ise 1966 yılında askeri bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılmış ve ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır (Hazar, 2011, s. 57-58).

2.1.4. Afrika ülkelerinin yönetim biçimleri

2017 yılı itibariyle Sahraaltı Afrikası'nda yer alan 47 ülke vardır[15]. Bu ülkelerin birçoğu başkanlık sistemiyle yönetilirken, geriye kalan ülkeler parlamenter sistem,

[15] http://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/regioninfo.html (Erişim Tarihi:01.08.2017)

mutlak monarşi, parlamenter anayasal monarşi, federal parlamento gibi diğer yönetim şekilleri ile yönetilmektedir. Tablo 2.6'de Sahraaltı Afrika ülkelerinin hangi yönetim şekilleri ile yönetildiği gösterilmiştir.

Tablo 2.6. *Sahraaltı Afrika Ülkelerinin Yönetim Biçimleri*

Yönetim Biçimleri	**Ülkeler**	
Başkanlık Sistemi	Angola Benin Burkina Faso Burundi Kamerun Orta Afrika Cumhuriyeti Çad Kongo Fildişi Kıyıları Ekvator Ginesi Eritre Gabon Gambiya Gana Gine Kenya	Liberya Malavi Moritanya Mauritus Mozambik Namibya Ruanda Senegal Seyşeller Sierra Leone Güney Afrika Sudan Tanzanya Togo Uganda Zambia
Yarı Başkanlık Sistemi	Kongo Demokratik Cumhuriyeti Cibuti Gine Bissau Madagaskar	Nijer Mali Sao-Taome ve Principe Zimbabve
Parlamenter Cumhuriyet	Botswana Capo Verde	
Mutlak Monarşi	Svaziland	
Federal Başkanlık	Komorlar Nijerya	
Parlamenter Anayasal Monarşi	Lesoto	
Federal Parlamento	Etiyopya Somali	

Kaynak: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2128.html (Erişim Tarihi: 14.06.2017)

Sahraaltı Afrika ülkelerine bakıldığında, bu ülkelerin genelinin başkanlık sistemiyle yönetildiği görülmektedir. Parlementer cumhuriyet ile yönetilen ülkeler Botswana ve Capo Verde'dir. Mutlak monarşi yani krallık yönetimi ise Svaziland'ta hâlâ görülmektedir.

2.2. Afrika'nın Genel Sorunları

Afrika kıtasının içerisinde bulunduğu durumu ve mücadele ettiği güçlükleri daha iyi kavrayabilmek için kıtayı dünyanın gündemine taşıdığı sorunların ana başlıklarından hareket ile değerlendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda global olarak kabul edilmiş ve Afrika'ya atfedilmiş sorunları incelemek, Afrika'nın dünya ölçeğinde nasıl bir tablo çizdiğini daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

Afrika mücadele ettiği yetersiz beslenme, bulaşıcı hastalıklar, yoksulluk, okullaşma oranlarının düşük olması gibi sorunlar ile dünyanın dikkatini çekmektedir. Afrika'nın dünya eksenindeki problemlerinin neler olduğuna dair fikri ise Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Binyıl kalkınma zirvesinde belirlenen ana başlıklara bakarak edinebiliriz. Binyıl Zirvesi 6-8 Eylül 2000 tarihinde New York'taki Birleşmiş Milletler Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir. Zirveye 149 devlet ve hükümet başkanı ve 40'dan fazla ülkenin üst düzey yetkilileri katılmıştır. Bu zirvede oybirliğiyle kabul edilen ana belge ise 21. yüzyılın uluslararası gündemine ilişkin değerler, ilkeler ve hedeflerden oluşan bir bildiri içeren Binyıl Bildirgesi'dir. Binyıl Bildirgesi ile Birleşmiş Milletleri oluşturan üye devletlerin birincil önceliğinin daha huzurlu, refah seviyesi yüksek ve adil bir dünya için çalışmak olduğunu kabul edilmiştir. Yine bu zirvede gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ekonomilerinin ihtiyaçlarına karşılık verecek şekilde küresel politika ve önlem paketlerinin görüşülmesi yönünde bir deklarasyon verilmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler, barış, güvenlik ve silahsızlanmayı teşvik etmek amacıyla beyan edilen hedeflerin yanında çatışmaları önleyebilmek için ihtiyaç duyduğu kaynakların da sağlanması amacıyla üye devletlerin hukuk sistemi içerisinde hukukun üstünlüğünü güçlendirmeye ve uluslararası Adalet Divanı kararlarına uygunluğun sağlanmasına karar vermiştir. Anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümlenmesi ve uluslararası uyuşturucu sorunu ve terörizme karşı önlem alınması da öncelikli hedeflerden kabul edilmiştir. Zirve toplantısında toplanan dünya liderleri, aşırı yoksulluğu azaltmak için ülkelerini yeni bir küresel ortaklığa adamışlar ve Binyıl Zirvesi'nin toplandığı tarih olan 2000 yılından 2015 yılına kadar olan 15 yıllık süreyi belirlenen 8 hedefin gerçekleştirilmesi için nihai takvim olarak belirlemişlerdir[16].

Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen ve tüm dünya için amaçlanan 8 temel hedef şunlardır;

[16] http://www.un.org/en/events/pastevents/millennium_summit.shtml Erişim Tarihi: 23.07.2017

- Aşırı yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması,
- Evrensel ilköğretimin gerçekleştirilmesi,
- Kadınların konumunun güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi
- Çocuk ölümlerinin azaltılması
- Anne sağlığının iyileştirilmesi
- HIV/AIDS, sıtma ve diğer salgın hastalıklarla etkin mücadelenin sağlanması
- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması
- Kalkınma için küresel ortaklıklar geliştirmek

2.2.1. Aşırı yoksulluğu ve açlığın ortadan kaldırılması

Afrika'daki en önemli sorunlardan biri aşırı yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılmasıdır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, dünyadaki 7,3 milyar insandan yaklaşık 795 milyon veya bir başka ifade ile dokuzda birinin 2014-2016 yılları arasında kronik beslenme yetersizliği çektiğini tahmin etmektedir. Besin yetersizliği çeken 795 milyon insanın 780 milyonu ise gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır.[17] Afrika kıtasını oluşturan ülkelerin hepsi de azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerden oluşmaktadır. Bu bakımdan Afrika kıtası aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması amacının güdüldüğü bir bölgedir. Dünya'da gıda yoksulluğunun en şiddetli yaşandığı kıta olan Afrika nezdinde aşırı yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması öncelikli hedeftir.

Yoksulluk tahminlerinin uluslararası karşılaştırmaları ise hem kavramsal çerçevede hem de uygulamada problemleri beraberinde getirir. Ülkelerin farklı yoksulluk tanımları vardır ve ülkeler arasında tutarlı mukayese zor olabilmektedir. Yerel yoksulluk sınırları, yoksul ülkelere göre daha cömert standartların kullanıldığı zengin ülkelerde daha yüksek satın alma gücüne sahip olma eğilimindedir. Dünya Kalkınma Raporu 1990'dan bu yana, Dünya Bankası aşırı yoksulluğun ölçülmesinde ortak bir standart uygulamayı ve yoksulluğun dünyanın fakir ülkelerinde ne anlama geldiğini belirlemeyi hedeflemiştir. Farklı ülkelerde yaşayan insanların refahı, para birimlerinin satın alma gücündeki farklılıklara göre ayarlanarak ortak bir ölçekte ölçülebilir. 1985 uluslararası fiyatlarında ölçülen ve satın alma gücü paritelerini (PPP)

[17] http://www.worldhunger.org/2015-world-hunger-and-poverty-facts-and-statistics/#hunger-number Erişim Tarihi: 22.05.2017

kullanarak yerel para birimine göre ayarlanan günde ortalama 1 ABD doları standardı, 1990 Dünya Kalkınma Raporu için seçilmiştir çünkü o yıllarda düşük gelirli ülkelerdeki yoksulluk sınırları tipik bir görünüm çizmekteydi. Ancak dünya genelinde yaşam maliyetindeki farklılıklar geliştikçe, uluslararası yoksulluk sınırı, bu değişiklikleri yansıtacak şekilde yeni PPP fiyat verileri kullanılarak periyodik olarak güncellenmiştir. Son değişiklik, 2011 yılı PPP'sini kullanarak uluslararası yoksulluk sınırı olarak 1,90 ABD doları kabul ettiğimiz Ekim 2015'te yapılmıştır. Bundan önce ise 2008 güncellemesi yapılmış, 2005 PPP'sini kullanarak 1,25 $ 'lık uluslararası yoksulluk sınırını belirlenmiştir[18].

Afrika'nın göstermiş olduğu yoksulluğu azaltma performansına bakıldığında Sahraaltı Afrika'da, 1990'da %56,5 olan yoksulluk oranının, 2010'da %48,4'e düştüğü görülmektedir ve %14 oranında görülen bu azalmaya rağmen, Binyıl Kalkınma hedefi olan %28,25'in oldukça altında kalınmıştır. Dünya bankasının yoksulluk verilerine göre 2013 yılında ise Sahraaltı Afrika genelinde günlük 1,90 doların altında yaşayan kişi toplam nüfusun %41'idir[19]. Bununla birlikte, ülke düzeyindeki farklılaşmış çabalar sayesinde, bazı ülkelerde yoksulluk oranları diğerlerinden daha hızlı bir şekilde azalarak farklılık göstermektedir. En büyük azalma %32 oranında Gambiya'da görülürken, onu Burkina Faso, Nijer, Svaziland, Etiyopya, Uganda ve Malavi izlemiştir. Bu bağlamda 2015 Binyıl Kalkınma Afrika raporuna bakıldığında 30 Afrika ülkesinin 24'ünde yoksulluk oranlarının düştüğü ve geri kalan 6 ülkede ise arttığı görülmektedir. Bunun yanı sıra ekonomik büyüme yoksulluğun azaltılması çabalarını sürdürecek kadar sağlam ve yeterli değildir. Birçok ülke, özellikle Afrika'da Kuzey Afrika hariç olmak üzere, birincil emtialara bağımlıdır ve kalkınmanın getirdiği kazançları bozma eğiliminde olan şoklara duyarlıdır (MDG Report, 2015, s. 8).

2.2.2. Okullaşma oranlarının artırılması

Afrika'nın geleceği, üretken bir işgücüne, ekonomik refaha ve sosyal istikrara daha fazla yol açacak zorunlu ve kapsayıcı nitelikte temel eğitim sunma kapasitesine büyük ölçüde bağlıdır. Eğitim son 15 yıldaki ulusal kalkınma politikalarının kalbinde yer alırken, Afrika ülkeleri, eğitimin adil, rekabetçi ve uyumlu bir toplum oluşturmaya

[18] http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SE.SEC.NENR&country=# Erişim Tarihi: 24.07.2017

[19] http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SE.SEC.NENR&country=# Erişim Tarihi: 24.07.2017

potansiyel katkısı hakkında olumlu düşünmekte ve bu potansiyeli artırma niyetindelerdir. Bu potansiyel, kırılgan ülkelerde özellikle kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, Afrika ülkeleri eğitim için sürekli kaynak ayırmıştır. 2000 ile 2012 yılları arasında, eğitime ayrılan ortalama kaynak miktarı, diğer tüm gelişmekte olan ülkelerde %4,7'den %4,6'ya düşmesine karşın, Afrika'da bu oran GSYH'nın %4,2'sinden %4,9'a yükselmiştir. Afrika hükümetlerinde eşi benzeri görülmemiş bu gelişme, 2000 yılı boyunca Güney, Doğu, Orta ve Batı Afrika'nın alt bölgelerindeki okullarda 54 milyon çocuğun okullara kaydettirilmesine katkıda bulunan borçlardan tasarruf etme hareketi de dâhil olmak üzere eğitimle ilgili sürekli kalkınma yardımı ile tamamlanmaktadır. Örneğin, uluslararası taahhüdünü yerine getirmek için Senegal GSYH'nın %5'ine kadarını 2000 ve 2011 yılları arasında eğitime ayırmıştır. Eğitim sektörüne yapılan kamu mâli tahsisi önemli bir artış kaydedip, 2000-2011 döneminde ortalama yıllık artış oranı %12,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu, ülkenin net okullaşma oranı 1990'daki %44,7'den 2012'de %79,4'e yükseltmesine olanak tanımıştır. Burkina Faso da net okullaşma oranını 2000'de %36,7'den 2012'de %66,8'e çıkararak önemli bir gelişme kaydetmiştir.

Çoğu Afrika ülkesi, 2000 yılından beri temel eğitime erişimi yaygınlaştırma konusunda hızlanan bir ilerleme göstermiştir. 2012'de Cezayir, Benin, Cabo Verde, Kamerun, Kongo, Mauritius, Ruanda, Güney Afrika, Tunus ve Zambiya'da net kayıt oranı %90'ın üzerine çıkmıştır. Katılımcı yaklaşımlar, gelişmiş hizmet sunumu ve yönetişim yoluyla politika reformlarının bir sonucu olarak Afrika ülkelerinin çoğunda okullaşma konusunda önemli ilerleme kaydedilmiştir. Okullaşma bağlamında özürlü çocuklar, çatışmalardan etkilenen devletlerde yaşayan çocuklar, göçebe insanlar ve bazı etnik azınlıklar gibi erişilmesi en zor kategorilerin okullaşma oranlarının artırılmasında görülen ilerleme daha yavaş olmuştur (MDG Report, 2015, s. 8).

Tablo 2.7. *Sahraaltı Afrika Toplam İlkokula Kayıtlılık Oranları (%)*

Yıllar	**Kayıt Oranları**
1990	72,53159332
1991	73,68119049
1992	73,43659973
1993	74,3022995
1994	74,48171997
1995	75,26567078
1996	73,42173767
1997	76,93016815
1998	78,59641266
1999	79,13832092

2000	81,63301849
2001	83,77784729
2002	86,0302887
2003	88,63266754
2004	90,69026184
2005	92,98825073
2006	94,71292877
2007	95,47051239
2008	96,58354187
2009	96,81170654
2010	96,61296082
2011	97,10211945
2012	97,72569275
2013	97,84185791
2014	98,4267807

Kaynak: World Bank, World Development Indicator http://databank.worldbank.org/data Erişim Tarihi: 13.08.2017

Tablo 2.7'ye bakıldığında, Sahraaltı Afrika'da ilkokul çağındaki çocukların toplam ilkokula kayıtlanma oranları görülmektedir. İlkokul eğitimi ise tarih, coğrafya, doğal bilimler, sosyal bilimler, sanat ve müzik, temel konuları anlama, temel okuma, yazma ve matematik becerilerini çocuklara kazandırmayı sağlar. Tablo incelendiğinde Afrika'da ilkokul çağındaki çocukların ilkokula kayıt oranlarında 1990 yılından bu yana ciddi bir artışın olduğu görülmektedir. 1990 yılında %72 olan ilkokul çağı çocuklarının ilkokula kayıtlılık oranı, 2014 yılına gelindiğinde %98 olarak gerçekleşmiştir.

Afrika'daki Devlet Okullarının Eğitimi raporuna göre 2012'de dünya genelinde 184 milyon çocuk ilköğretime başlamıştır. 2008'de Sahraaltı Afrika'da yaklaşık 11 milyon çocuk eğitim öncesi eğitim almıştır. Küresel olarak, okul öncesi net okullaşma oranı en düşük olan 10 ülkeden 8'i Sahraaltı Afrika'da bulunmaktadır. Sahraaltı Afrika'da sadece yedi ülke, okul öncesi eğitim programlarına kayıtlı %80 veya daha fazla öğrencinin brüt öğrenci yüzdesi hedefine ulaşmıştır. Okul öncesi eğitim programlarına kayıtlar Afrika çapında genişlemektedir. Kayıtlar, 1999 ile 2012 yılları arasında neredeyse iki buçuk kat artmıştır. Ortalama olarak, Afrika'daki küçük çocukların yalnızca %20'si 2012'de okul öncesi programlara alınmıştır (MDG Report, 2015, s. 8).

2.2.3. Kadının konumunun güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi

Afrika'da üzerinde durulması gereken sorunlardan biri de kadının konumunun güçlendirilmes ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesidir. Bu noktada kadınların

parlementodaki temsil oranları, işgücüne katılım oranları gibi değişkenleri irdelemek gerekmektedir.

Sahraaltı Afrika Ülkelerinde ulusal parlamentolarda kadın temsilinin küresel ortalaması 2000 yılında %14 iken 2014'te %22'ye yükselmiştir. Aynı dönemde Latin Amerika ve Karayipler %11, Asya %9,8 ve gelişmiş bölgeler %9 artış yakalamışlardır. Bununla birlikte, artış oranlarına bakıldığında Afrika bölgeleri ve ülkeleri arasında önemli farklılıklar görülmüştür. Doğu Afrika, ulusal parlamentosunda kadın temsilinde en yüksek ağırlığı kaydeden Ruanda olurken, Ruanda'yı Güney, Orta, Batı ve Kuzey Afrika'yı izlemektedir. Kadınların çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında yer almasını destekleyici yasalar ve bu konuda yapılan gönüllü çalışmalar neticesinde 1990'ların başında Güney ve Doğu Afrika'da bu tür politikaları benimseyen ilk ülkelerin çoğunda kadınların toplumsal yaşamdaki ağırlıklarına artış gözlemlenirken bu durumun ulusal parlamento içindeki payı üzerinde de olumlu bir etkisi olmuştur (MDG Report, 2015, s. 8).

Sahraaltı Afrika'da kadınların işgücüne katılım oranlarına bakıldığında ise yıllar itibariyle iyileşme gözlemlenmektedir. 1990 yılında %58 olan işgücüne katılım oranı, 2016 yılına gelindiğinde %62 olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşen bu iyileşme yüksek oranda değildir, ancak yine de umut vaadedicidir.

Tablo 2.8. *Sahraaltı Afrika 15 Yaş Üzeri Kadınların İşgücüne Katılım Oranları (1990-2016)*

Yıllar	**15 yaş üzeri Kadınların İşgücüne Katılım Oranları (%)**
1990	58,74677828
1991	58,94487638
1992	59,17962506
1993	59,42562192
1994	59,67275704
1995	59,89755991
1996	60,09353524
1997	60,28371211
1998	60,48116768
1999	60,67423456
2000	61,11045085
2001	61,48604825
2002	61,74302964
2003	61,85133868
2004	61,9076912
2005	62,09124208
2006	62,26219244
2007	62,27666163
2008	62,43353559
2009	62,4219419

2010	62,4241903
2011	62,4562666
2012	62,35804943
2013	62,4881397
2014	62,5961707
2015	62,6837464
2016	62,76276202

Kaynak: World Bank, World Development Indicator, http://databank.worldbank.org/data/ Erişim Tarihi: 14.08.2017

2.2.4. Çocuk ölümlerinin azaltılması ve anne sağlığının iyileştirilmesi

Genel olarak Afrika ülkelerinde, çocuk ölüm oranını azaltmak için önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Nitekim Kuzey Afrika hariç olmak üzere bunlardan 43'ünün Afrika ülkesinin olduğu 188 ülkeden 99'unda, 2000-2013 dönemindeki çocuk ölümlerindeki düşüş 1990-2000 dönemine kıyasla daha fazla olmuştur. Kıta çapında bebek ölüm hızı 1990'da 1.000 canlı doğumda 90 ölü iken 2014'te 1.000 canlı doğumda 54 ölü şeklinde, ortalama %40'lık bir düşüş sağlanmıştır. Her 1000 canlı yenidoğandan 5 yaşına gelinceye kadar hayatını kaybedenlerin sayısı 1990 yılında 180 iken bu sayı 2015'te 83'e düşmüştür.[20] Yine de birçok Afrika ülkesi yenidoğan ölüm hızlarındaki düşüş açısından ya daha yavaş ilerleme ya da durgunluk göstermiştir. Durum, anne ve yenidoğan sağlık hizmetlerine erişemeyen Afrika'nın büyük kırsal nüfusu için daha da kötüdür. Bu alanlarda yaşayan nüfus için etkili müdahalelere olanak sağlayacak sosyal koruma mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Afrika ülkelerinde anne ölüm oranının azaltılması için çalışmalara devam edilmektedir. Ancak ülkelerin beşte ikisinden azı ölüm nedenini iyi belirleyen tam bir sivil kayıt sistemine sahiptir ki bu da anne ölümleri açısından doğru ölçüm sonuçlarının alınmasını sağlamakta güçlük çıkartmaktadır. Özellikle anne sağlığındaki yetersiz verilerin varlığı nedeniyle, çoğu ülke ve kalkınma ortağı, Afrika'daki anne sağlık durumuyla ilgili bir fikir sahibi olmaya yönelik tahminlerde bulunmaktadır. Afrika, yalnızca Cabo Verde, Ekvator Ginesi, Eritre ve Ruanda'da, anne ölüm oranını 1990 ile 2013 yılları arasında %75'ten fazla azaltarak, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin anne sağlığının iyileştirilmesi konusundaki ulaşmayı hedeflediği ilerlemeyi sağlamıştır. Buna rağmen dünya geneline kıyasla Afrika hâlâ anne ölümü oranı en yüksek bölge olarak kalmaktadır. 2013 yılında dünya genelindeki 100.000 canlı doğumda 210 anne ölümü ortalamasına kıyasla Afrika'da 100.000 canlı doğumda 289 anne ölümü kaydedilmiştir.

[20] World Bank, World Development Indicator, http://databank.worldbank.org/data/ Erişim Tarihi: 19.08.2017

Afrika'daki anne ölüm oranının yüksek olmasına neden olan etmenler ise nitelikli sağlık personelinin azlığı, doğum kontrolün yaygın olmayışı, yüksek genç anne doğum oranları, doğum öncesi bakım hizmetleri kapsamının ve aile planlaması sınırlı oluşudur (MDG Report, 2015, s. 25).

2.2.5. HIV/AIDS, sıtma ve diğer salgın hastalıklarla etkin mücadelenin sağlanması

Bulaşıcı hastalıklar ile olan mücadeleler de yoksulluğu azaltmak noktasında oldukça önem kazanmaktadır. Afrika'nın yoksullaşmasındaki etmenlerden biri olan ebola, AIDS, tüberküloz, sıtma ve verem gibi bulaşıcı hastalıkların azaltılması gerekmektedir. Afrika'da görülen ölümcül hastalıkların başında ise, AIDS ve Ebola gelmektedir. Bunun yanı sıra kıtada sıtmadan dolayı hayatlarını kaybedenler de hala oldukça fazladır. 2016 yılı verilerine göre dünya genelinde 36,7 milyon HIV taşıyıcısı vardır ve bunun 25,5 milyonu Sahraaltı Afrika'da yaşamaktadır. Bu insanların 19 milyonu Doğu ve Güney Afrika'da yaşarken, geriye kalan 6,5 milyon insan ise Batı ve Orta Afrika'da yaşamaktadır. Dünya'da 2016 yılında görülen 2,1 milyon yeni HIV vakasının ise 960.000'i Doğu ve Güney Afrika'da, 410,000'i ise Batı ve Orta Afrika'da görülmüştür. Yine 2015 yılında Doğu ve Güney Afrika'da AIDS'e bağlı olarak 470.000 ölüm gerçekleşmiştir. Afrika'nın bu bölgesinde HIV taşıyıcılarının ise %59'u kadın ve yetişkinlerde HIV görülme sıklığı %7,1'dir. Batı ve Orta Afrika bölgesine bakıldığında ise yetişkinlerde HIV görülme sıklığının %2,2 ve AIDS'e bağlı gerçekleşen ölümlerin ise 330.000 kişi olduğu görülmektedir. [21]

Bu bağlamda, Afrika, son 15 yılda HIV/AIDS ile mücadelede önemli adımlar atmış ve ölüm oranında azalan bir eğilim yakalamıştır. Bu gelişme, Afrika'nın beş coğrafi alt bölgesinin (Güney, Batı, Orta, Kuzey ve Doğu Afrika) tümünü kapsamaktadır. 2001 ve 2013 yılları arasındaki yetişkinlerde görülen vaka oranlarına bakılırsa, örneğin yılda 15-49 yaşlarındaki her 100 kişide yeni bir HIV enfeksiyonu görülme sayısı, Güney, Batı ve Orta Afrika'da yarı yarıya, Doğu'da %46 azalırken Kuzey Afrika'da %0,01'lik düşüş ile sabit kalmıştır. Kuzey Afrika'da bu oranın düşük olmasının sebebi, HIV virüsünün o bölgede zaten çok yaygın olmamasıdır. Aslında, Angola ve Uganda dışındaki tüm Afrika ülkeleri yeni enfeksiyonların ortaya çıkışında azalan trendler kaydetmektedir. Yine benzer şekilde Afrika'nın genelinde 2000 yılından

[21] http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/2016-prevention-gap-report_en.pdf Erişim Tarihi: 03.07.2017

sonra sıtma ve diğer salgın hastalıkların da HIV / AIDS gibi azalışı yönünde bir eğilim gözlenmektedir (MDG Report, 2015, s. 39).

2.2.6. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması

Çevre sürdürülebilirliği açısından bakıldığında Afrika ülkelerindeki çevre koşullarının ve yerleşik düzenin incelenmesi ele alınmalıdır. Çevresel sürdürülebilirliğin en önemli göstergelerinden biri de kişi başına karbondioksit emisyonu oranıdır. Bu bağlamda, kişi başına karbon dioksit emisyonu incelendiğinde, bunun gelişmiş bölgelerde en yüksek, Afrika'da ise en düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Dünyanın birçok bölgesi (Afrika hariç), 1990 ve 2010 yılları arasında karbondioksit emisyonlarında artış kaydetmiştir. Afrika için ise sadece Kuzey Afrika bölgesinde artış olmuştur. Çoğu Afrika ülkesi, ozon tabakasına zarar veren maddelerin tüketimini azaltmaya çalışmaktadır. Halihazırda Montreal Protokolü'ne dahil olan çoğu Afrika ülkesi, ozon tabakasına zarar veren maddelerin tüketiminin azaltılması konusunda kayda değer ilerlemeler gerçekleşmiştir. 1990-2010 yılları arasında sadece 16 Afrika Ülkesinde karbondioksit emisyon oranları azalma gösterirken, geriye kalan 38 ülkede artış göstermiştir. Ancak buna rağmen genele bakıldığında, Sahraaltı Afrika, dünyada 1990-2010 yılları arasında karbondioksit emisyonunun azalma gösterdiği tek bölgedir.

Tablo 2.9.*Dünya'daki Coğrafi Bölgelerin Karbondioksti Emisyonları (%)*

Bölgeler	**1990**	**2000**	**2005**	**2010**
Dünya	4,08	3,91	4,30	4,57
Gelişmekte Olan Bölgeler	1,66	2,03	2,57	3,16
Kuzey Afrika	1,91	2,33	2,57	2,80
Kuzey Afrika Hariç Afrika	0,91	0,83	0,84	0,83
Latin Amerika ve Karayipler	2,29	2,57	2,70	2,90
Karayipler	2,76	2,87	2,88	3,63
Latin Amerika	2,26	2,55	2,68	2,85
Doğu Asya	2,46	2,95	4,60	6,30
Çin Hariç Doğu Asya	7,42	7,31	7,40	8,30
Güney Asya	0,83	1,17	1,31	1,66

Hindistan Hariç Güney Asya	0,94	1,28	1,49	1,70
Güney-Doğu Asya	0,95	1,48	1,79	2,05
Batı Asya	4,85	5,73	6,32	6,85
Okyanusya	1,00	0,96	1,25	1,09
Gelişmiş Bölgeler	12,37	11,67	11,79	10,90

Kaynak: MDG Report, 2015

Çevresel sürdürülebilirliğin bir başka göstergesi olan temiz içme suyu kaynağına erişimdir. Mevcut Afrika nüfusunun sadece ¼'ü (%24'ü), 2000 yılından itibaren bir içme suyu kaynağına erişebilmiştir ki bu oran küresel olarak içme suyuna erişimde en düşük orandır. Dahası, nüfusun sadece %16'sının, borular ile yerleşim yerine kadar getirilen içme suyuna erişimi bulunmaktadır ki bu da dünyadaki en düşük orandır. Bazı ülkelerde, güvenli içme suyuna erişim konusunda geniş kırsal ve kentsel farklılıklar vardır ve bu durum ulusal toplam rakamları düşürmektedir. Zaten suya erişimdeki dezavantajlı başlangıç koşullarının (1990 başlangıç), dünyanın geri kalanına oranla yüksek nüfus artışı ile birleşmesi sonucu, Afrika'daki hedefe ulaşma güçlüğü daha da artmaktadır.

Tablo 2.10. *Dünyadaki Coğrafi Bölgelerin Temiz İçme Suyuna Erişim Oranları (2012)*

Bölgeler	**Kent**	**Kır**	**Toplam**
Okyanusya	94	45	56
Kuzey Afrika Hariç Afrika	85	53	64
Gelişmekte Olan Bölgeler	95	80	87
Dünya	96	82	89
Batı Asya	96	79	91
Güney Asya	96	89	91
Kuzey Afrika	95	89	92
Doğu Asya	98	85	92
Latin Amerika ve Karayipler	97	82	94
Gelişmiş Bölgeler	100	98	99

Kaynak: MDG Report, (2015), s.49

Benzer şekilde, Afrika'da gelişmiş sıhhi tesisata erişimi olan insanların oranı, 1990'da %24'ten 2012'de %30'a, (Kuzey Afrika hariç) yükselmiş olup, artış oranı beklenenden az gerçekleşmiştir. Aksine aynı dönemde bu oranlar, Kuzey Afrika'da %72'den 91'e ve gelişmiş bölgelerde %36'dan 57'ye çıkmıştır. Kırsal-kent arasındaki bölünme, gecekondu hayatı ve yoksulluk bu yavaş ilerlemeyi daha da karmaşık hale getirmektedir. Kentsel bölgelerdeki gecekondu koşullarında yaşayan insanların oranı Kuzey Afrika hariç olmak üzere Afrika'da çok yüksektir (%62). En düşük oran (%13 düzeyinde) Kuzey Afrika'da görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, gecekondularda yaşayan kent sakinlerinin oranı 2000'den 2012'ye kadar %39'dan %33'e düşmüştür. (MDG Report, 2015, s. 45).

2.2.7. İç savaşlar ve isyanlar

Dünya genelinde yaşanan iç savaşların en şiddetlileri Sahraaltı Afrika ülkelerinde yaşanmıştır. 1945 ve 1995 arasındaki dönemde meydana gelen 186 silahlı çatışmanın 48'i Afrika'da yaşanmıştır. Bu bakımdan Sahraaltı Afrika ülkeleri birçok acı tecrübeye sahiptir. Sierre Leone, Ruanda, Gine, Liberya, Nijerya, Fildişi Sahilleri, Angola, Zimbabve, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Uganda, Somali, Etiyopya ve Eritre iç savaşlarında büyük katliamlar olmuştur. Somali'nin 1990'lı yıllarda başlayan iç savaşı, Ruanda'da Hutular ve Tutsiler arasında yaşanan soykırım, Sierra Leone'de silahlı güçlerin halka yaptıkları işkenceler ile Afrika'da yaşanan iç savaşların boyutları ürkütücüdür. Yaşanan iç savaşların en ağır sonuca sahip olanlardan biri de 1967 ve 1970 yılları arasında Nijerya'da yaşanan Biafra savaşıdır. Bu savaş esnasında 2 milyona yakın kişi hayatını kaybetmiştir. Sudan'daki iç savaş da 30 yıl sürmüş ve ancak 2004 yılında sona ermiştir. Sudan'ın Darfur bölgesinde yaşanan bu iç savaş her ne kadar bir toprak paylaşım meselesi olarak görülse de asıl neden bölgede bulunan petroldür. Arap ve Arap olmayan kabilelerin bölgedeki toprak ve suyu paylaşma konusundaki anlaşmazlıkları iç savaşın başlangıcını oluşturmuştur. Ancak her ne kadar etnik ve tribalist bir savaş gibi de gözükse, Darfur sorunu bölgede istikrarın hâkim olmasını istemeyen güçlerin de işine gelmiştir. Örneğin Çin Halk Cumhuriyeti'nin özellikle petrol konusunda Sudan ile yakın ilişkileri bulunurken, ülkedeki çeşitli hidroelektrik güç santralleri ve istasyonları ile petrol boru hatlarına yönelik altyapı projelerine önemli yatırımlar yapıldığı görülmektedir. Çin Sudan'daki 4 milyar dolarlık yatırımıyla Sudan'daki en büyük yatırımcı olarak bilinmektedir (Elbadawi ve Sambanis, 2000).

BM, Darfur'daki çatışmalarda 300.000'in üzerinde insanın yaşamını yitirdiğini, 2,7 milyon insanın ise yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kaldığını iddia etmiştir[22]. Angola da iç savaşın kanlı yüzünü yaşayan bir başka ülkedir. Angola iç savaşı Nisan 1974'te başlamış ve 27 yıl sürerek 2002 yılında sona ermiştir. Bu süre boyunca 500.000 insanın ölümüne ve binlerce insanın da göçüne sebep olmuştur (Özey, 2013, s.69)

Ancak popüler inancın aksine, Afrika iç savaşları etnik ve dini çeşitliliğe bağlı olarak oluşmamaktadır. 1960-1999 yılları arasında 161 ülkede iç savaş yaygınlığı konusunda son zamanlarda geliştirilen modelleri kullanarak Afrika'ya özel bir referans içeren araştırmalar sonucunda Afrika'daki savaşın göreceli olarak daha yüksek oranda görülmesinin, ülkelerin etnik-dilsel parçalanmasına değil, daha ziyade yüksek düzeyde yoksulluk, başarısız siyasi kurumlar ve doğal kaynaklara ekonomik bağımlılıktan kaynaklandığı görüşü son yıllarda hakimiyet kazanmıştır. Afrika'daki iç savaşın yaygınlığını azaltmak ve gelecekteki iç savaşları önlemek için en iyi ve en hızlı stratejinin, Afrika'nın çeşitli toplumlarının karşılaştığı zorlukları etkili bir şekilde yöneten demokratik reformların yapılması olduğu söylenebilir. Afrika'da gruplar arası iş birliğinin teşvik edilmesi için özel olarak hazırlanmış politik yönetişim ve ekonomik yönetim kurumlarına ihtiyaç vardır ve bu tür kurumların niteliği üzerine bazı hipotezler geliştiriyoruz. Aslında Afrika'daki etnik çeşitliliğin, gruplar arası pazarlık süreçlerini gerektirdiği için istikrarlı bir gelişmenin ortaya çıkmasına engel olmaya yardım etmesini öneriyoruz. Etnik gruplar ulusal siyasi kurumları tarafından yeterince temsil edildiğini hissediyorsa ve eğer ekonomi üretken faaliyet için fırsat yaratıyorsa, bu süreçlerin daha barışçıl olabilmesi de mümkün olabilmektedir (Elbadawi ve Sambanis, 2000).

2.3. Afrika Ekonomisi

Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmaya başladıklarında yeni yönetimlerden beklentiler oldukça yüksekti ve eğitim, sağlık, alt yapı gibi bütün sorunların bağımsızlkla birlikte ortadan kaldırılacağı düşünülmekteydi. Afrika ülkeleri farklı zamanlarda sanayileşme çabalarına başlamış olmalarına rağmen, bu süreci üç döneme ayırmak mümkündür: İthal ikameci politikaların uygulandığı ve 1960'lardan 1970'lerin sonuna kadar süren birinci dönem, 1980'lerde başlayıp 1990'ların sonunda biten IMF ile yapısal uyum anlaşmalarının yapıldığı ikinci dönem ve 2000'li yıllarda başlayıp

[22] http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=26422#.WbsyctOrS9Y Erişim Tarihi: 21.08.2017

yoksulluğu azaltma stratejilerine dayanan dönemdir (UNCTAD, 2011). Aslına bakılırsa Afrika kıtası için öncelikle emek yoğun sektörlerde gelişme görülmesi olağandır çünkü her yeni büyüme hamleleri yapan ülke gibi, Afrika ülkeleri de emeğe dayalı üretim yöntemlerinin çoklukla kullanıldığı ülkeler görünümündedir. Ancak bu emek yoğun üretim biçimi bir başlangıç olarak düşünülse de yeterli olmayacaktır çünkü sanayileşmenin gerçekleşebilmesi için enerji üretimi, işgücü kalitesine yönelik yatırımlar da gereklidir (Ülker, 2016, s.27).

Afrika kıtasının bağımsızlığını kazandığı yıllarda, karşılaştıkları bir diğer sorun ise yapay olarak çizilmiş olan sınırlar idi. Bu sınırlar farklı etnik grupların bir arada yaşamasını orunlu kılıyor ve iç savaşların doğmasına zemin hazırlıyordu. Bununla birlikte o zamana akadar ekonominin önemli unsurları olan şirketler hep Afrikalı olmayan Avrupalı byeyazların yönetiminde varlıklarını sürdürmüşler, işletilmeye layık görülen kaynaklar her zaman için Avrupa'nın ihtiyaçları arasında olanlardan seçilmiş ve tüm alt yapı buna göre dizayn edilmiştir. Avrupalı iş adamları kıtadan çekilince sanayileşmenin öncülüğünü yapacak Afrikalı girişimci iş adamları sınıfına ihtiyaç duyulmuştur. Ancak o döneme kadar hiçbir Afrikalı yönetim ya da girişimcili, yatırım apmak gibi işlemlerle alakadar olmamaış, Afrika'daki işletmeleri beyazlar yönetmiş ve çoğu zaman biliçli olarak Afrikalıları bu işlere sokmamışlardır. Öylelikle Afrika kıtası yıllar içerisinde bir kenar ekonomisi görünümü izmiştir.

Sanayileşmeinin önündeki bir başka sorun ise liberal yönemler ile sanayileşmek isteyen Afrika ülkelerine kurulacak şirketleri finanse edecek yeterli tasarrufun bulunmamasıdır. Afrika kıtasında bağımsızlığın kazanıldığı dönemde henüz bir pazar ekonomisi oluşmadığı içinbirçok Afrikalı ancak otonom harcamalarını gerçekleştirebilmekte, tasarruf edememekteydi. Bununla birlikte yetişmiş insan gücü de sanayileşmenin önündeki büyük engellerdendi. Afrika ülkelerindeki mallar o dönemde basit teknolojier ile üretilmekte, teknolojik aletlerin kıtada kullanılması mümkün olmamaktaydı. Tüm bu tablo karşısında devletler öncelikle ithal ikameci bir politika izleme yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde öncelikle ülkede üretilmeyen ve ithal edilen malların üretimi ile başlanmıştır. Bu mallar için zaten bir talep mevcudu olduğu için, sanayileşmenin temelini oluşturacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Bilindiği üzere ithal ikameci ekonomik politika ile kurulan şirketlerin devlet desteğine ve yabadış rekabetten korunmaya ihtiyacı vardır. Afrika'da da bu amaca yönelik olarak sermaye mallarının ithalatına kısıtlamalar getirilmi, gümrük tarifeleri ve tarife dışı engelle yaygın bir

biçimde kullanılmış, yerli sanayinin ihtiyacı olan malların ithalinde daha uygun kurlar kullanılmış, yerli yatırımları teşvik eden krediler verilmiş, sübvansiyonlar sağlanmıştır (UNCTAD,2011).

Çokuluslu şrketler ise Afrika ülkelerinin piyasaları küçük olduğu için Afrika'da sadece tarım ve madencilik alanında yatırım yapmışlar, tüketim malları üretiminde yer almak istememişlerdir. Afrika kıtasında mesafelerin büyüklüğü ve ulaşım imkanlarının yetersizliği de bu şirketleri yatırım yapmaktan alıkoyan etmenlerden biri olmuştur.

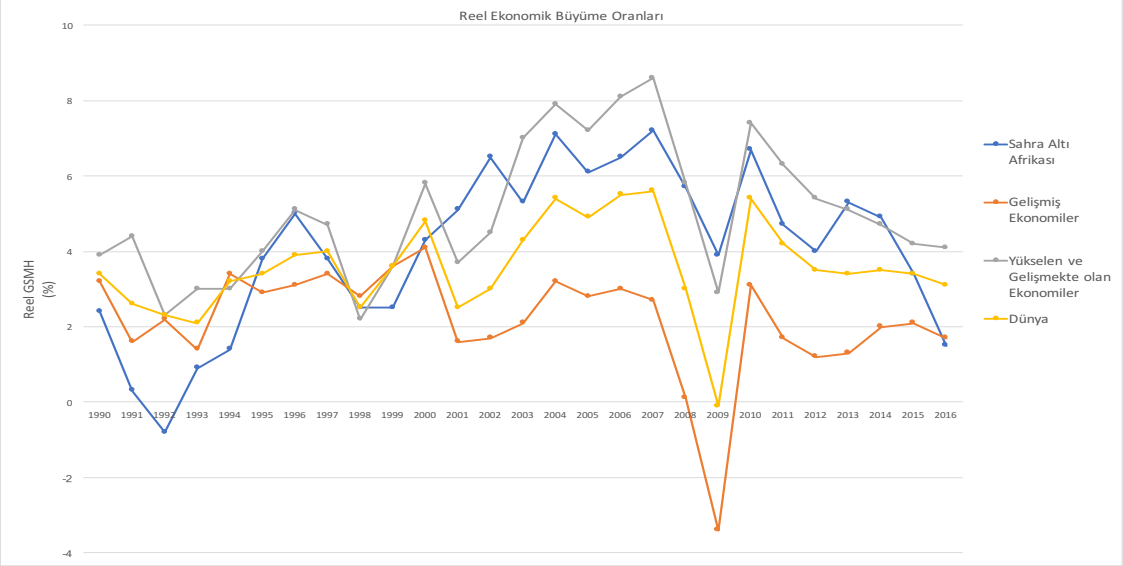
Afrika kıtası için 1980'li yıllar kayıp yıllar olmuştur. Birçok Afrikalı bağımsızlık yıllarının öncesinden de kötü duruma gelmiştir. Afrikalı hükümetler yanlış yönetim, yolsuzluklar ve borçlanma sebebiyle altyapı hizmetlerini sağlamakta zorlanır duruma gelmiştir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde ise ikincil ekonomiolarak adlandırılan ve yasadışı ekonomi olarak tabir edilen ekonominin büyüklüğü yasal ekonomiyi geçmiştir. Afrika'nın en büyük kako üreticisi olan Gana, dünya kakao piyasalarında görülen ani düşüş nedeniyle ekonomisinin çökmesiyle karşı karşıya gelmiştir. Bununla birlikte gıda ürünlerinde karaborsalar oluşmuş, bu ürünler hükümet kontrolü dışında kayıt dışı ekonomilerde işlem görür hale gelmiştir. Petrol dışındaki hammadde fiyatları 1977-1982 yıları arasında önemli oranlarda düşüş göstermiş ve bu durum gelişmiş ülkelerde mal ithaleden Afrika ülkeleri için ticaret hadlerinin aleyhlerinde bozulmasına neden olmuştur (Bond ve Dor, 2003, s. 611). Afrika kıtası ülkelerinin IMF ile tanışması da bu yıllara denk gelmektedir. 1980 'ler ticari bankalardan aldıkları borçları ödeyemeyen Afrika ülkeleri Uulslararası Para Fonu (IMF)'ye ve Dünya Bankası'na başvurmuştur. Afrika kıtasında Senegal 1979 yılında Dünya Bankası'ndan ilk yapısal uyum programı kredisi alan ülke olmuştur. IMFve dünya bankası ise kendisinden borç talep eden bu Afrika ülkelerine "yapısal uyum programları" adı altında birtakım şartları yerine getirmelerini istemiştir. Bu uyum programları neo-liberal iktisadi bakış açısı ile hazırlanmış olup, serbest piyasanın ve özel sektörün işlerlik kazandırılmasını, devletlerin piyasaya müdahalesinin ise en az seviyede tutulması gerektiğini savunmaktadır. Bu yapısal uyum programlarınn temelinde ise Afrika ekonomisnin canlanbilmesi için yerel paranın değerinin düşürülmesi, faiz oranlarının serbest bırakılması ve devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi gerektiği yatmaktaydı (UNCTAD, 2011). Böylelikle ekonomide rekabetçi bir yapının inşa edilmesi amaçlanarak, böylelikle hızlı bir ekonomik büyümenin sağlanabileceği düşünülmüştür.

Adı yoksulluk, iç savaşlar, kıtlık gibi olumsuzluklar ile anılan Afrika'nın ekonomik olarak güçlü olmadığı düşünülebilir. Afrika her ne kadar ekonomik anlamda zayıf bir görünüm çizse de yapılacak reformlar ve alınacak olan ekonomik önlemler ile bu durum geçmişte bırakılabilir. Örneğin 1960'lı yıllarda Güney Kore'nin devlet eliyle gerçekleştirmiş olduğu tasarruf ve yatırım hamleleriyle birlikte büyük bir sıçrama yaşadığı aşikardır. Bu ve bunun gibi örneklerin Afrika için de gerçekleşmesi mümkündür. Afrika'nın sahip olduğu zenginliklerin verimli bir şekilde değerlendirilmesi ve ticarete konu edilmesi, üretim faktörlerinin bir araya getirilip verimli üretim yapabilen tesislerin açılması, hükümetlerin yapısal reformlar ve ekonomik kalkınma planlamalarıyla birlikte Afrika ekonomisinin önünü tıkayan engelleri ortadan kaldırmaya yönelik çabalarla Afrika parlak günlere kavuşabilir.

2.3.1. Afrika'da ekonomik büyüme

Times dergisinin 2012 yılının aralık ayındaki sayısına kapak olan "Afrika Yükseliyor" başlığı kıtanın bir değişim geçirmeye başladığını anlatması açısından önemlidir. Gerçekten de son yıllarda Afrika kıtasındaki ülkeler yüksek büyüme oranlarıyla dikkat çekmektedirler.

Şekil 2.2'ye bakıldığında 1993 yılından 2013 yılına kadar Afrika ekonomisinin hızlı bir büyüme gösterdiği ve bu büyümenin ortalaması %5'in üzerinde seyrettiği görülmektedir. Örneğin, 2012'de gelişmekte olan ülkelerin büyüme daralması yaşadığı bir dönemde bile, Afrika'daki GSYH büyümesi %6,6 olarak gerçekleşmiştir. Bunun sebebi, genel olarak çoğu Afrika ülkesinin dönem boyunca başlattığı reformların ve emtia fiyatlarının yükselişinin ve yabancı sermaye girişlerinin temettüsü olarak değerlendirilmiştir

Şekil 2.2. *Dünyadaki reel ekonomik büyüme trendi*

Kaynak: IMF Databank http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata Erişim Tarihi: 25.07.2017

Dünyadaki genel büyüme trendine bakıldığında grafikte de görüldüğü üzere, gelişmiş ekonomiler 2008 küresel ekonomik krizinden[23] sonra toparlanmışlar, ancak kriz öncesi gösterdikleri ekonomik büyüme performansından uzak kalmışlardır. Kriz öncesi ortalama %2 ila %4 arasında ekonomik büyüme oranları sergileyen bu ekonomiler, 2008 küresel ekonomik krizinden sonra negatif büyüme oranlarına gerilemiş, yani küçülmüşlerdir. Ancak Sahraaltı Afrika ülkeleri her ne kadar krizden negatif olarak etkilenip, 2008 yılı büyüme oranlarında bir düşüşle karşılaşsalar da grafikte görüleceği üzere özellikle 2000 yılında sonra sürekli olarak dünya genel büyüme ortalamasının üzerinde bir performans sergilemişlerdir. Bunun yanı sıra son dönemde Sahraaltı Afrika ülkelerinin ekonomik büyüme oranlarında düşme gözlenmektedir. Bunun sebebi ise Afrika'nın en büyük ticaret partneri olan Çin'in ekonomisinde görülen yavaşlamanın, Sahraaltı Afrika ülkelerinde de hissedilir etki yaratması ve bölgedeki ekonomik gerilemeye negatif katkıda bulunmasıdır.

Bunun yanı sıra Afrika vergi ve idare konularında yapacağı politik reformlar ile yatırımcının güvenini kazanırsa, kendini küresel dalgalanmalardan koruyabilir hale gelecek, aynı zamanda sanayileşme sürecini güçlendirerek, bölge içi ticareti

[23] 2008 yılında ABD'de başlayıp daha sonra tüm dünya piyasalarında etkili olan küresel finansal kriz. Mortgage krizi olarak da anılan bu kriz Amerikan emlak piyasasında başlamış olup, yüksek risk grubundaki kesime kullandırılan mortgage kredilerinin geri dönüşlerinde yaşanan problemler, bu borçlara karşılık bankaların türev piyasalarda kullandığı kredileri de etkilemiş ve sonrasında finansal bulaşıcılık ile diğer ülkelere sıçramıştır.

arttırabilecektir. Mamul ürünler Afrika'nın ihracatında yalnızca %16'lık paya sahipken, petrol, madenler ve metaller kıta ihracatının %60'ını oluşturmaktadır. Bu durum vergi gelirlerinin düşük kalmasına sebebiyet vermektedir. Kıta elindeki çeşitliliklerden daha iyi faydalanarak sahip olabileceği çıktıları daha iyi yönetmelidir (Anyanwu, 2014, s. 468).

Bununla birlikte, faydaların kapsayıcı ve adil bir şekilde paylaşılmadığı yönünde artan bir endişe de vardır. Yoksulluk sıklığı son bir düşüş eğilimine rağmen hâlâ yüksektir. Ancak yoksulluk sınırı altındaki nüfus astronomik olarak artmıştır. Gerçekten de veriler, Sahra Güneyi Afrika'da (SSA) günde 1,25 $ 'ın altında yaşayan oranın 1981'de %51,5 iken 2010'da %48,5'e düşmesine rağmen, yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısı 1981'de 204,9 milyon iken 2010'da 414 milyon insan olduğunu söylemektedir ki bu durum %102'nin üzerinde bir artış anlamına gelir. Ayrıca, gelir eşitsizliği (Gini katsayısında yaklaşık 0,50), ekonomiye katılım ve fırsatların yetersizliği ve özellikle gençler için işsizlik de artırır. Birçok Afrika ekonomisinde, işsizlik oranı şaşırtıcı derecede yüksek, çoğu zaman yüzde 50'nin üzerindedir (Anyanwu, 2014, s. 469).

Afrika ekonomisi geçmişten bugüne kadar kıtada yaşanan birçok olaydan doğrudan etkilenmiştir. Özellikle kıtanın Avrupa tarafından keşfinden sonra yaşanan kolonyalizm ve sömürgeleştirme hareketleri kıtanın ekonomik düzeninde olumsuz gelişmelere yol açmıştır**.** Afrika'nın GSYH büyümesi, küresel ortalamanın %3'ünden en az %5 yukarıda ortalama olarak 2001 yılından bu yana pozitif kalmaya devam etmiştir. Çekici sanayiler, özellikle mineraller, petrol ve doğalgaz, Afrika'nın büyümesinin en büyük payını oluşturmaktadır. Bu, bazı alanlarda gelişmelere yol açtı, ancak bunlar iş gücünün büyük bir kesimi için iyi iş olanakları sağlamak için yeterli veya kapsayıcı değildir. Nitekim, istihdamdaki nüfus oranı 2005 yılında %57,7 iken 2012'de %44,4'e gerilemiştir. İşsizlik oranı bazı alt bölgelerde çift basamaklıdır, ancak bazı durumlarda yüksek düzeyde kayıt dışılık yüzünden maskelenmiştir. Kuzey Afrika (%13,2), Orta Afrika (%8,5) ve Doğu Afrika (%7,9) olmak üzere 2013'te Güney Afrika en yüksek işsizlik oranına (%21,6) sahip olmuştur. 2015 en düşük işsizlik oranları (%6,9). Gençler ve kadınların işsizlik oranı tüm bölgelerde erkeklerin işsizlik oranlarına göre daha yüksektir. Afrika, gençlik şişkinliğinden bir temettü elde etmek istiyorsa, gençlerin işsizlik sorununa tepki vermek hayati önem taşımaktadır. Yüksek işsizlik

oranları nedeniyle, Afrika'daki nüfusun çoğu, genellikle kayıt dışı sektörde yoğunlaşan savunmasız istihdam ile uğraşmaktadır (MDG Report, 2015, s.14).

2.3.2.Sahraaltı Afrika ekonomisinin sektörel büyüklükleri

Sahraaltı Afrika ekonomisinin genel yapısını anlayabilmek için öncelikle toplam gelirini hangi sektörlerden elde ettiğine bakmak doğru bir yöntem olacaktır. Bu bağlamda tablo 2.11.'e bakıldığında görülmektedir ki Sahraaltı Afrika ülkelerinin milli geliri içerisinde en çok payı bulunan sektör hizmetler sektörüdür. Onu sanayi ve tarım sektörleri izlemektedir. Dikkati çeken bir başka nokta ise 2000-2016 yılları arasında geçen süre zarfında, bölge ülkelerinde sanayi sektörünün milli gelir içerisinde payının azalması, hizmetler sektörünün payının ise artmasıdır.

Tablo 2.11. *Sahraaltı Afrika Ekonomisinde Sektörlerin Milli Gelir İçerisindeki Payları*

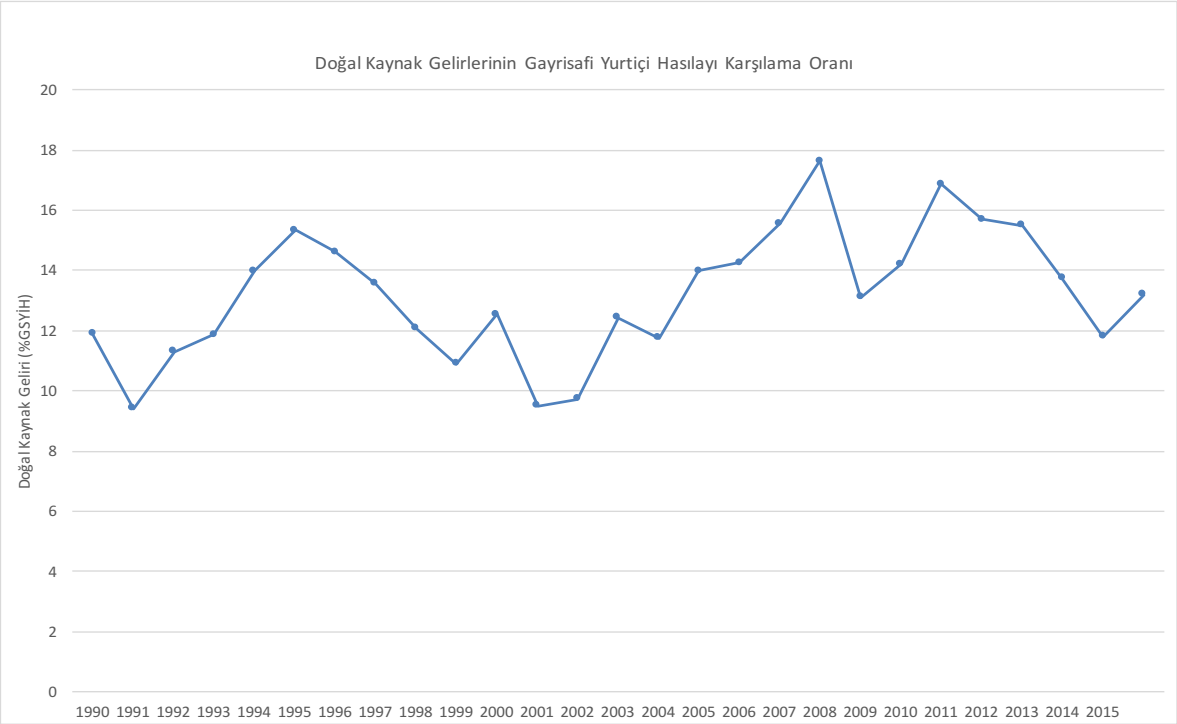
	Hizmetler (%GSYH)	**Tarım (%GSYH)**	**Sanayi (%GSYH)**
2000	43,84881867	19,6156523	36,52640991
2001	44,87066892	21,30369052	33,75791856
2002	45,48952117	25,46961849	28,90815467
2003	46,33853579	23,64300768	29,914785
2004	47,21345534	21,13340854	31,60525628
2005	47,2829583	20,93517391	31,73933522
2006	48,39139955	19,96408168	31,60624157
2007	48,72567316	19,81990352	31,45641426
2008	47,48407271	20,26625418	32,24966838
2009	49,3663446	21,29452688	29,3391287
2010	54,77988006	17,82991743	27,39020247
2011	54,19721881	17,25019905	28,55258297
2012	55,07933929	18,15850473	26,76217568
2013	55,77801386	17,78212371	26,43986273
2014	56,45465474	17,32367251	26,22206362
2015	57,97325967	17,37743455	24,64975802
2016	58,2960923	17,85480663	23,69739382

Kaynak: http://databank.worldbank.org/data/ Erişim Tarihi: 08.08.2017

Sektörlerin milli gelir içerisindeki ağırlıklarına bakıldığında bir başka dikkati çeken nokta, tarım sektöründe görülen hareketsizliktir. Tarım sektörünün milli gelir üzerindeki payı, Afrika'da 2000-2016 arasındaki dönemde çok fazla değişmemiş, sabit kalmıştır denilebilir.

Sanayi sektörü ise Afrika'da son yıllarda oldukça ciddi bir düşüş trendi izlemiş, 2000 yılında %36 olan sanayi sektörünün ağırlığı, 2016 yılına gelindiğinde %23 olarak ölçülmüştür. Bu durum ise katma değeri yüksek ürünlerin üretildiği sektör olan sanayi sektörünün milli gelire beklendiğinden daha düşük bir katkı yaptığının göstergesidir.

Afrika ekonomisi denildiğinde bahsedilmesi gereken bir başka husus ise, doğal kaynak gelirlerinin milli gelirin yüzde kaçını oluşturduğunu anlamaya yarayan, doğal kaynak gelirlerinin milli gelirleri karşılama oranıdır. Bu oran şekil 2.3'te grafik halinde görülmektedir. 1990-2015 yılları arasındaki veri seti ile oluşturulan bu grafiğe göre, Afrika ekonomisinde doğal kaynak gelirlerinin ağırlığı inişli çıkışlı bir şeyir izlemektedir. 1990 yılında Milli gelirn %12'sini oluşturan doğal kaynak gelirleri, 2015 yılına gelindiğinde milli gelirin yaklaşık %13'ünü karşılar durumdadır. Afrika'nın doğal kaynaklardan en çok geliri elde ettiği yıl ise küresel krizin yaşandığı 2008 yılıdır. Şekil 2.3.'te de görüleceği üzere, 2008 yılında Afrika'da doğal kaynakların milli geliri karşılama oranı yaklaşık %17'dir.

Şekil 2.3. *Doğal kaynak gelirlerinin milli geliri karşılama oranı*

Kaynak: http://databank.worldbank.org/data/ Erişim Tarihi: 09.08.2017

2.3.3. Afrika ülkelerinin üye oldukları bölgesel ekonomik birlikler ve uluslararası kuruluşlar

Afrika'nın ekonomik gelişmesinin ve kalkınmasının hızlı bir şekilde sağlanabilmesi için, kıta ülkelerinin üye oldukları çeşitli bölgesel ekonomik topluluklar vardır. Bu topluluklar;

AMU: Arap Mağrip Birliği

CEN-SAD: Sahra Devletleri Topluluğu

COMESA: Doğu ve Güneydoğu Afrika Ortak Pazarı

EAC: Doğu Afrika Topluluğu

ECCAS: Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu

ECOWAS: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu

IGAD: Hükümetler arası Kalkınma Otoritesi

SADC: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'dur.

Bu toplulukların temel amacı üye ülkelerde halkın refah seviyesini yükseltebilmek, sürdürülebilr bir ekonomik kalkınam yaratabilmek, bölgenin entegrasyon hareketlerini hızlandırmak, Afrika ükeleri arasındaki ekonomik ve toplumsal iş birliğinin sağlanması ve ortak gümrük tarifesi uygulamasıyla ticaretin kıta ülkeleri arasında daha rahatlıkla yapılabilmesinin, geliştirilmesinin önünün açılmasıdır.

Tablo 2.12. *Afrika Ülkelerinin Üyeliklerinin Bulunduğu Bölgesel Kuruluşlar*

AMU	Cezayir, Fas, Libya, Moritanya, Tunus
CENSAD	Benin, Burkina Faso, Cibuti, Çad, Fildişi Sahili, Komorlar, Orta Afrika, Mısır, Eritre, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Kenya, Liberya, Libya, Mali, Moritanya, Fas, Nijer, Nijerya, Sao Tome&Principe, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Togo, Tunus
COMESA	Burundi, Komorlar, Kongo D.C, Cibuti, Mısır, Eritre, Etiyopya, Kenya, Libya, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Ruanda, Seyşeller, Sudan, Svaziland, Uganda, Zambiya
EAC	Burundi, Kenya, Ruanda, Tanzanya,Uganda
ECCAS	Uganda, Burundi, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kamerun, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Gabon, Gine, Sao Tome & Principe

ECOWAS	Benin, Burkina Faso, C. Verde, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Togo
IGAD	Cibuti, Etiyopya, Kenya, Somali, Sudan, Uganda, Eritre
SADC	Angola, Botswana, Kongo D.C., Lesotho, Malawi, Mauritius, Mozambik, Namibya, Seyşeller, G. Afrika Cumhuriyeti, Svaziland, Tanzanya, Zambiya, Zimbabve

Kaynak: https://www.uneca.org/oria/pages/regional-economic-communities (Erişim tarihi: 01.09.2017)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AFRİKA'DA KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Bu bölümde, Sahraaltı Afrika ülkelerinin ekonomik büyümesi üzerinde küreselleşmenin herhangi bir etkisinin olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla ekonometrik bir yöntem olan panel veri analizi uygulanmış ve istatistiksel olarak anlamlı elde edilen sonuçlar üzerinden yorumlar yapılmıştır. Ekonometrik analiz yöntemi olan panel veri analizi tanıtılmış, sonrasında kullanılan veri seti, kurulan ekonomik modeller ve uygulanan test tekniği hakkında bilgi verilmiş ve istatistiksel olarak anlamlı elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

3.1. Veri Seti ve Ekonometrik Model

Çalışmada 1990-2014 yılları arasındaki 25 yıllık dönemde 36 Sahraaltı Afrika ülkesinde küreselleşmenin ekonomik büyümeye istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin var olup olmadığı, var ise bu etkinin yönünün ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sahraaltı Afrika ülkelerinin toplam sayısı 47 olmasına karşın, kimi ülkelerde modelde kullanılan değişkenlerin eksiksiz verilerine ulaşılamadığı için bu ülkeler analize dahil edilmemiştir. Bunun sebebi ise eksik verilerin dengesiz panel sorunu oluşturmasıdır. Bu sorundan kaçınabilmek için herhangi bir değişkende birkaç yıl üst üste verisi olmayan ülkeler analizden çıkartılmışlardır. Analize dahil edilmeyen ülkeler ise Güney Sudan, Djibouti, Cabo verde, Komorlar, Ekvator Gine'si, Eritre, Etiyopya, Lesotho, Liberya, Sao Tome ve Principe, Seyşeller, Somali ve Zambiya'dır. Ülke seçimi yapılırken kurulan modelin analizinin daha sağlıklı sonuçlar verebilmesi için, analize konu olacak ülkelerin belirlenen yıllar arasında modeli oluşturan tüm değişkenlerin verilerine eksiksiz olarak sahip olması ölçüt alınmıştır. Bu kritere göre belirlenen ülkeler seçilip, analize dahil edilmiştir.

Çalışmada Afrika ülkeleri Birleşmiş Milletlerin gelir sınıflandırmasına göre sınıflandırılmış, düşük gelirli ülkeler, alt-orta gelirli ülkeler, üst orta gelirli ülkeler olarak ayrılmıştır. Çalışmada yüksek gelirli ülkeler adı altında bir kategorinin olmamasının sebebi, Afrika'da yüksek gelirli herhangi bir ülkenin var olmayışından kaynaklanmaktadır.

Bu ayrım yapılırken ise Birleşmiş Milletlerin belirlemiş olduğu ölçütler dikkate

alınmıştır. Birleşmiş Milletlere göre kişi başına düşen milli geliri 1.035 $'dan daha az olan ülkeler düşük gelirli ülkeler olarak, 1,036 ila 4,085 dolar arasında olan ülkeler alt orta gelirli ülkeler, 4,086 ila 12,615 dolar arasında üst orta gelirli ülkeler ve 12,615 doların üstünde gelir sahibi olanlar ise yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır[24].

Tablo 3.1. *Gelir Gruplarına Göre Sahraaltı Ülkelerinin Sınıflandırılması*

Sahraaltı Afrika Ülkeleri	Düşük Gelirli Sahraaltı Afrika Ülkeleri	Alt-Orta Gelirli Sahraaltı Afrika Ülkeleri	Üst-Orta Gelirli Sahraaltı Afrika Ülkeleri
Angola	Benin	Angola	Botswana
Benin	Burkina Faso	Kamerun	Gabon
Botswana	Burundi	Kongo Cumhuriyeti	Mauritius
Burkina Faso	Orta Afrika	Fildişi Kıyıları	Namibya
Burundi	Cumhuriyeti	Nijerya	Güney Afrika
Kamerun	Çad	Sudan	Cumhuriyeti
Orta Afrika Cumhuriyeti	Kongo Demokratik	Svaziland	
Çad	Cumhuriyeti		
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	Gambiya		
Kongo Cumhuriyeti	Gana		
Fildişi Kıyısı	Gine		
Gabon	Gine Bissau		
Gambiya	Kenya		
Gana	Madagaskar		
Gine	Malavi		
Gine Bissau	Mali		
Kenya	Moritanya		
Madagaskar	Mozambik		
Malavi	Nijer		
Mali	Ruanda		
Moritanya	Senegal		
Mauritius	Sierra Leone		
Mozambik	Tanzanya		
Namibya	Togo		
Nijer	Uganda		
Nijerya	Zimbabve		
Ruanda			
Senegal			
Sierra Leone			
Güney Afrika			
Sudan			
Svaziland			
Tanzanya			
Togo			
Uganda			
Zimbabve			

Kaynak:http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20421402~menuPK:64133156~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html kaynağından yazar tarafından oluşturulmuştur.

[24]http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2014wesp_country_classification.pdf (Erişim Tarihi: 05.08.2017)

Ekonometrik modelde küreselleşme değeri olarak ise KOF küreselleşme endeks değerleri kullanılmıştır. Küreselleşmenin ölçülmesine yönelik yapılmış olan ampirik çalışmalarda KOF küreselleşme endeksi yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Analizde KOF küreselleşme endeksinin kullanılmasının altında ise endeks verilerinin her yıl güncellenmesi, küreselleşmeyi üç alt başlıkta (ekonomik, politik, sosyal) değerlendirmesi, küreselleşme ölçüm yöntemleri arasında popüler ve güvenilir olması, ülkeler ve yıllar itibariyle kayıp veri bulundurmaması, endeks değişkenlerinin günümüz küreselleşme olgusunu ölçmeye yönelik değişkenlerden oluşması gibi nedenler yatmaktadır. Bu gibi nedenler KOF küreselleşme endeksinin kullanımını cazip kılmaktadır. KOF küreselleşme endeksi ise, Axel Dreher tarafından 2006 yılındaki makalesinde yer alan, küreselleşmeyi ekonomik küreselleşme, sosyal küreselleşme ve politik küreselleşme olarak 3 ayrı boyutta inceleyen bir endekstir. Bu endeks 0-100 arası değerler alır ve 0 değeri hiç küresel olmayan bir ülkeyi yansıtırken, 100 ise belirlenen değişkenlere göre tam olarak küreselleşmiş ve diğer ülkeler ile entegre olmuş bir ülkeyi temsil eder. Elbette ki bir ülkenin ne 0 ne de 100 değeri alabilmesi mümkündür. KOF endeksini oluşturan alt bileşenlere baktığımızda ise daha önce de bahsedildiği gibi üç ayrı başlık altında yer alan değişkenlerden oluştuğu görülür. Bu değişkenler ise ekonomik küreselleşme, politik küreselleşme ve kültürel küreselleşmedir. Ekonomik küreselleşme uzun mesafelerde mal akışı, sermaye ve hizmetler, borsaların birbiri ile işlem yapabilmesiyle oluşan entegrasyon ile karakterize edilirken, politik küreselleşme hükümet politikalarının dnya çapında yayılması, ülkelerin uyguladıkları politikaların sınırlar dışında etki alanına sahip olması, sosyal küreselleşme ise fikirlerin yayılması, bilgi imgeler ve tanınırlık sahibi insanların benzerlik taşıması özellikleri ile karakterize edilir (Keohane&Nye, 2000, s.4).

Ekonometrik modelin oluşturulduğu veriler ekonomik büyümeye etki edecek değişkenlerden oluşturulmuştur. Bir ülkenin ekonomik büyümesinin sağlanması için etkili olacak olan değişkenler temel olarak işgücü ve sermaye birikimidir. Çalışmanın ekonometrik modeli ise klasik Cobb – Douglas tipi üretim fonksiyonundan elde edilmiş olup, KOF küreselleşme endeksinin içerdiği üç alt bileşen de modelde ayrı ayrı yer almaktadır.

$$Y=F(K,L)=K^{\alpha}L^{1-\alpha} \qquad (3.1)$$

Bu fonksiyonda Y çıktı düzeyini, K sermayeyi, L ise işgücü miktarını göstermektedir. Ayrıca 1>α>0'dır. A ve 1-α çıktının sırasıyla sermaye ve işgücüne göre esnekliklerini gösterir.

Çalışmada kullanılan Cobb Douglas üretim fonksiyonları ise şu şekildedir:

Model 1:

$$GDPPC = \alpha_1 + \beta_1(LFPR) + \beta_2(FDI) + \beta_3(EXIM) + \beta_4(NATR) + \beta_5(GFCF) + \beta_6(DEM) + \varepsilon_{it}$$

Model 2:

$$GDPPC = \alpha_1 + \beta_1(LFPR) + \beta_2(FDI) + \beta_3(EXIM) + \beta_4(NATR) + \beta_5(GFCF) + \beta_6(DEM) + \beta_7(GLO) + \varepsilon_{it}$$

Model 3:

$$GDPPC = \alpha_1 + \beta_1(LFPR) + \beta_2(FDI) + \beta_3(EXIM) + \beta_4(NATR) + \beta_5(GFCF) + \beta_6(DEM) + \beta_7(ECOGLO) + \varepsilon_{it}$$

Model 4:

$$GDPPC = \alpha_1 + \beta_1(LFPR) + \beta_2(FDI) + \beta_3(EXIM) + \beta_4(NATR) + \beta_5(GFCF) + \beta_6(DEM) + \beta_7(POLGLO) + \varepsilon_{it}$$

Model 5:

$$GDPPC = \alpha_1 + \beta_1(LFPR) + \beta_2(FDI) + \beta_3(EXIM) + \beta_4(NATR) + \beta_5(GFCF) + \beta_6(DEM) + \beta_7(SOCGLO) + \varepsilon_{it}$$

Bu değişkenler ise Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Yıllık Değişim, İşgücüne Katılım Oranı (%), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (GSYH yüzdesi olarak), Mal ve Hizmetler Dış Dengesi (GSYH yüzdesi olarak), Toplam Doğal Kaynak Gelirleri (GSYH yüzdesi olarak) Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımı (GSYH yüzdesi olarak), Demokrasi Endeksi, KOF Küreselleşme Endeksi, Ekonomik Küreselleşme, Politik Küreselleşme, Sosyal Küreselleşme'dir. ε_{it} ise hata terimidir.

Tablo 3.2. *Analize Konu olan Ekonometrik Modellerde Yer Alan Değişkenler*

Değişkenin Adı	**Değişkenlerin Açıklaması**	**Elde Edildiği Kaynak**
GDPPC	Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Yıllık Değişim (%)	Dünya Bankası (WDI)
LFPR	İşgücüne Katılım Oranı (%)	Dünya Bankası (WDI)
FDI	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (GSYH yüzdesi olarak)	Dünya Bankası (WDI)

EXIM	Mal ve Hizmetler Dış Dengesi (GSYH yüzdesi olarak)	Dünya Bankası (WDI)
NATR	Toplam Doğal Kaynak Gelirleri (GSYH yüzdesi olarak)	Dünya Bankası (WDI)
GFCF	Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımı (GSYH yüzdesi olarak)	Dünya Bankası (WDI)
DEM	Demokrasi Endeksi	Freedom House
GLO	KOF Küreselleşme Endeksi	KOF
ECOGLO	Ekonomik Küreselleşme	KOF
POLGLO	Politik Küreselleşme	KOF
SOCGLO	Sosyal Küreselleşme	KOF

Yazar tarafından oluşturulmuştur.

GDPPC (Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla): Piyasa fiyatlarındaki yıllık yerel para birimine dayanan GSYH büyüme oranıdır. Toplamlar ise sabit 2000 yılı için ABD doları cinsindendir. GSYH, ekonomideki tüm üreticilerin yaratmış olduğu üretim katma değeriyle ürün vergisinin toplamından ürünlerin değerine ilave olmayan sübvansiyonların çıkartılması ile hesaplanır. Çalışmada kişi başına gayri safi yurtiçi hasılanın yıllık değişim oranlarından faydalanılmıştır. Bu değişken ekonomik büyüme oranını temsil etmektedir. Bu bakımdan kullanılan bu değişken yüzdelik değer taşımaktadır. Ekonomik büyüme, bir ülkenin bir yıl içerisinde üretim miktarında ve toplam hasılada göstermiş olduğu artış olduğu için GDPPC'de yüzdelik artış cinsinden analize dahil edilmiştir.

İşgücüne Katılım Oranı: Bu değişken Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun tahminlemelerine göre hesaplanmış olup, 15 yaş ve üzerinde çalışma istek ve arzusunda olan nüfusun toplam aktif nüfusa oranını göstermektedir. Bu gösterge nüfusun verimliliğini gösterdiği için özellikle genç nüfusa sahip olan Afrika ülkelerinin ekonomik büyümelerini hızla gerçekleştirebilmeleri için oldukça önemlidir. İşgücüne katılım oranının yüksek olmasının ekonomik büyümeye pozitif yönde bir etkisinin olması beklenir.

Doğal Kaynak Gelirleri: Bilindiği üzere üretim faktörlerinden olan toprağın geliri ranttır. Bu bağlamda "doğal kaynak gelirleri" değişkeni toplam doğal kaynak gelirleri (kiraları), petrol kiraları, doğal gaz kiraları, kömür kiraları (sert ve yumuşak), mineral kiraları ve orman kiralarının toplamıdır. Analizde bu değişkenin gayrisafi

yurtiçi hasılaya olan oranı kullanılmıştır. Doğal kaynaklarca zengin olan ülkeler için önem taşıyan bu değişken doğal kaynak zengini olan Sahraaltı ülkelerinin ekonomik büyümesinde etkili olacağı düşünülüp modele eklenmiştir.

Mal ve Hizmetler Dış Dengesi: İhraç edilen mal ve hizmetlerden ithal edilen mal ve hizmet değerlerinin çıkartılması ile bulunur. Analizde bu değerin kişi başına gayri safi yurtiçi hasılaya oranı kullanılmıştır.

Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımı: Altyapı geliştirmeleri, ekili araziler, makineler ve alımı yapılan makine parçaları ile karayolu, demir yolu ve bunun gibi ulaşım araçlarının inşaatı ile okul hastane, devlet daireleri, lojmanlar, fabrika binaları, ticari ofisler, sanayi bölgeleri yapımını kapsar. Analizde bu değişkenin kişi başına gayrisafi yurtiçi hasılaya olan oranı kullanılmıştır.

Demokrasi Endeksi: Demokrasi endeksi bağımsız bir kuruluş olan Freedom House tarafından hesaplanmaktadır. Bu endeks 0 ila 7 arasında bir değer almakta ve 0'a yaklaştıkça ülkelerin demokratik olma seviyeleri artmakta, 7'ye yaklaştıkça ülkelerin demokratiklikten uzaklaştıkları varsayılmaktadır.

Kof Küreselleşme Endeksi: Axel Dreher'in 2006 yılına ait "Does Globalization Affect Growth? Evidence from a New Index of Globalization" isimli makalesi ile literatüre kazandırdığı bir endekstir. Endeks değerleri http://globalization.kof.ethz.ch/ adresinden temin edilebilmekte ve her yıl güncellenerek yayınlanmaktadır. Endeks hesaplanırken, küreselleşme bileşenleri olarak kabul edilen Cari Akımlar, Kısıtlamalar, Kişisel İletişim Verileri, Bilgi Akışı Verileri, Kültürel Yakınlaşma Verileri, Ülkedeki Büyükelçilik Sayısı, Uluslararası Kuruluşlara Üyelik, BM Güvenlik Konseyi Kararlarına Katılım, Uluslararası Anlaşmalar gibi alt bileşenlerden elde edilir. Endeks üç alt başlığa ayrılmaktadır. Bunlar ekonomik küreselleşme, politik küreselleşme ve sosyal küreselleşmedir. Çalışmada bu endekse ait veriler belirtilen web sayfasından 1990-2014 yılları arasında 36 Sahraaltı Afrika ülkesi için elde edilerek analize dâhil edilmiştir. Tablo 3.3'te de ise KOF küreselleşme endeksinin ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme bileşenlerinin alt bileşenleri görülmektedir.

Tablo 3.3. *KOF Küreselleşme Endeksi Bileşenleri*

KOF Endeksi Bileşenleri	**Yüzdelik Ağırlıklandırma**
A) Ekonomik Küreselleşme	**%36**
i) Cari Akımlar	%50
• Dış Ticaret (GSYH'ın Yüzdesi)	%22

• Doğrudan Yabancı Yatırım (GSYH'ın Yüzdesi)	%27
• Portföy Yatırımları	%24
• Yabancı Ülke Vatandaşlarına Gelir Ödemeleri	%27
ii) Kısıtlamalar	%50
• Gizli İthalat Engelleri	%23
• Ortalama Tarife Oranı	%28
• Dış Ticaret Vergi Gelirleri (Cari Gelirin Yüzdesi)	%26
• Sermaye Hesabı Kısıtlamaları	%23
B) Sosyal Küreselleşme	**%37**
i) Kişisel İletişim Verileri	%33
• Telefon Trafiği	%26
• Transferler	%2
• Uluslararası Turizm	%26
• Yabancı Nüfus (Toplam Nüfusa Oranı)	%21
• Uluslararası Mektuplaşma (Kişi başına düşen)	%25
ii) Bilgi Akışı Verileri	%35
• İnternet Kullanıcısı (1000 kişiye düşen)	%36
• Televizyon (1000 kişiye düşen)	%38
• Gazeteye ayrılan toplam bütçe (GSYH'nin Yüzdesi)	%26
iii) Kültürel Yakınlaşma Verileri	%32
• McDonald's Restoranlarının Sayısı	%46
• Ikea'ların Sayısı	%46
• Kitaba Ayrılan Toplam Bütçe (GSYH'nin Yüzdesi)	%7
C) Politik Küreselleşme	**%27**
• Ülkedeki Büyükelçilik Sayısı	%25
• Uluslararası Kuruluşlara Üyelik	%27
• BM Güvenlik Konseyi Kararlarına Katılım	%22
• Uluslararası Anlaşmalar	%26

Kaynak: http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2017/04/19/variables_2017.pdf (Erişim Tarihi: 12.05.2017).

3.2. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada panel veri analizi yapılmış olup, veri setinin sağlıklı sonuçlar verebilmesi için Arellano-Bover/Blundell-Bond tahmincisi kullanılmıştır. Bu tahminci bir GMM (Genelleştirilmiş Momentler Metodu) tahmincisi olup, sistem GMM adı ile anılmaktadır. Ancak öncelikle panel veri analizinden ve panel veri analizinin özelliklerinden bahsedilecektir.

3.2.1. Panel veri kavramı

Panel veri, bireyler, ülkeler, firmalar, hanehalkları gibi birimlere ait olan yatay kesit gözlemlerin, belli bir dönemde bir araya getirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Panel veri, N sayıda birim ve her bir birime karşılık gelen T sayıda gözlemden oluşmaktadır. Örneğin, Afrika ülkelerinin 1990-2015 yılları arasında göstermiş oldukları ekonomik büyüme oranları, OECD ülkelerinin 2000-2015 yılları arasındaki toplam ihracat miktarları, imalat sanayinde faaliyet gösteren firmalarının 2000-2010 yılları arasındaki yapmış oldukları üretim miktarının verileri panel veriye örnek olarak gösterilebilir.

Tablo 3.4. *2000-2005 Yılları Arası Çeşitli Afrika Ülkelerinde Sabit Sermaye Yatırımı (% GSMH)*

Ülkeler	**Angola**	**Benin**	**Botswana**	**Burkina Faso**	**Burundi**
2000	12,75502743	24,5517166	25,14247788	21,17812443	2,78113771
2001	13,45091872	24,92492492	25,91849909	14,81305769	4,468258563
2002	11,82069513	22,13245655	27,47239656	16,93562969	3,948660199
2003	12,84299324	22,847828	28,01585283	18,18070987	7,868790037
2004	9,166796683	20,83647325	27,84177356	19,43928583	10,34709713
2005	8,779250861	19,74110032	25,33981253	19,6877912	22,37270868

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası (Erişim Tarihi: 11.08.2017)

Tablo 3.3'te de görüldüğü üzere, her bir ülkeye ait olan sabit sermaye yatırım verileri bir araya getirilerek panel veri seti oluşturulmuştur. Görüldüğü üzere sabit sermaye yatırımı değişkeni, birden fazla ülke ve çeşitli yıllar için ele alınmaktadır. O halde denilebilir ki hem dönemlere hem de birimlere göre bilgilerin elde edilmesi isteniliyorsa, panel veri kullanılması gerekmektedir. Bununla birlikte panel veri zaman boyutuna sahip olan yatay kesit verilerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmaktadır. Zaman boyutuna sahip yatay kesit veriler, başka bir ifade ile panel veriler kullanılarak

oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine ise "panel veri analizi" adı verilir. Bu analizlerde genelde, yatay kesit birim sayısının (N) dönem sayısından (T) fazla olduğu durumla karşılaşılmaktadır.

Genel olarak panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \qquad \text{i=1,.....,N; t=1,.....T} \qquad (3.2)$$

şeklinde yazılabilmektedir. Burada Y: bağımlı değişken, X_i bağımsız değişkenler, α Sabit parametre, β eğim parametreleri ve u hata terimidir. İ alt indisi birimleri (birey, firma, hanehalkı, şehir ülke gibi), t alt indisi ise zamanı (gün, ay, yıl gibi) ifade etmektedir. Değişkenlerin, parametrelerin ve hata teriminin i ve t alt indisini taşıması panel veri setine sahip olduklarını gösterir. Şu hâlde bu türlü modellerde sabit ve eğim parametrelerinin hem birimlere hem de zamana göre değerler aldıklarını söylemek mümkündür (Tatoğlu, 2012, s. 1-5).

Bir konuda hem zamana hem de birimlere göre analiz yapılması gerektiğinde zamana ve birimlere göre ayrı ayrı inceleme yapılacaktır. Araştırmalar zaman serileri ve yatay kesit verileri ile ayrı ayrı yapıldıklarında, yani yapılan analiz zaman serisi analizi veya yatay kesit analizi olduğunda zamana veya birimlere göre değişim ayrı ayrı incelenmiş olacaktır. Bu durum karmaşık karşılaştırmalara neden olabilecektir. Hem zamana hem de birimlere göre araştırmayı birlikte yapabilmek için iki veri türünün birleştirilmesi ve bu veriye uygun modellerin oluşturularak tahmini gerekcektir. Böylece karmaşık karşılaştırmalar yapılmamış olacağı gibi, olaya daha farklı bakılması da sağlanmış olacaktır. Panel veriler ile zaman serisi ve yatay kesit verilerinde olduğu gibi mikro ve makro analizler yapılabilir.

Zaman serisi ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesi ile oluşan verilere ise havuzlanmış veri ya da "longidutinal veri" adı verilir. Yatay kesit birimlerinin değişmeden aynı kaldığı, bu nedenle zamana göre aynı birimler kümesinin değişiminin gösteren havuzlanmış veya longidutinal verilere "panel veri" denir. Örneğin Avrupa ülkelerinin seçilmiş birkaç yıldan oluşan bir döneme ait yıllık ithalatlarını, bir bankanın şubelerinin bir döneme ait, yıllık, aylık vb. verdiği toplam kredi miktarlarını, bir bölgede yaşayan ailelerin bir döneme ait aylık gelirlerini gösterebiliriz (Güriş, 2015, s.2).

Panel verilerle çalışıldığında, her bir birim tüm zamanlar boyunca gözlemlenmişse "dengeli panel", bazı birimler için bazı zamanlar kayıpsa "dengesiz

panel" söz konusu olmaktadır. Analizimize konu olan veri seti ise dengeli panel özelliği taşımaktadır.

Çalışmanın amacı Sahraaltı Afrika ülkelerinin ekonomik büyüme oranları ile küreselleşme arasındaki ilişkiyi anlamak olduğu için birden fazla birim analize konu olmakta ve her bir birim zamanlar boyunca gözlemlenmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada panel veri analizi yapılmak durumundadır. Ancak panel veri analizi yöntemlerinden ise dinamik panel veri analizi ve sistem GMM yöntemi kullanılmıştır.

3.2.2. Tanımlayıcı Testler

Analize konu olan verileri sistem GMM tahmincisiyle tahmin etmeden önce uygulanması gereken bazı tanımlayıcı istatistikler vardır. Bunlardan ilki verilere yatay kesit bağımlılığı testinin uygulanmasıdır. Yatay kesit bağımlılığı testi ile birimler arasında korelasyon sorununun olup olmadığı anlaşılır ve buna göre birinci ya da ikinci nesil bir birim kök testinden hangisinin uygulanacağı tespit edilmeye çalışılır.

3.2.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Cross Section Dependence Test)

Panel veri modellerinin tahmininde yatay kesit bağımlılığının (YKB) testi bir gerekliliktir. Yatay kesit bağımlılığı, analizin kesit birimlerine gelen bir şoktan bütün serilerin aynı oranda etkilenip etkilenmeyeceğini saptaması açısından önem arz etmektedir. Analize başlamadan önce, serilerde ve eş-bütünleşme denkleminde YKB varlığının test edilmesi ile paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şoktan birimlerin farklı düzeyde etkilenmesinin dikkate alınması sağlanacaktır. Böylece seriler arasında YKB'nın hesaba katılması, analizin sonucunda elde edilecek çıktıların anlamlı olup olmamasını önemli ölçüde etkileyecektir. Seriler arasında YKB'nın olup olmadığının tespiti için; Berusch-Pagan (1980) LM ya da Pesaran (2004) CD testi kullanılabilmektedir. Berusch-Pagan (1980) LM testi panelin zaman boyutunun panelin yatay kesit boyutundan büyük olduğu (T>N) durumlarda ve Pesaran (2004) CD testi ise hem zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük hem de yatay kesit boyutu zaman boyutundan büyük (T>N, N>T) olması halinde kullanılabilmektedir. Eğer panelin zaman boyutu panelin kesit boyutundan küçük ise (T<N) Bias-corrected scaled LM (Baltagi, Feng and Kao, 2012) testi istatistikleri kullanılabilmektedir.

Bu çalışmada, paneli oluşturan yatay kesitler Sahraaltı Afrika ülkeleridir. Bu ülkeler düşük gelirli, alt orta gelirli, üst orta gelirli ve tüm Sahraaltı Afrika ülkeleri

olarak dört grupta incelenmişlerdir. Çalışmada, düşük gelirli, alt orta gelirli, üst orta gelirli Sahraaltı Afrika ülkelerinin zaman boyutu kesiti, kendi boyutundan büyük olduğundan (T>N) Breusch and Pagan (1980) LM testi uygundur. Tüm Sahraaltı Afrika grubu için ise zaman boyutu kesit boyutundan küçük olduğundan (T<N) Bias-corrected scaled LM (Baltagi, Feng and Kao, 2012) test istatistikleri uygundur. Görüldüğü üzere çalışmada kullanılan gruplarda hem T>N, hem de N>T olduğu görülmektedir. Bundan dolayı Pesaran'ın önerdiği CD testinin (2004) kullanılması uygun bulunmuştur. Pesaran bu testi Breusch–Pagan lagrange çarpanı testine alternatif olarak önermiştir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}}\left(\sum_{i=1}^{N-1}\sum_{j=i+1}^{N}\hat{p}_{ij}\right) \quad (3.3)$$

Burada, $\hat{p}_{ij}$ kalıntı korelasyon katsayısıdır ve Breusch–Pagan lagrange çarpanı testinde olduğu gibi hesaplanmaktadır. Test istatistiği, d(=N(N-1)/2) serbestlik derecesi ile χ^2 dağılmaktadır.

Birimler arası korelasyonun olmadığı temel hipotezi altında, N → ∞ ve T yeterli büyüklükte iken $CD \xrightarrow{d} N(0,1)$'dir. Monte Carlo benzetimleri, N>T olduğu zaman standart Breusch- Pagan LM testinin performansının kötü; Pesaran'ın CD testinin iyi olduğunu göstermiştir (Tatoğlu, 2012, s.216). Bundan dolayı çalışmada da Pesaran CD testi kullanılmıştır.

Çalışmada Pesaran CD testi, E-views paket programı 9.0 versiyonu ile yapılmıştır. E-views programında bu test sonuçları, "Cross Section Dependence" (yatay kesit bağımlılığı) testi çalıştırılarak elde edilebilmektedir. Yatay kesit bağımlılığı boş hipotezi ise şu şekildedir:

H_0=Yatay kesit bağımlılığı yoktur. (Birimler arası korelasyon yoktur)

H_1=Yatay kesit bağımlılığı vardır. (Birimler arası korelasyon vardır)

Yapılan YKB testinin 4 gelir grubundaki Sahraaltı Afrika ülkeleri için elde edilen sonuçları Tablo 3.4.'te verilmiştir. Tabloda her bir değişken için %5 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığı olup olmadığına bakılmıştır. Burada olasılık değerlerinin 0,05'ten küçük (p<0,05) olduğu durumlarda H_0 reddedilecek, H_1 kabul

edilecek; olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük (p>0,05) olduğu durumlarda H_0 kabul edilecek H_1 reddedilecektir.

Tablo 3.5. *Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları (Cross Section Dependence Test)*

Yatay Kesit Bağımlılığı	**Düşük Gelirli Ülkeler**		**Alt Orta Gelirli Ülkeler**		**Üst Orta Gelirli Ülkeler**		**Tüm Sahraaltı Afrika Ülkeleri**	
Değişkenler	Pesaran CD testi	Olasılık	Pesaran CD testi	Olasılık	Pesaran CD testi	Olasılık	Pesaran CD testi	Olasılık
GDPPC	9.787430	0	22.91288	0	1.980	0.0476	16.45637	0
LFPR	-1.779239	0.0752	22.91288	0	-2.509	0.0121	-2.002241	0.0453
FDI	23.39348	0	22.91288	0	5.113436	0	24.81049	0
EXIM	6.314390	0	22.44994	0	3.990684	0	8.191990	0
NATR	19.73595	0	22.91288	0	2.316989	0.0205	16.82045	0
GFCF	16.63858	0	22.44994	0	3.625900	0	18.69435	0
DEM	10.66002	0	22.91288	0	-1.726514	0.084		0
GLO	58.12669	0	22.91288	0	12.02903	0	89.68136	0
ECOGLO	43.71707	0	22.91288	0	5.700845	0	59.45649	0
POLGLO	61.17902	0	22.91288	0	9.605281	0	78.68783	0
SOCGLO	73.340	0	22.91288	0	12.41738	0	101.9377	0

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

YKB testi sonuçlarına göre,

- Düşük gelirli ülkeler grubu için işgücüne katılım oranı (LFPR) değişkeni 0,0752 olasılık değeri ile 0,05'ten büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Bu değişkende korelasyon yoktur. Diğer değişkenlerin olasılık değerleri ise p<0,05 olduğu için H_0 hipotezi reddilerek, H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Ancak genel bir değerlendirme yapıldığında birimler arası korelasyon vardır denilmiştir.

- Alt orta gelirli ülkeler grubu için bütün değişkenlerde olasılık değerleri 0 olarak bulunmuştur. $p<0,05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilerek H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Birimler arası korelasyon vardır.
- Üst orta gelirli ülkeler grubu için demokrasi (DEM) değişkeni 0,084 olasılık değeri ile 0,05'ten büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Bu değişkende korelasyon yoktur. Diğer değişkenlerin olasılık değerleri ise $p<0,05$ olduğu için H_0 hipotezi reddilerek, H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Ancak genel bir değerlendirme yapıldığında birimler arası korelasyon vardır denilmiştir.
- Tüm Sahraaltı Afrika ülkeleri grubu için bütün değişkenlerde olasılık değerleri 0 olarak bulunmuştur. $P<0,05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilerek H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Birimler arası korelasyon vardır.

Bu elde edilen yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına göre ülkelerden birinde modele dahil edilen değişkenlerde yaşanan şokun diğer ülke değişkenlerini de etkilediği sonucuna varılabilir.

Literatürde birimler arasında korelasyonun olmadığı durum için geliştirilen testler birinci nesil testler olarak adalndırılırken; birimler arasında korelasyonun varlığında kullanılan testler ikinci nesil testler olarak adlandırılmaktadır. Çalışmada birimler arasında korelasyon bulunduğu için, ikinci nesil bir birim kök testi kullanılacaktır. Bunun nedeni ise birinci nesil birim kök testlerinin yatay kesit bağımlılığını dikkate almamalarıdır. Başlıca kullanılan ikinci nesil birim kök testleri ise şunlardır:

- Moon ve Perron (2003) Panel Birim Kök Testi
- Choi (2002) Panel Birim Kök Testi
- Phillips ve Sul (2003) Panel Birim Kök Testi
- Pesaran (2003) Panel Birim Kök Testi
- Bai ve Ng (2004) Panel Birim Kök Testi
- Breitung ve Das (2003) Panel Birim Kök Testi
- Chang (2003) Panel Birim Kök Testi

Bu çalışmada ise birim kök testi olarak Pesaran (2003) tercih edilmiştir.

3.2.2.2. Pesaran Birim Kök Testi

Pesaran (2003), seri şekilde kolerasyonlu hatalara bağlı ve yatay kesit bağımlılığı olan dinamik panellerde birim kökü test etmek amacıyla basit ve yeni bir süreç ortaya koymuştur. Bunun için de standart DF (veya ADF) regresyonlarını bireysel serilerinin birinci farkları ve gecikme seviyelerinin yatay kesit ortalamalarıyla genişletmiştir. Bu süreci daha iyi anlayabilmek için şu şekilde ele alınabilir: y_{it}, t anında i. Yatay kesit biriminin gözlemleri olsun ve basit bir dinamik doğrusal heterojen panel veri modelini inceleyelim.

$$y_{it} = (1 - p_i)\mu_i + p_i y_{i,t-1} + u_{it}\ , i = 1,.....,N;\ t = 1,....., T \tag{3.4}$$

Pesaran (2003) panel birim kök testi, kesitsel bağlılık durumunda geçerli olan heterojen faktör yükleriyle tanımlanmış tek faktör modelini önerir:

$$u_{it=\lambda_i f_t + \varepsilon_{it}} \tag{3.5}$$

Modelde f_t gözlemlenemeyen genel etkiler ve ε_{it} ise sıradışı (özel) hatalar olarak belirtilmektedir.

Bu tanımlanan modeller Dickey Fuller model tipinde,

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \delta_i Y_{i,t-1} + \lambda_i f_t + \varepsilon_{it} \tag{3.6}$$

olarak düzenlenebilir. Modeldeki $\alpha_i = (1 - \rho_i)\mu_i$, $\delta_i = -(1 - \rho_i)$, $\Delta Y_{it} = Y_{it} - Y_{it-1}$'dir. Test için sıfır hipotezi,

$$H_0: \delta_i = 0$$

bütün i kesit birim için, oluşturulurken, alternatif hipotezler şu şekilde yazılmaktadır:

$$H_i: \begin{cases} \delta < 0 \Rightarrow i = 1, \ldots\ldots, N_1 \\ \delta = 0 \Rightarrow i = N_1 + 1, N_1 + 2, \ldots\ldots, N \end{cases}$$

Pesaran (2003, 2007) çalışmasının üç varsayımı vardır. Bunlardan ilki sıradışı şokların, ε_{it}, sonlu dördüncü-sıra momente, σ_i^2 varyansına ve sıfır ortalamaya sahip olduğu ve t ve i 'ler arasında bağımsız şekilde dağıldığı, ikincisi f_t, yani

gözlemlenemeyen genel faktör, sıfır ortalama, sabit varyans σ_f^2 ve sonlu dördüncü-sıra momente ile seri olarak korelasyonsuz olduğu ve genellik kaybı olmadan σ_f^2 'nin 1'e eşit olarak oluşturulduğu ve sonuncusu ise $\lambda_i, f_t, \varepsilon_{it}$ değişkenlerinin bütün i'ler için karşılıklı olarak bağımsız olduğudur.

Pesaran (2003) testinde incelenen model ve test istatistiği artık terimlerin serisel olarak korelasyonlu olup olmamasına göre tanımlanmıştır. Artıklar korelasyona sahip değilse kesitsel bağlılığın giderildiği dönüştürülmüş CADF (Kesitsel Bağlılık Durumunda Genişletilmiş Dickey-Fuller) modeli,

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \delta_i Y_{i,t-1} + c_i \bar{Y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{Y}_{t+} \varepsilon_{i,t} \tag{3.7}$$

olarak oluşturulur. Modelde yer alan $\bar{Y}_{t-1}$ serilerin gecikmiş değerlerinin ortalaması ve $\Delta \bar{Y}_t$ farkı alınmış serilerin ortalamasıdır ve aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\bar{Y}_{t-1} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^{N} Y_{i,t-1} \tag{3.8}$$

$$\Delta \bar{Y}_t = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^{N} Y_{i,t} \tag{3.9}$$

Otoregresif parametre δ_i'nin t test istatistiği,

$$t_i(N,T) = \frac{\Delta Y_i' \bar{M}_W Y_{i,t-1}}{\hat{\sigma}_i \left(Y_{i,t-1}' \bar{M}_W Y_{i,t-1}\right)^{1/2}} \tag{3.10}$$

formülü ile hesaplanır. Formülde yer alan

$$Y_{i,t-1} = \left(Y_{i0,} Y_{i1} \dots \dots \dots . . Y_{i,T-1}\right)'$$

$$\Delta Y_i = \left(\Delta Y_{i1,} \Delta Y_{i2} \dots \dots \dots . . \Delta Y_{iT}\right)'$$

$$\bar{M}_W = I_T - \bar{w}(\bar{w}'\bar{w})^{-1}\bar{w}'$$

$$\bar{w} = (\tau, \Delta \bar{Y}, \bar{Y}_{t-1})$$

$$\tau = (1,1, \dots \dots \dots .1)'$$

$$\Delta \bar{Y} = (\Delta \bar{Y}_1, \Delta \bar{Y}_2, \dots \dots . \Delta \bar{Y}_T)'$$

$$\bar{Y}_{-1} = (\bar{Y}_0, \bar{Y}_1, \dots \dots . \bar{Y}_{T-1})'$$

$$\hat{\sigma}_i = \frac{\Delta Y_i' \bar{M}_{i,w} \Delta Y_i}{T-4} \tag{3.11}$$

$$M_{i,w} = I_T - G_i (G_i' G_i)^{-1} G_i'$$

$$G_i = (Y_{i,t-1}, \overline{w})$$

biçiminde elde edilir. t istatistiği hesaplanırken $\hat{\sigma}_i$ olarak hesaplanan standart sapma yerine $\widetilde{\sigma_i}$ olarak ifade edilen standart sapma da kullanılabilir. $\widetilde{\sigma_i}$,

$$\widetilde{\sigma_i} = \frac{\Delta Y_i' \bar{M}_w \Delta Y_i}{T-3} \tag{3.12}$$

formülü ile hesaplanır. N ve T sonsuza gittiğinde $\hat{\sigma}_i$ ve $\widetilde{\sigma_i}$ değerlerinin her ikisi birden tutarlıyken; T zaman serisi boyutunun sabit olduğu durumda N $\rightarrow \infty$ iken $\widetilde{\sigma_i}'$nin kullanılması hesaplamaları kolaylaştırmaktadır. Standart sapma $\widetilde{\sigma_i}$'nin kullanılmasıyla standart sapma yerine t istatistiği,

$$t_i^*(N,T) = \frac{\sqrt{T-3}(\Delta Y_i' \bar{M}_W Y_{i,t-1})}{(\Delta Y_i' \bar{M}_W \Delta Y_i)^{1/2} (Y_{i,t-1}' \bar{M}_W Y_{i,t-1})^{1/2}} \tag{3.13}$$

olarak dönüştürülür. CADF modeli, T zaman serisi boyutunun küçük olduğu durumda örnekten kaynaklanabilecek sorunları gidermek için *CADF** olarak gösterilen istatistiğin kullanılmasını önermektedir. Test,

$$t_i^*(N,T) = \begin{cases} K_1, & t_i(N,T) < K_1 \quad \text{ise} \\ t_i(N,T), & K_1 < t_i(N,T) < K_2 \quad \text{ise} \\ K_2, & t_i(N,T) > K_2 \quad \text{ise} \end{cases}$$

olarak tanımlanmaktadır. K_1 ve K_2 değerleri çeşitli simülasyonlarla,

Yığılımlı ve trendsiz model için, $K_1 = 6{,}12 \;\; K_2 = 4{,}16$

Yığılımlı model için, $K_1 = 6{,}19 \;\; K_2 = 2{,}61$

Doğrusal trendli model için, $K_1 = 6{,}42 \;\; K_2 = 1{,}70$

olarak elde edilmiştir. CIPS ve *CIPS** test istatistikleri, Im, Pesaran ve Shin (1997) testine benzer şekilde CADF ve *CADF** istatistiklerinin ortalaması üzerine temellenir ve şu formüllerle hesaplanır:

$$CIPS = \frac{1}{N}\sum_{i=1}^{N} t_i\ (N,T) \tag{3.14}$$

$$CIPS^* = \frac{1}{N}\sum_{i=1}^{N} t_i^*\ (N,T) \tag{3.15}$$

Pesaran (2003) göre, artıklar korelasyonu ise $\delta = 0$ hipotezi altında model,

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \delta_i Y_{i,t-1} + \theta_i \bar{Y}_{t-1} + \sum_{j=0}^{p} \delta_{ij}\, \Delta \bar{Y}_{t-j} + \sum_{j=1}^{p} \gamma_{ij}\, \Delta Y_{i,t-j} + \varepsilon_{it}$$

biçiminde oluşturulmuş genişletilmiş otoregresif model kullanılmaktadır. δ_i için hesaplanan test istatistiği, $t_i^*(N,T)$,

$$t_i^*(N,T) = \begin{cases} -K_1, & t_i(N,T) \le -K_1 \quad \text{ise} \\ t_i(N,T), & -K_1 < t_i(N,T) < K_2 \quad \text{ise} \\ K_2, & t_i(N,T) \ge K_2 \quad \text{ise} \end{cases}$$

olarak elde edilir. $t_i^*(N,T)$ Istatistiğinden yararlanarak $CIPS^*(N,T)$ istatistiği de

$$CIPS^*(N,T) = N^{-1}\sum_{i=1}^{N} t_i^*\ (N,T) \tag{3.16}$$

biçiminde hesaplanır (Pesaran, 2003, s.13).

Pesaran CADF-CIPS istatistiğini uygularken önemli bir nokta da değişkenlerin uygun gecikme uzunluklarının bulunmasıdır. Tablo 3.6.'da modelde yer alan değişkenler için hesaplanmış uygun gecikme uzunlukları yer almaktadır.

Tablo 3.6. *Schwarz Bilgi Kriterlerine (SBK) Göre Uygun Gecikme Uzunlukları*

	Düşük Gelirli Ülkeler için Uygun Gecikme Değerleri (SBK)	Alt Orta Gelirli Ülkeler için Uygun Gecikme Değerleri (SBK)	Üst Orta Gelirli Ülkeler için Uygun Gecikme Değerleri (SBK)	Tüm Sahraaltı Afrika Ülkeleri için Uygun Gecikme Değerleri (SBK)
GDPPC	1	4	0	1
LFPR	3	3	2	3
FDI	2	6	2	1
EXIM	2	8	3	4
NATR	1	8	5	5
GFCF	1	8	2	1
DEM	1	8	1	1
GLO	1	2	1	1
ECOGLO	2	8	2	1
POLGLO	3	8	1	4
SOCGLO	1	8	1	2

Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.6'da görüldüğü üzere, analize konu olan her bir ülke grubu için, Pesaran CADF-CIPS birim kök testini uygularkan gerekli olacak uygun gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine göre E-views 9.0 paket programı kullanılarak maksimum 8 gecikme değerine göre belirlenmiştir. Çalışmada daha sonra ise uygulanacak panel veri istatistiğine karar verebilmek için verilerin düzeyde durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla Pesaran CADF-CIPS birim kök testine devam edilmiştir. CADF-CIPS birim kök testi Stata 14.0 paket programından yararlanılarak yapılmıştır. Bu birim kök testi Stata'da "Pescadf" komutu ile gerçekleştirimiştir. Bu testin hipotezleri ise şu şekilde oluşturulmuştur:

H_0= Değişkenler düzeyde durağan değildir.

H_1=Değişkenler düzeyde durağandır.

Tablo 3.7. *Pesaran CADF-CIPS Birim Kök Testi Olasılık (p) Değerleri*

Pesaran Birim Kök Testi p değerleri	Düşük Gelirli Ülkeler	Alt Orta Gelirli Ülkeler	Üst Orta gelirli Ülkeler	Tüm Sahraaltı Afrika Ülkeleri için
GDPPC	0.000	0,972	0	0
LFPR	0,926	0,098	0,886	1
FDI	0,934	0,509	0,030	0,049
EXIM	0,749	1	1	0,648
NATR	0,845	1	0,986	1
GFCF	0,002	1	0,929	0,001
DEM	0,000	1	0,909	0
GLO	0,960	0,127	0,286	0,998
ECOGLO	0,997	1	0,349	1
POLGLO	0,170	1	0,671	0,118
SOCGLO	0,000	1	0,764	0,812

Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.7.'de yer alan değerler yorumlandığında, ($p<0,05$) olduğu durumlarda H_0 reddedilecek, $p>0,05$ olduğu durumlarda ise H_0 kabul edilecektir. Buna göre düşük gelirli ülkeler için, kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla, demokrasi, politik küreselleşme ve sosyal küreselleşme değişkenleri düzeyde durağan iken, işgücüne katılım oranı, doğrudan yabancı yatırım, Mal ve Hizmetler Dış Dengesi, doğal kaynak gelirleri, KOF küreselleşme, ekonomik küreselleşme değişkenleri düzeyde durağan değildir.

Alt Orta gelirli ülke grubunda ise, düzeyde durağan değişken bulunamamıştır, hiçbir değişken düzeyde durağan değildir. Üst orta gelirli ülkeler için, kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla, doğrudan yabancı yatırım değişkenleri düzeyde durağan iken,

diğer değişkenler düzeyde durağan değildir. Tüm Sahraaltı ülkelerine bakıldığında ise kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla, doğrudan yabancı yatırım, toplam sabit sermaye yatırımı, demokrasi düzeyde durağan iken diğer değişkenler düzeyde durağan değildir.

Bu tanımlayıcı test istatistiği sonucuna göre eşbütünleşme ilişkisi aramayan dinamik bir panel veri testi tercih edilmiştir. Bu panel veri testi ise Arellano-Bover/Blundell-Bond'un (1998) sistem Genelleştirilmiş Momentler Methodu tahmincisi olmuştur.

3.2.1.1. Genelleştirilmiş Momentler Methodu (GMM)

Arellano ve Bond (1991) tarafından önerilen Genelleştirilmiş Momentler Methodu (GMM), değişkenlerin doğrusal olmayan değişkenli bir dinamik panel veri modelinde parametrelerini tahmin etmek için sıkça kullanılan tahmini prosedürdür. Bu yöntemde, seride gözlemlenmeyen bireysel spesifik heterojenliği ayarlamak için ilk olarak farklılaşmış dönüştürülmüş seriler kullanılır. Bu yöntem hata terimlerinin yapısını dikkate aldığından hata terimleri korelasyonlu olduğunda kullanılan bir yöntemdir. Ayrıca bu yöntem korelasyon olması durumunun yanı sıra hem sabit hem de değişen varyans olması durumunda da uygulanan bir yöntemdir (Çağlayan, 2015, s. 95).

Bu yöntemde fark modelinin hata terimleri sabit varyanslı ve korelasyonsuz ise, sabit etkili modelin tahmini için araç değişken yönteminin kullanımı uygun görülmektedir. Ancak hata terimleri korelasyonlu ve sabit varyanslı değilse, genelleştirilmiş momentler (GMM) yöntemi kullanılabilir. Bu yöntemde, farkı alınmış model, araç değişken matrisi kullanılarak dönüştürülür ve bu dönüştürülmüş model genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilir. GMM tahmincisi, "iki aşamalı araç değişkenler tahmincisi" olarak da bilinir.

Arellano ve Bond (1991), GMM yönetiminin, normal dağılım, değişen varyans ve ölçüm hatalarının olduğu durumlarda diğer yöntemlere göre daha iyi sonuçlar verdiğini vurgulayarak Fark-GMM tahmin yöntemini önermiştir. Daha sonra Arellano ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998) tarafından Sistem-GMM yöntemi geliştirilmiştir. Sistem-GMM yaklaşımı, araç değişkenlerin gecikmeli değerlerini fark denklemlerinde, birinci farklarını ise düzey denklemlerinde kullanmaktadır. Arellano ve Bond (1991) tarafından geliştirilen "Fark GMM" yöntemine oranla Arellano ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998) tarafından önerilen Sistem-GMM'den elde edilen tahmincilerin daha iyi tahminciler olduğu belirtilmektedir (Coşkun ve Kök, 2011:79-80)

Fark tahmincisinin zayıf kalmasının nedeni ise otoregresif parametreler çok fazla ya da birim etkinin varyansının artık hatanın varyansına oranı çok yüksek olduğu durumlarda ya dengesiz panel verilerle çalışılması ya da T değeri küçük olan verilerle çalışılmasıdır. Bu nedenle birinci fark dönüşümü yerine önerilen bir başka dönüşüm, "ileri ortogonal sapmalar" ya da "ortogonal sapmalar" yöntemidir. Bu yöntem ise *"Arellano ve Bover / Blundell ve Bond Sistem GMM Tahmincisi"* olarak bilinir. Bu yöntemde, birinci farklar yönteminde olduğu gibi cari dönemden bir önceki dönemin farkı alınmamakta, bunun yerine bir değişkenin tüm mümkün gelecek değerlerinin ortalamasının farkı alınmaktadır. Ortalamanın alındığı bu tahminci, farkının alındığı tahminciye göre daha tutarlı ve sapmasız sonuçlar vermektedir. (Bozkurt ve Bahar, 2010, s. 261).

GMM-Sistem tahmin yöntemi ilk olarak Arellano ve Bover (1995) tarafından önerilmiştir. Blundell ve Bond (1998) ise Arellano ve Bover'ın yapmış olduğu çalışmayı geliştirmek amacı ile GMM-Sistem tahmin yöntemini diğer GMM tahmin edicileri ile karşılaştırmışlar ve GMM-Sistem tahminin daha iyi bir tahmin edici olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Blundell vd. (2000) Monte-Carlo simülasyonu ile GMM-Sistem tahmininin daha tutarlı sonuçlar verdiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca, Blundell ve Bond (1998) GMM-Sistem ile ABD imalat sanayinde faaliyet gösteren 509 şirket için 1982–1989 yılları arasında Cobb-Douglas üretim fonksiyonu tahmin etmişler ve bu yöntemin daha iyi sonuçlar verdiğini bulmuşlardır. (Bozkurt ve Bahar, 2010, s. 262).

Dinamik hata bileşen modelinin nasıl çalıştığına bakılacak olursa tahmini, standart ilk farkı alınmış GMM tahmincisinin özelliklerini iyileştirmek üzere tasarlanmış iki alternatif doğrusal tahmin edici kullanılarak değerlendirilir. Her iki tahminci de başlangıç koşulları sürecinde kısıtlamalar gerektirir. Basit AR (1) modeli için asimtotik verimlilik karşılaştırmaları ve Monte Carlo simülasyonları, önerilen ilk tahmincilerin performansındaki çarpıcı düzelmeyi, ilk kez fark edilen GMM tahmincisine kıyasla ve doğrusal olmayan GMM ile karşılaştırıldığında göstermektedir (Blundell ve Bond,1998, s. 1).

3.3. Ekonometrik Bulgular

Çalışmada panel veri analizi uygulanmış, dinamik panel veri analizi kullanılmış ve genelleştirilmiş momentler yöntemi (GMM) sistem tahmincisi seçilmiştir. "Arellano ve Bover / Blundell ve Bond Sistem GMM Tahmincisi ile uygulanan tahminler

korelasyon ve eşbütünleşme sorunlarına sahip olduğu için dirençli (robust) tahminci kullanılarak tahmin edilmiştir. Dirençli tahmin ediciler, homojen dağılmayan veri kümesi güvenli gözlemlerin varlığı durumunda daha güvenilir sonuçlar bulmak ve sapan değerlerin sonuçlar üzerindeki etkilerini azaltmak iin kullanılırlar. Ekonometrik analiz için kullanılan Stata 14.0 paket programında dirençli tahminci "***vce(robust)"*** komutuyla oluşturulmuştur.

Stata 14 paket programı ile yapılan analiz sonuçları ise Tablo 3.8, Tablo 3.9, Tablo 3.10 ve Tablo 3.11'de verilmiştir. Belirtmek gerekir ki analizde Sahraaltı Afrika ülkeleri gelir gruplarına göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırılan ülkelerin oluşturduğu veri setleri ayrı ayrı analiz edilmiş ve yorumlamalar buna göre yapılmıştır. Bunun sebebi ise, yapılan analizin benzer gelir gruplarına sahip olan ülkelerde daha anlamlı ve sağlıklı sonuçlar verebilmesidir.

Tablo 3.8. *Tüm Sahraaltı Afrika Ülkeleri İçin Ekonometrik Analiz Sonuçları*

GDP	**Model 1**	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**
Lfpr	-0.0153276 (0.933)	-0.0163367 (0.929)	-0.0435573 (0.763)	-0.0015843 (0.994)	-0.0471316 (0.804)
Fdi	0.0114542 (0.834)	0.119686 (0.827)	0.02560208 (0.649)	0.0157775 (0.764)	0.022622 (0.700)
Exim	0.1247098** (0.035)	0.125077** (0.035)	0.1276093* (0.051)	0.1270049* (0.051)	0.141292** (0.029)
Natr	0.0245515 (0.706)	0.0245023 (0.706)	0.0433606 (0.514)	0.0271591 (0.669)	0.0214324 (0.739)
Dem	-1.34595*** (0.003)	-1.338854* (0.003)	-1.438189*** (0.002)	-1.382574*** (0.002)	-1.471581*** (0.005)
Gfcf	0.1552007* (0.052)	0.1552794*** (0.052)	0.173829* (0.098)	0.1638427* (0.090)	0.1660145** (0.047)
KOF		0.0001046 (0.274)			
Ecoglo			-0.0606473 (0.550)		
Polglo				-0.0235452 (0.716)	
Socglo					-0.0502027 (0.774)

* %10, ** %5, *** %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Tüm Sahraaltı ülkelerinin dahil edildiği veri setinde daha önce bahsedilen beş modele göre analiz yapılmıştır. Tüm Sahraaltı ülkeleri ise Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Fildişi Kıyısı, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Kenya, Madagaskar, Malavi, Mali, Moritanya, Mauritius, Mozambik, Namibya, Nijer, Nijerya, Ruanda, Senegal, Sierra Leone, Güney Afrika, Sudan, Svaziland,

Tanzanya, Togo, Uganda ve Zimbabve'dir. Tablo 3.8.'deki analiz sonuçlarına bakıldığında parantez içerisindeki değerler olasılık (prob) değerleri olup, parantez dışı değerler katsayı değerleridir. Bilindiği üzere, ekonometrik analizde prob değerlerine bakılarak ilgili değişkenin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına karar verilmektedir. Katsayı değerlerine bakılarak ise ilgili bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni arttırıcı ya da azaltıcı yönde etkisi olup olmadığına karar verilebilmektedir. Kısacası katsayı değerleri analizin yönünü tayin etmekte kullanılır.

Model 1'in analiz sonuçlarına bakıldığında, mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), demokrasi (Dem) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bağımsız değişkenler kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasıla bağımlı değişkenini etkilemektedir. Olasılık (p) değerlerine bakıldığında ise, gayri safi sabit sermayenin %10'da, mal ve hizmetler dış dengesi'nin %5'te, demokrasi endeksinin ise %1'de istatistiksel olarak anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Bu modelde küreselleşme değişkenlerinin hiçbiri modele dâhil değildir ve kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde herhangi bir etkisinin var olup olmadığı test edilmemiştir.

Model 2'ye bakıldığında ise kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasıla ile anlamlı istatistiksel ilişkiye sahip olan değişkenlerin yine mal ve hizmetler dış dengesi (exim), demokrasi (Dem) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenleri olduğu görülmektedir. Bu değişkenlerin anlamlılık düzeyleri sırasıyla %5, %10 ve %1 olarak gerçeklemiştir. KOF küreselleşme endeksi istatistiksel olarak anlamlı olmayıp, analiz sonucuna göre bağımlı değişken olan kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasılayı etkilememektedir.

Model 3'e bakıldığında ise bu modelde küreselleşme değişkeni olarak ekonomik küreselleşmenin analize dahil edildiği görülmektedir. Ancak görüldüğü üzere kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasıla değişkeni ile ekonomik küreselleşme arasında anlamlı bir istatistiksel ilişki bulunamamıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, bir önceki modelde olduğu gibi mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) ve demokrasi (Dem) değişkenleri sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır ve kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasılayı etkilemektedirler.

Model 4 ve Model 5'e gelindiğinde ise yine mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), demokrasi (Dem) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. 4. ve 5. Modelde sırasıyla yer alan küreselleşme endeks bileşenlerinden olan politik küreselleşme ve sosyal

küreselleşmenin ise kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Çalışmaya konu olan tüm Sahraaltı ülkeleri ile yapılan bu analize göre, kurulan tüm modeller için mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), demokrasi (Dem) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenlerinin kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasıla (Gdppc) üzerinde etkisi mevcutken, küreselleşme ve küreselleşmenin çeşitleri olan ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmeden hiçbirinin kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasılaya anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Mal ve hizmetler dış dengesinin ve gayri safi sabit sermaye yatırımlarının katsayı işareti pozitif iken, demokrasi değişkeninin katsayı işareti negatiftir.

Tablo 3.9. *Düşük Gelirli Sahraaltı Afrika Ülkeleri için Ekonometrik Analiz Sonuçları*

GDP	**Model 1**	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**
Lfpr	-0. 0142598 (0.895)	-0.0142637 (0.895)	-0. 0205862 (0.838)	0. 0210381 (0.880)	-0. 0325378 (0.842)
Fdi	0. 1123096 (0.206)	0.089251 (0.202)	0.127432 (0.187)	0. 1266451 (0.153)	0. 1157879 (0.261)
Exim	0. 1642825* (0.054)	0. 165292* (0.054)	0. 1678353* (0.081)	0. 1770108* (0.094)	0. 172852* (0.071)
Natr	0. 0493723 (0.537)	0. 0491963 (0.539)	0.0878906 (0.349)	0. 0649991 (0.426)	0. 0430742 (0.575)
Dem	-1.211675*** (0.0014)	-1.198676** (0.016)	-1.318185** (0.015)	-1.336286** (0.015)	1.263863** (0.023)
Gfcf	0. 1978127** (0.049)	0. 1978526** (0.050)	0. 2331195 (0.112)	0. 2292956 (0.102)	0. 1934356* (0.090)
KOF		0. 0001461 (0.268)			
Ecoglo			-0.0876445 (0.521)		
Polglo				-0.0575299 (0.526)	
Socglo					0. 0466675 (0.865)

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Bağımsız değişkenlerin değerleri katsayı değerledir. Parantez içindeki değerler ise probability değerlerini göstermektedir.

Bir diğer analiz ise Burkina Faso, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Kenya, Madagaskar, Malavi, Mali, Moritanya, Mozambik, Nijer, Ruanda, Senegal, Sierra Leone, Tanzanya, Togo, Uganda ve Zimbabve'nin yer aldığı düşük gelirli ülkeler grubu için yapılmıştır.

Tablo 3.9.'da düşük gelirli Sahra Altı ülkeleri için model 1'in analiz sonuçlarına bakıldığında, mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), demokrasi (Dem) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu değişkenler sırasıyla %5, %1 ve %10 seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Model 2'ye bakıldığında, model 1 ile aynı sonuçlar gözlenmektedir. Bu modele göre de mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), demokrasi (Dem) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Anlamlılık düzeyleri sırası ile %10, %5 ve %1'dir.

Model 3 ve model 4'e bakıldığında ise bu modelde gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkeninin diğer modellerden farklı olarak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer modellerde anlamlı olan mal ve hizmetler dış dengesi (exim), demokrasi (Dem) değişkenleri bu modellerde de anlamlıdır. Her iki modelde de mal ve hizmetler dış dengesinin anlamlılık düzeyi %10 iken, demokrasinin anlamlılık düzeyi %5'tir.

Model 5' e göre ise mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), demokrasi (Dem) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenleri istatistiksel olarak anlamlıdır ve kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasılaya etkileri vardır. Bu değişkenler sırasıyla %10, %5 ve %1 seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Analiz sonuçlarına göre görülmektedir ki sonuçlar Afrika'nın Sahraaltı ülkelerinin genelinin yer aldığı analiz sonuçları ile benzerlik göstermektedir. **25 düşük gelirli Afrika ülkesinin veri seti ile yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında küreselleşme bileşenlerinin hiçbiri istatistiksel olarak anlamlı değildir**. **Bunun yanı sıra kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde anlamlı etkisi olan değişkenler mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), demokrasi (Dem) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenleridir. Mal ve hizmetler dış dengesi ve gayri safi sabit sermaye yatırımının işareti pozitif iken, demoraksi endeksinin işareti ise negatiftir**.

Tablo 3.10. *Alt-Orta Gelirli Sahraaltı Ülkeleri için Analiz Sonuçları*

GDP	**Model 1**	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**
Lfpr	-0. 2391909 (0.261)	-0.2652877 (0.186)	-0. 2491914 (0.209)	-0.2466196 (0.220)	-0.2388111 (0.268)
Fdi	-0.595025 (0.132)	-0.0738262 ** (0.021)	-0. 0644859* (0.067)	-0.0620475 (0.107)	-0.0583771 (0.116)
Exim	0.0750855 (0.195)	0.0709495 (0.189)	0.0731052 (0.218)	0.0809055 (0.178)	0.0769853 (0.154)
Natr	0.0708174 (0.173)	0. 0623299 (0.242)	0.06236 (0.354)	0.0688586 (0.223)	0.0686678 (0.154)
Dem	-1.746652 (0.106)	-1.588306 (0.128)	-1.70156 (0.116)	-1.572711 (0.125)	-1.743249 (0.110)
Gfcf	0.0647617 (0.429)	0. 0619669 (0.461)	0. 0573739 (0.483)	0.0766498 (0.362)	0. 0627608 (0.446)
KOF		0.1022413 (0.281)			
Ecoglo			0.0206841 (0.743)		
Polglo				0.0708635* (0.094)	
Socglo					-0.0013094 (0.978)

* %10, ** %5, *** %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Alt-orta gelirli Sahraaltı Afrika ülkeleri için yapılan analiz sonuçları tablo 3.10'da yer almaktadır. Alt-orta gelir grubundaki ülkeler ise Angola, Kamerun, Kongo Cumhuriyeti, Fildişi Kıyıları, Nijerya, Sudan ve Svaziland'tır. Bu sonuçlara göre ise, model 2 model 3 ve model 4'te bağımlı değişken olan kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasılayı (gdppc) etkileyen, istatistiksel olarak anlamlı değişkenler bulunmaktadır.

Model 2'de doğrudan yabancı yatırım değişkeni (Fdi), %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Diğer değişkenler ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

Model 3'te yine Fdi değişkeni %10 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Diğer değişkenler ise model 2'de olduğu gibi istatistiksel olarak anlamsızdır.

Model 4'te ise küreselleşme değişkenlerinden biri olan politik küreselleşme istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

O halde alt-orta gelirli Sahraaltı Afrika ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlar ve politik küreselleşme kişibaşına gayrisafi yurtiçi hasılayı etkilemektedir. Katsayılara bakılacak olursa doğrudan yabancı yatırımın katsayı işareti negatif iken, politik küreselleşmenin katsayı değeri pozitifitir.

Tablo 3.11. *Üst Orta Gelirli Sahraaltı Afrika Ülkeleri için Ekonometrik Analiz Sonuçları*

GDP	**Model 1**	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**
Lfpr	0.0129046 (0.835)	0.0330791 (0.540)	-0.0036016 (0.939)	0.0088658 (0.921)	0.0327588 (0.568)
Fdi	0.0847457 (0.622)	0.0229919 (0.893)	-0.0207487 (0.916)	0.0978385 (0.514)	0.0580135 (0.729)
Exim	0.099659* (0.091)	0.1251157*** (0.008)	0.1323494*** (0.000)	0.096463* (0.100)	0.1170512* (0.083)
Natr	-0.0968328** (0.016)	-0.1180084*** (0.000)	-0.0878434*** (0.000)	-0.0730183*** (0.000)	-0.1019522** (0.027)
Dem	-1.338388*** (0.002)	-1.227385*** (0.001)	-1.420993*** (0.000)	-1.599775 (0.001)	-1.356297 ***(0.000)
Gfcf	0.1929864* (0.053)	0.2077334** (0.021)	0.2228049*** (0.002)	0.2025713 (0.101)	0.2289225** (0.038)
KOF		0.0829454*** (0.000)			
Ecoglo			0.0816773** (0.029)		
Polglo				-0.0067845 (0.844)	
Socglo					0.0685481 (0.252)

* %10, ** %5, *** %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Üst orta gelirli Sahraaltı Afrika ülkelerinin ekonometrik analizinde 6 Afrika ülkesi analize konu olmuştur. Bu ülkeler ise Botswana, Gabon, Mauritius, Namibya ve Güney Afrika Cumhuriyeti'dir

Model 1'e göre mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), doğal kaynak gelirleri (Natr), demokrasi (Dem) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değşkenleri sırasıyla %10, %5, %1 ve %10 düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer değişkenler ise kişibaşı gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip değillerdir. Değişkenlerin katsayı değerlerine bakıldığında, mal ve hizmetler dış dengesi (Exim) pozitif işaretli katsayı değerine sahip iken; demokrasi (Dem) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenleri negatif katsayı değerlerine sahiptir.

Model 2'ye bakıldığında Model 1'de anlamlı olan değişkenlerin yine anlamlı olduğu görülürken buna ek olarak KOF küreselleşme endeksi değişkeninin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), doğal kaynak gelirleri (Natr), demokrasi (Dem), gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf)

ve küreselleşme endeks değeri (KOF) değişkenleri sırasıyla %1, %1, %1, %5 ve %1 oranlarında anlamlıdır. Değişkenlerin katsayı değerlerine bakıldığında, mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) ve KOF küreselleşme endeksi değişkeni pozitif işaretli katsayı değerine sahip iken; demokrasi (dem) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenleri negatif katsayı değerlerine sahiptir.

Model 3'e bakıldığında mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), doğal kaynak gelirleri (Natr), demokrasi (Dem), gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenlerinin %1 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözükmektedir. Bunun yanı sıra yine model 3'te ecoglo yani ekonomik küreselleşme %5 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır. Değişkenlerin katsayı değerlerine bakıldığında, mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) ve ekonomik küreselleşme endeksi (Ecoglo) değişkeni pozitif işaretli katsayı değerine sahip iken; demokrasi (Dem) değişkeni negatif katsayı değerlerine sahiptir

Model 4'te ise mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), doğal kaynak gelirleri (Natr) değişkenlerinin sırasıyla %10 ve %1 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Bu değişkenlerin katsayı değerleri ise mal ve hizmetler dış dengesi (Exim) pozitif katsayı değerine sahip iken, demokrasi (Dem) değşkeni negatif katsayı değerine sahiptir.

Model 5'te ise mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), doğal kaynak gelirleri (Natr) ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) değişkenlerinin sırasıyla %10, %5 ve %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Bu değişkenlerin katsayı değerleri ise mal ve hizmetler dış dengesi (Exim) için pozitif, doğal kaynak gelirleri (Natr) için negatif ve gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf) için pozitiftir.

Üst-orta gelirli Afrika ülkeleri için yapılan ekonometrik analizde görülmüştür ki, kişibaşına gayri safi yurtiçi hasılayı; mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), doğal kaynak gelirleri (Natr), gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf), Kof küreselleşme endeksi (KOF) ve Ekonomik küreselleşme (Ecoglo) etkilemektedir. Katsayılara bakılacak olursa mal ve hizmetler dış dengesi (Exim), gayri safi sabit sermaye yatırımı (Gfcf), Kof küreselleşme endeksi (KOF) ve ekonomik küreselleşme (ecoglo)nin katsayı değeri pozitif işaretli iken; doğal kaynak gelirleri (Natr) ve demokrasi (Dem) endeksinin katsayı değerleri negatif işaretlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşmenin Afrika ülkelerinin ekonomik büyümesi üzerinde etkisi olup olmadığını belirlemeye yönelik bu çalışmada görülmüştür ki ekonometrik analize konu olan Sahraaltı Afrika ülkelerinde mal ve hizmetler dış dengesi, demokrasi ve gayrisafi sabit sermaye yatırımları ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Sahraaltı Afrika ülkelerinde gerek küreselleşmenin gerekse küreselleşmenin alt bileşenleri olan ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmenin ise ekonomik büyümeye etkisi yoktur. Bu bakımdan elde edilen bu sonuç, Barry (2001)'in elde etmiş olduğu sonuçla uyum göstermektedir. Barry'nin yapmış olduğu çalışmada küreselleşmenin sahraaltı Afrika ülkelerinin ekonomik büyüme oranlarına etki etmediği ifade edilmiştir.

Mal ve hizmetler dış dengesi ve gayri safi sabit sermaye yatırımının artması ekonomik büyümeyi arttırıcı yönde etki gösterirken, demokrasi endeksinde görülen artış, ekonomik büyümeyi azaltıcı yönde bir etki göstermektedir. Ancak bu noktada değişkenlerin taşıdıkları özelliklerin de unutulmaması gerekir. Demokrasi değişkeni özellik itibariyle, yüksek değerlerde (7'ye yaklaştıkça) demokratikleşmeden uzaklaşmayı, düşük değerlerde (0'a yaklaştıkça) ise demokratikleşmeye yaklaşmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde demokrasinin negatif katsayılı olması, bu değişken düşük değerler aldıkça ekonomik büyümeyi arttırıcı ve yüksek değerler aldıkça da ekonomik büyümeyi azaltıcı yönde bir etki yaratacağını göstermektedir. O halde bu ülkelerde demokratikleşmenin önünü açacak olan yolsuzluklarla mücadele, bürokraside ve yönetimde şeffaflık gibi ilkelerin benimsenmesi ekonomik büyümeyi arttırıcı yönde alınan tedbirlerden olacaktır. Mal ve hizmetler dış dengesinde artışın ekonomik büyüme oranları üzerinde arttırıcı bir etkiye sahip olması ise, ekonomik büyümeyi sağlayabilmek için ithalat ve ihracat oranlarının dengede tutulması gerektiğini gösterir. Bu bağlamda Sahraaltı Afrika ülkelerinin ekonomik büyümelerini sürdürebilmeleri için yapılan ihracatın, ithalattan daha yüksek olması gerekmektedir. Gayri Safi Sabit Sermaye yatırımının artışının ekonomik büyümeyi artırıcı yönde etki göstermesi ise ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için bu ülkelerde tasarruf oranlarının arttırılarak bu tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi gerektiğini göstermektedir.

Sahraaltı Afrika ülkelerinin gelir seviyelerine göre gruplandırılmasıyla yapılan analizlerde ise analiz daha homojen ülke grupları arasında yapıldığı için daha çok değişken için istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Düşük gelirli Afrika

ülkeleri olan Burkina Faso, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Kenya, Madagaskar, Malavi, Mali, Moritanya, Mozambik, Nijer, Ruanda, Senegal, Sierra Leone, Tanzanya, Togo, Uganda ve Zimbabve'de ise mal ve hizmetler dış dengesi, demokrasi ve gayri safi sabit sermaye yatırımlarının arttıkça ekonomik büyümenin artacağı görülmüştür. Küreselleşmenin ise bu ülkelerde ekonomik büyümeye bir etkisinin olmadığından rahatlıkla bahsedilebilir. O halde bu ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için mal ve hizmetler dış dengesi ve gayri safi sabit sermaye yatırımları arttırılmalı, bununla birlikte demokratikleşmenin önü açılmalıdır. Mal ve hizmetler dış dengesinin arttırılması ise ihracatı yapılan mal ve hizmetlerin toplam ekonomik büyüklüğünün, ithalatı yapılan mal ve hizmetlerin toplam ekonomik büyüklüğünden fazla olması ile mümkündür. Çünkü bu değişken değeri ihracattan ithalatın çıkartılması ile elde edilmektedir. Gayrisafi sabit sermaye yatırımları ise tasarruf oranlarının arttırılıp, bu tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi ile mümkündür.

Alt-orta gelir seviyesine sahip ülkeler olan Angola, Kamerun, Kongo Cumhuriyeti, Fildişi Kıyıları, Nijerya, Sudan ve Svaziland'ta doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyümeyi azaltıcı yönde, politik küreselleşme ise ekonomik büyümeyi arttırıcı yönde etki etmektedir. Bu ülkelerde diğer küreselleşme bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi yoktur. Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi azaltıcı yönde bir etki göstermesi yabancı yatırımların ilgili ülkede katmadeğer yaratmadığını göstermektedir. Daha önce de belirtildiği üzere politik küreselleşme endeks değerleri ülkedeki konsolosluk sayısı, uluslararası organizasyonlara üyelik, BM güvenlik konseyi görevlerine katılım ve uluslararası antlaşmalar katsayılarını içermektedir. O halde denilebilir ki politik küreselleşme endeks değerinin yüksek olması hesap verilebilirliği yüksek, yolsuzluk ve hukuksuzlukların görülmediği, sağlıklı işleyen bürokratik yapılara sahip olan, hak ve hürriyetlere saygılı yönetimlerin varlığı ile sağlanabilir. Çünkü ancak bu özelliklere sahip olabilen hükümetler bu alt bileşenlerde yüksek değerlere sahip olabilir. Bu bağlamda politik şeffaflığın ve yönetimde istikrarın sağlandığı ülkelerde ekonomik büyüme de daha yüksek oranlarda gerçekleşmektedir denilebilir. O halde az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde büyümenin gerçekleşebilmesi politik küreselleşmenin sağlanması, bunun içinde politik istikrar ve güvenilirlik ortamının oluşması gerekmektedir.

Üst orta gelir seviyesine sahip ülkeler olan Botswana, Gabon, Mauritius, Namibya ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile yapılan analiz sonuçlarına göre bu ülkelerde dış ticaretin ve gayri safi sabit sermaye yatırımının ekonomik büyümeyi arttırdığı görülmektedir. Bununla birlikte doğal kaynak gelirlerinin, ekonomik büyümeyi azalttığı, demokrasi endeksinin ise ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi demokrasi endeksinin azalan değerleri ülkede daha demokratik bir düzenin varlığına işaret ettiği için katsayı değerinin negatif işaretli olması, bu değişkenin ekonomik büyümeye pozitif yönde bir katkı sağladığını göstermektedir. Demokratikleşmenin artması ekonomik büyümeyi arttırıcı yönde bir etki yaratmaktadır. Sabit sermaye yatırımının da ekonomik büyümeye pozitif yönde etkisinin olduğu görülmektedir. O halde sabit sermaye yatırımların artırılması bu gelir grubunda yer alan ülkelerin ekonomik büyümesini artıracaktır. Bunun yanı sıra bu gelir grubuna ait olan ülkelerde küreselleşme endeks değeri KOF ve ekonomik küreselleşme endeks değeri ekonomik büyümeyi arttırıcı yönde etki göstermektedir. Görülmektedir ki gelir seviyeleri yükseldikçe küreselleşme ekonomik büyümeyi olumlu etkilemeye başlamıştır. O halde Sahraaltı Afrika'da gelir seviyeleri üst orta gelir çizgisinin üzerinde yer alan ülkeler küreselleşmenin ekonomi üzerindeki olumlu etkilerini deneyimlemeye başlamıştır. Bu bağlamda elde edilen sonuç Jenatabadi ve Samimi'nin (2014) çalışmalarında belirttikleri "*yüksek ve orta gelirli ülkeler küreselleşmenin getirilerinden daha fazla faydalanırken, düşük gelirli ülkeler bu kazançtan mahrumdur"* sonucu ile uyumludur.

Bu noktada üzerinde durulması gereken bir başka nokta da doğal kaynak gelirlerinin ekonomik büyümeyi azalttığı sonucudur. Bu durum akla Sachs ve Warner'in (2001) "Doğal Kaynakların Laneti" görüşünü getirmektedir.[25] Sachs ve Warner makalelerinde doğal kaynaklar açısından zengin olan ülkelerin, doğal kaynaklar bakımından fakir olan ülkelere göre daha yavaş büyüdükleri tespitini yapmıştır. Küreselleşme endeks değeri olan KOF endeksi ve ekonomik küreselleşme endeksi ise, bu ülkelerde ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Üst orta gelir grubunda yer alan bu ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için küreselleşme endeks değerlerinin ve ekonomik küreselleşme bileşenlerinin artırılması gerekmektedir. Kısacası sayılan bu

[25] Doğal kaynakların laneti, doğal kaynaklardan zengin ülkelerin kötü performans gösterdiği gözlemlenerek oluşturulmuş bir teoridir. Bu teoriye göre doğal kaynaklar açısından zengin olan ülkeler daha kötü ekonomik büyüme performansı sergilemektedir.

ülkelerde dış ticaret ve tasarruf oranlarını arttırılıp, bu tasarruflar yatırımlara dönüştürülmeli, demokratikleşmeye önem verilmeli, dünya ile entegrasyon arttırılmalıdır.

Görülmektedir ki küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri gelir seviyelerine göre farklılık göstermektedir. Görüldüğü üzere düşük gelir grubunda yer alan sahraaltı Afrika ülkelerinde küreselleşmenin ekonomik büyümeye herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Düşük gelir seviyesine sahip olan ülkeler, küreselleşmenin nimetlerinden faydalanamamaktadır. Bu bağlamda Afrika ekonomilerinin küreselleşmenin nimetlerinden faydalanabilmeleri için öncelikle, gelir seviyelerini arttırmaları gerekmektedir. Ancak burada akla Kuznets teoremi gelmektedir. Bilindiği üzere Kuznets'in bu teoremine göre, belli bir gelir seviyesine kadar gelir dağılımında eşitsizlik gözlemlenir. Ancak gelir seviyesi yükseldikçe gelir dağılımında adalet sağlanır[26]. Kuznets'in gelir ve gelir dağılımı ilişkisini yansıttığı bu teoremi gelir ve küreselleşme için de mevcuttur. Düşük gelir seviyelerine sahip olan ülkeler küreselleşmenin ekonomik büyümeyi arttırıcı etkisinden yararlanamazken, yüksek gelir seviyesine sahip olan ülkelerde küreselleşme ekonomik büyümeyi arttırıcı bir etki göstermektedir. Eğer ülkeler, gelir seviyelerini yükseltmeyi başarabilirler ise küreselleşme ekonomileri üzerinde olumlu etkiler yaratmaya başlayacaktır.

Uluslararası ekonomideki yeri istenilen seviyede olmayan Afrika ülkeleri, küreselleşmenin net çıkarlarını daha iyi yönetmek ve elde etmek için makroekonomik politikaları yeniden değerlendirmek ve uluslararası kurumlar kurmak için gerekli adımları atmalıdır. İyi yönetim, daha iyi kurumlar ve sağlam ve istikrarlı makroekonomik politikalarla Afrika doğal kaynaklarını daha iyi yönetebilir, daha fazla sermaye girişi çekebilir ve küreselleşmeden büyük yarar sağlayabilir. Birdsall'ın (2001) dediğine göre, küreselleşme, yoksul ülkeler için temelde asimetriktir çünkü ekonomik yapıları ve pazarları asimetriktir. Bu nedenle, küreselleşmenin riskleri yoksul ülkelere daha çok zarar verir. Sonuç olarak, Sahraaltı Afrika kıtasında yer alan ülkelerden düşük gelirli olanlar, küreselleşmenin ekonomik büyümeyi arttırıcı etkisinden yararlanabilmek için öncelikli olarak gelir seviyelerini artırmak durumundadırlar.

[26] Kuznets (1955), kişi başına düşen gelir dağılımın gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş olan ülkelere kıyasla daha dengesiz olduğunu ileri sürmüştür. Ekonomik kalkınmanın başlangıç aşamasında artan gelir eşitsizliğinin, kalkınma sürecinin sonraki aşamalarında daralmakta olduğunu ifade etmiştir.

Bu çalışma kendisinden sonra Sahraaltı Afrika ülkelerinin küreselleşmesinin ekonomik büyümeye olan etkisi konusunda yapılacak çalışmalara da zemin hazırlayacaktır. Çalışmada analize dahil edilmeyen ülkeler başka çalışmalarda analize dahil edilerek daha kapsamlı bir analiz yapılabilir. Çalışma, analize dahil edilmeyen ülke verileri elde edilir ise güncellenecektir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Ş. & Mert, M. (2011). Küreselleşme ekonomik büyümeyi etkiliyor mu? Türkiye örneği. *12.Uluslararası Ekonometrik Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu,* Denizli: Pamukkale Üniversitesi, s.701-716.

Adebajo A. (2010). *The curse of Berlin: Africa after the cold war*. Scottsville: University of KwaZulu Natal Press

Adıgüzel M. (2013) Ekonomik küreselleşmenin Türkiye ekonomisine etkileri. *Akademik Bakış Dergisi,* 35 (2). http://akademikbakis.org/eskisite/35/30.pdf (Erişim Tarihi: 19.08.2017)

Afzal, M. (2007). The impact of globalization on economic growth of Pakistan, *The Pakistan Development Review*, 46(4), 723–734.

Akdeniz H. (2003). Jeopolitik ve jeostratejik teoriler kapsamında küreselleşmenin geleceği ve Türkiye. *Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1(2)*, 81-111.

Akindele, S.T. (1990). Colonialization and economic dependence: the case of Nigeria. O.A. Bamisaye and M.O. Egbuwalo (Eds.), *Readings on the political economy Nigeria since independence* içinde (1-15) Lagos: Lagos Ventures Ltd.

Aktan, C.C ve Vural, İ. Y. (2004). *Yeni ekonomi ve yeni rekabet*. Ankara: TİSK yayınları.

Albrow M. (1996). *The Global Age State and Society Beyond Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Altvater, E. and Mahnkopf, B. (1996). *Limits of globalisation: politics, economy and ecology in the world society*. Muenster: Verlag Westfalisches Dampfboot.

Anyanwu J.C. (2014). Factors affecting economic growth in Africa: are there any lessons from China? *African Development Review*, 26(3), 468–493.

Artokça İ. (2013). *TASAM Afrika ülkeleri raporları 4: Liberya cumhuriyeti*. İstanbul: Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/afrika_ulke_raporlari_liberya_cumhuriyeti.pdf_270ee304-f922-4eb7-94f7-725a7fa90dfb.pdf

Ataman, B. C. (1999). *İşgücü piyasası ve istihdam politikalarının temel prensipleri*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Ateş D. (2006). Küreselleşme: ne kadar tek boyutlu? *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (1), 25-38.

Axford B. (2007). Editorial. *Globalizations*, 4(3) 321-326. http://www.tandfonline.com/loi/rglo20 Erişim Tarihi: 20.08.2017

Aykaç M. (2015) Afrika'da sömürgeciliğe itiraz: bir fırsat penceresi olarak Türkiye'nin yaklaşımı. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 2* içinde (s.443-472). Ankara: Nobel Yayınevi

Bahar O. ve Bozkurt K.(2010). Gelişmekte olan ülkelerde turizm-ekonomik büyüme ilişkisi: dinamik panel veri analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21 (2), 255-265.

Baines, D. (1999). European immigration since 1945. M.S. Schulze (Ed.), *Western Europe: economic and social change since 1945* içinde (s.177-191). London and Newyork: Routledge Taylor&Francis Group.

Baltagi, B., Feng, Q., and Kao, C. (2012). A lagrange multiplier test for cross-sectional dependence in a fixed effects panel data model. *Journal of Econometrics, 170 (1),* 164-177.

Barry H. (2010). Globalization and economic growth in Sub- Saharan Africa. *Gettysburg Economic Review,* 4 (4) http://cupola.gettysburg.edu/ger/vol4/iss1/4 (Erişim Tarihi: 12.07.2017).

Baskın O. (2000), *Küreselleşme ve azınlıklar,* Ankara: İmaj Yayınevi

Bauman Z. (2016). *Küreselleşme: toplumsal sonuçlar*. (Çev. A.Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Beck T. (2003). Financial dependence and international trade. *Review of International Economics*, 11 (2), 296-316.

Berry, A. (1996). *Bilimin arka yüzü. (*Çev. R.L. Aysever*)*. Ankara: Tübitak Yayınları

Birdsall N. (2001). Asymmetric globalization: outcomes versus opportunities. *Discussion papers no:7* http://www.bc.edu/bc_org/avp/cas/isp/inequality/Asymmetric_Globalization.pdf *(Erişim Tarihi: 15.08.2017)*

Blundell, R. and Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of econometrics*, 87(1), 115-143.

Bond P.&Dor G. (2003). Uneven health outcomes and political resistance under residual neoliberalism in Africa, *International Journal of Health Services*, 33 (3).

Bozkurt, V. (2000). *Küreselleşme: kavram, gelişim ve yaklaşımlar*. Bursa: Alfa Yayınları.

Braudel, F. (2017). *Uygarlıkların grameri* (çev. M. Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.

Chang, C. and C. Lee. (2010a). Globalization and economic growth: a political

economy analysis for OECD countries, *Global Economic Review*, 39(2), 151-173.

Charlick, R. (2000). Popular participation and local government reforms. *Africa Notes* içinde (p.1-5). New York: Cornell University

Coşkun E. ve Kök D.(2011). Çalışma sermayesi politikalarının kârlılık üzerine etkisi: dinamik panel uygulaması. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11 (Özel Sayı), 75-85.

Çalış, Ş. H.(2002). Üç tarz-ı siyasetten globalizme. M. A. Çukurçayır (Ed.), *Küresel sistemde siyaset, yönetim ve ekonomi,* Konya: Çizgi Kitabevi.

Dedeoğlu S. ve Subaşat T. (2004). *Kalkınma ve küreselleşme*. İstanbul: Bağlam Yayınları

Demir, F., Karabıyık, A., Ermişoğlu., E. ve Küçük, A. (2008). *ABD mortgage Krizi*, Ankara: Bddk Çalışma Tebliği.

Demir, G. (2001). Küreselleşme üzerine. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi* Dergisi, 56(1), 73-103.

Demiryürek, H.(2014). Portekiz ve İspanyol sömürgeciliği. A. Özcan (Ed.), *Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)* içinde (2-22). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları

Dhanapala, H. (2001). Globalization and nation state, *Cartography of Governance: Exploring the Province of Environmental NGOs* 'da sunulan bildiri. http://scholar.law.colorado.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=cartography-of-governance-environmental-ngos (Erişim Tarihi: 12.07.2017)

Dimitriu, P. (2000). The seven sins of globalization, a perspective from small developing states. *Center for strategic researches*. https://sam.gov.tr/the-seven-sins-of-globalisation-a-perspective-from-small-developing-states/ (Erişim tarihi: 22.07.2017).

Dikerdem, M. (1977). *Üçüncü dünyada bir büyükelçinin anıları*. (İstanbul: İstanbul Matbaası.

Dreher, A. (2006). Does globalization affect growth? Evidence from a new index of globalization, *Applied Economics*, 38(10), 1091-1110.

Dunning J.H. and Lundan S.M.(2008). *Multinational enterprises and the global economy*. United Kingdom: Edward Elgar Publishing.

Elbadawi, İ. and Sambanis, N. (2000). Why are there so many civil wars in Africa? understanding and preventing violent conflict. *Journal of African Economies*. http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/warsinAfrica.pdf (Erişim Tarihi: 18.08.2017).

Ener, M ve Demircan E. (2006). Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye. *Journal of Administrative Sciences,* 4 (2),197-219.

Esterhuysen, P. (2013). *Africa A-Z continental and country profiles*. (3rd Ed.) Pretoria: Africa Institute of South Africa.

Erdinç, Z. (1999). Küreselleşmenin istihdama etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 3(11). https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/.../111-120.pdf (ErişimTarihi: 21.08.2017).

Fafowora, O.O. (1998). Management in Nigeria. *Journal of Nigerian Institute of Management*, 34(2-4), 5-9.

Friedman, T. (2000). *The lexus and the olive tree: understanding globalization,* Newyork USA: Picador Publishing, Pan Books Limited.

Giddens, A.(1998). *Modernliğin sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gill, S.(1995). Globalization, Market Civilization and the Disciplinary Neoliberalism. *Journal of İnternational Studies,* 24 (3). s.399-423.

Keohane, R.O. and Nye, J.S. (2000). Globalization: what's new? what's not? (and so what?). *Foreign Policy*, No. 118, pp. 104-119.

Goryakin, Y. Lobstein, T. James, WP and Suhrcke, M. (2015). The impact of economic, political and social globalization on overweight and obesity in the 56 low and middle income countries. *Soc Sci Med*. 133. 67-76.

Göksoy, İ. H.(2014). Hollanda sömürgeciliği. A. Özcan (Ed.), *Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)* içinde (24-42). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.

Görmüş, A. (2009) Küreselleşme süresince başlıca işgücü piyasası reformları. *Kamu-İş;* 10(3).

Greider, W. (1997). Why the global economy needs worker rights. *Working USA*, (1). 32–44.

Guéhenmo, J.M. (1995). *The end of the nation state*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Gümüş, F. B. (2009). *Mortgage konut finansman sistemi ve türkiye'de finansal açıdan uygulanabilirliği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya: S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Günsoy, B. (2006). *Küreselleşmenin ölçülmesinde sistematik yaklaşımlar: karşılaştırmalı bir inceleme*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Günsoy, B. (2006). *Küreselleşme: bir var oluş çözümlemesi*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Günsoy, G. & Özsoy, C. (2012). Türkiye'de kadın işgücü, eğitim ve büyüme ilişkisini var analizi. *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar*. 49 (568). 23-43.

Güriş S. (2015). *Stata ile panel veri modelleri*. İstanbul: Der yayınları.

Hayaloğlu P, Kalaycı ve C. Artan (2015). Küreselleşme farklı gelir grubundaki ülkelerde ekonomik büyümeyi nasıl etkilemektedir? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* 10(1), 119 - 152.

Held D. and Mcgrew A. (2008), Küreselleşmeyi yeniden düşünmek. D.Held ve A. McGrew (Eds.), *Küresel dönüşümler* içinde (s.88). Ankara : Phoenix Yayınları.

Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton, J. (1999). *Contens and ıntroduction in global transformations: politics, economics and culture*. Standford: Standford University Press.

Heshmati A. (2003). Measurement of multidimensional ındex of globalization its impact on economic inequality. *UNU WIDER Discussion Paper*, 69.

Hinkson, J. (1998). Globalization: political economy and beyond. *Arena Journal,* 12, 67-81.

Prasad, E., Rogoff, K., Wei, S.J., and Kose, A. (2003). Effects of financial globalization on developing countries: some empirical evidence. *IMF Publishing*. https://www.imf.org/external/np/res/docs/2003/031703.pdf. (Erişim Tarihi: 07.08.2017).

Karabıçak, M. (2002). Küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ortaya çıkan yönelim ve tepkiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7 (1), 115-131. http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/iibfd/article/view/2482/2226 (Erişim Tarihi: 13.08.2017).

Kavas, A. (2014). Fransız sömürgeciliği. A. Özcan (Ed.), *Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)* içinde (44-59). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.

Kazgan, G. (2015). Küreselleşme ve ulus devlet: yeni ekonomik düzen. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kazgan, G., (1997). *Küreselleşme ve yeni dünya düzeni,* İstanbul: Altın Kitaplar.

Kazgan, G. (1994). *Yeni ekonomik düzende Türkiye'nin yeri,* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.

Kenichi, O. (1995). *The end of the nation state: the rise of regional economies*, (1st Ed.) Newyork: McKinsey&Company Inc.

Keohane, R. O. And Nye, J. S. (2000). Introduction, in governance in a globalizing world. *International Public Management Journal, 6(2). 241-250.*

Kılıç, C.(2015). Effects of globalization on economic growth: panel data analysis for developing countries. *Economic Insights- Trends and Challenges,* 9(1), 1-11.

Kolasi K. (2013). Soğuk savaş'ın barışçıl olarak sona ermesi ve uluslararası ilişkiler teorileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 68(2), s. 149 – 179.

Koray M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları, M.Koray (Ed.), *Küreselleşme ve Ulus – Devlet* içinde (s.25-48), İstanbul: Yıldız Teknik Üni., Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Köse, Ö.H. (2003). Küreselleşme sürecinde devletin yapısal ve işlevsel dönüşümü. *Sayıştay Dergisi* (49), 3-46.

Küblböck, K. (1999). Investition, handel und verschuldung. Globale trends und fakten, *Globalislening und Peripheri* HSK 14. S. *9 - 33*

Lere, I. B. (2014). Globalization and development. the impact on Africa; a political economy approach. *OIDA International Journal of Sustainable Development, 07 (09), 153-162.*

Loomba A. (2000). *Kolonyalizm postkolonyalizm*, (Çev.M. Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Luard, E. (1990). *The Globalization of Politics: The Changed Focus of Political Action in the Modern World*. New York: New York University Press.

M. Caselli and L. Gemelli, (2008). Measuring... what? notes on some globalization indices, *Regionalisation and the Taming of Globalisation* içinde p. 383-404. West Midlands: United Kingdom.

MacEwan, A. (1990). "What's "new" about the 'new international economy', mimeo, Boston: University of Massachussets Press.

Martens, P., Dreher, S., Gaston, N., (2008). The global village and the social and cultural aspects of globalisation. *GDC Working Papers,* vol. 17.

McLuhan, M. (2014). *Gutenberg galaksisi: tipografik insanın oluşumu* (Çev. G. Ç. Güven) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mittelman, J. H. (2000). *Globalization syndrome: transformation and resistance*. NewJersey: Princeton University Press.

Modelski, G.(1972). *Principles of world politics*. New York: Free Press.

Nafziger, E.W. (2006). *Economic development*. (Fourth Edition). Newyork: Cambridge University Press.

Nester, W.R. (2010). *Globalization: a short history of the modern World*. Newyork: Palgrave Macmillan.

Nkrumah, K. (1963). *Africa Must Unite*. Newyork: Frederick A. Praeger Publisher.

Nkrumah, K. (1965). *Neo-colonialism the last stage of imperialism*, London: Thomas Nelson & Sons, Ltd.

O'Rourke, K. (2001). Globalization and inequality: historical trends. *National Bureau of Economic Research Working Paper*, 8339. http://www.nber.org/papers/w8339.pdf (Erişim Tarihi: 02.06.2017).

Ocampo, J. A. Ve Martin, J. (2003). *Globalization and development: a latin American and Caribbean perspective. Latin American development forum; Palo Alto,* Washington, DC: Stanford University Press World Bank.

Ohiorhenuan, J.F.E. (1998). The South in an era of globalisation. *Cooperation South*, No. 2, 6-15.

Ohuabunwa, Mazi SI (1999). The challenges of globalisation to the Nigerian industrial sector. *Nigerian Tribune,* 14, 20-21.

Okur, İ. (2009). *Afrika zengin ama yoksul*. İstanbul: Okursoy yayınları

Ongan, N. T. (2000), *Ekonomik krizin emek piyasalarına etkileri*, İstanbul: Birleşik Metal – İş Yayınları.

Osterloh, S. (2012). Words speak louder than actions: the impact of politics on economic performance, *Journal of Comparative Economics,* 40(3), 318–36.

Owusu, R. Y. (2006). *Kwame Nkrumah's liberation thoughts A paradigm for Religious Advocacy in Contemporary Ghana,* Eritrea*:* Africa World Press.

Örnek, S.V. (1971). *Etnoloji sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Özey, R. (2013). *Afrika coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi.

Öztürk, N. (2000). Küreselleşme sürecinin istihdam ve ücretler üzerindeki etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1. Özel Sayısı (1) 69-84.

Vujakovic, P. (2009). How to measure globalisation? a new globalisation index, WIFO Working Papers, 343. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/128904/1/wp_343.pdf (Erişim Tarihi: 14.08.2017).

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics, 0435*. https://www.repository.cam.ac.uk/handle/1810/446 (Erişim Tarihi: 18.08.2017).

Pesaran, M.H. (2003). A simple panel unit root test in the presence of cross section dependence. *Cambridge Working Papers in Economics,* 0346. http://www.econ.cam.ac.uk/research-files/repec/cam/pdf/cwpe0346.pdf (Erişim Tarihi: 18.08.2017).

Rao, B. B. ve K. C. Vadlamannati. (2011). Globalization and growth in the low income African countries with the extreme bound analysis, *Economic Modelling*, 28, 795-805.

Reich, B. R. (1991). The work of nations preparing ourselves for 21th century capitalism. Newyork: Vintage Books Publishing.

Ritzer G. (2011). "*Küresel dünya (Çev: M. Pekdemir)*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Robertson, R. (1992). *Globalization: social theory and global culture*. London: Sage Publishing.

Rodrik D.(2009). *Tek ekonomi, çok reçete : küreselleşme, kurumlar ve ekonomik büyüme* (Çev: N.Domaniç). Ankara: Eflatun Yayınevi.

Roubini, N. and Mihm, S. (2012). *Kriz ekonomisi, dünya ekonomisinin çöküşü ve geleceği,* (Çev:I.Tezcan). İstanbul: Pegasus Yayınevi.

Sachs, J.D. and Warner, A.D. (2001). Natural resources and economic development the curse of natural resources. *European Economic Review,* 45, 827-838.

Sakyi, D. (2012). Economic globalisation, democracy and ıncome in Sub-Saharan Africa: a panel cointegration analysis", *Global Economy and Finance Journal,* 5(1), 1-16.

Samimi, P. and Jenatabadi H. S (2014). Globalization and economic growth: empirical evidence on the role of complementarities. PloS ONE, 9(4). http://journals.plos.org/plosone/article/metrics?id=10.1371/journal.pone.0087824

Samimi, P., Lim, G. C., and Buang, A. A. (2011). Globalization measurement: Notes on common globalization indexes. *Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology*, 1(7), 197–216.

Scholte, J.A. (2005). *Globalization: a critical introduction* (2nd Edition). Newyork: Palgrave Mc Millan.

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası iktisat: teori politika ve uygulama,* Geliştirilmiş 15. Baskı. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Seymen, O. A. ve Bolat, T. (2005). *Küreselleşme ve çok uluslu işletmecilik*. Ankara: Nobel Dağıtım.

Seyrek, İ. (2002). Küreselleşme sürecinde iktisat politikaları ve yakınsama tezi. *Gazi Üniversitesi İİBF Özel Sayısı,* 4(2), 167-187. http://iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/issue/view/65 (Erişim Tarihi: 12.04.2017)

Simons, G. F. and Charles D. F. (2017). *Ethnologue: languages of the world,* (20th edition). Texas: SIL International.

Soremekun, B.H. Falola T. (2011). *Globalization and sustainable development in Africa,* USA: University of Rochester Press.

Steger, M.B. (2006). *Globalization:a very short introduction*. Newyork: Oxford Press.

Steger, B. Manfred, (2002). *Globalism: the new market ideology*. Lanham: Rowman & Littlefield

Stiglitz, J.E.(2002). *Küreselleşme büyük hayalkırıklığı*. (Çev. A.Taşçıoğlu ve D.Vural). İstanbul: Mart Matbaacılık Sanatları.

Strange, S. (1996). *The retreat of the state: the diffusion of power in the world economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Şenses, F. (2004), Neoliberal küreselleşme kalkınma için bir fırsat mı, engel mi?. T. Subaşat ve S. Dedeoğlu (Eds.), *Kalkınma ve küreselleşme* içinde (s. 13-55). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Tağraf, H. (2002). Küreselleşme süreci ve çokuluslu işletmelerin küreselleşme sürecine etkisi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (3) 2, 33-47.

Tandon, Y. (1998b). Globalisation and Africa's options. *African Association of Political Science*. (3), 2.

Tatar T. (2010). Sömürgecilik ve kızıl – kara katliam. *İstanbul Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 44, 195-220.

Tatoğlu F.Y.(2012). *Panel veri ekonometrisi stata uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım.

Therborn G. (2000). Globalizations: dimensions, historical waves, regional effects, normative governance. *International Sociology*, 15(2), 151-179.

Tobin, J.(2000). Financial globalization. *World Development*, 28(6), 1101-1104.

Toulmin, S. (1999). The ambiguities of globalization. *Futures,* 31, 905-912.

Türedi S. (2016). Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: gelişmekte olan ülkeler için panel veri analizi. *Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, s.691.

UNAIDS, (2016). *Prevention gap report*. (http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/2016-prevention-gap-report_en.pdf) (Erişim Tarihi:13.07.2017).

UNCTAD, (2009). *World Investment Report: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*. New York and Genewa. http://unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf (Erişim Tarihi: 21.07.2017).

UNCTAD, (2011). *Economic development in Africa: fostering economic development in Africa in the new global environment report,* http://unctad.org/en/Docs/aldcafrica2011_en.pdf (Erişim Tarihi:09.07.2017).

UNECE, (2015). *Guide to measuring global production,* Newyork. https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2015/Guide_to_Measuring_Global_Production__2015_.pdf (Erişim Tarihi: 17.07.2017).

UNECE. (2014). *Millennium Development Goals Report, Assessing Progress in Africa Towards the Millennium Development Goals*. http://www.undp.org/content/dam/rba/docs/Reports/MDG_Africa_Report_2014_ENG.pdf (Erişim Tarihi: 23.07.2017).

USGS, (2015). *Mineral commodity summaries*. http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/mcs/2015/mcs2015.pdf (Erişim Tarihi: 19.07.2017).

Uyanık Y. (2008). Neoliberal küreselleşme sürecinde işgücü piyasaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 10(2), 209-224.

Ülker E. (2016). *Yoksulluktan umuda Afrika ekonomisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Ünsal E. M. (2007). *İktisadi büyüme,* Ankara: İmaj Yayıncılık.

Vujakovic, P. (2010). How to measure globalization? a new globalization index. *FIW Working Paper,* 46 http://www.fiw.ac.at/fileadmin/Documents/Publikationen/Working_Paper/N_046-Vujakovic.pdf (Erişim Tarihi: 05.07.2017).

Wade, R.H.(2003). What strategies are viable for developing countries today? the world trade organization and the shrinking of development space. *Review of İnternational Political Economy,* 10(4), 621-44.

Wallerstein I (1974). *The modern world-system: capitalist agriculture and the origins of the european world-economy in the sixteenth century*. New York: Academic Press.

World Bank Report. (2002). *Globalization, growth, and poverty : building an inclusive world economy*. Washington, D.C: The World Bank. http://documents.worldbank.org/curated/en/954071468778196576/Globalization-growth-and-poverty-building-an-inclusive-world-economy

Wriston W.B(1992). *The Twilight Of Sovereignty: How the Information Revolution is Transforming Our World*. Newyork: Charles Scribner's Sons.

Yalınpala, J.(2002). Küreselleşmenin emek piyasası ve istihdam üzerindeki etkileri. A. Soyak (Ed.), *Küreselleşme, iktisadi yöntemler ve sosyopolitik karşıtlıklar* içinde, İstanbul: Om Yayınevi.

Yanar R. ve Şahbaz A. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri. Es*kişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* 8(3), 55- 74.

Yeldan, E. (2002), *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi,* İstanbul: İletişim Yayınları.

Yüksel, M. (2001). *Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye*. Ankara: Siyasal Kitapevi.

World Development Indicator, http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=AG.LND.TOTL.K2&country= (Erişim Tarihi:02.09.2017)

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı : Eylül KABAKÇI GÜNAY
Yabancı Dil : İngilizce
Doğum Yeri ve Yılı : Balıkesir/19.09.1987
E-posta : eylulkabakci@anadolu.edu.tr

Eğitim

- 2012, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Yüksek Lisans Programı, İktisat Anabilim Dalı
- 2009, Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü
- 2005, Edremit Süper (YDAL) Lisesi

Mesleki Deneyim

- 2016, Araştırma Görevlisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
- 2011, Araştırma Görevlisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Programı, İktisat Anabilim Dalı
- 2010, Araştırma Görevlisi, Bilecik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü